İTTİHAT VE TERAKKİ

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
GİZLİ ÖRGÜTLENMELER VE DARBELER

HAZIRLAYAN: ALPER ÇEKER

İLBER ORTAYLI

EROL ŞADİ ERDİNÇ

İNKILÂP

İttihat ve Terakki / *İlber Ortaylı, Erol Şadi Erdinç*

© *2016,* İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ

Yayıncı ve Matbaa Sertifika No: 10614

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince İnkılâp Kitabevi'ne aittir. Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Genel yayın yönetmeni Ahmet Bozkurt
Editör Alper Çeker
Yayıma hazırlayan Çetin Şan
Kapak tasarım Gökçen Yanlı
Sayfa tasarım Derya Balcı

ISBN: 978-975-10-3714-5

16 17 18 19 8 7 6 5 4 3 2 1
İstanbul, 2016

Baskı ve Cilt
İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

İNKILÂP Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks : (0212) 496 11 12
posta@inkilap.com
www.inkilap.com

İTTİHAT VE TERAKKİ

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
GİZLİ ÖRGÜTLENMELER VE DARBELER

HAZIRLAYAN: ALPER ÇEKER

İLBER ORTAYLI
EROL ŞADİ ERDİNÇ

İNKILÂP

İlber Ortaylı

1947 yılında Bregenz, Avusturya'da dünyaya geldi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (1968) ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih bölümünü bitirdi. Viyana Üniversitesi'nde Slavistik ve Orientalistik okudu. Mastır çalışmasını Chicago Üniversitesi'nde Prof. Halil İnalcık ile yaptı. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden 1974'te doktora derecesi aldı. 1979'da doçent, 1989'da profesör oldu. Viyana, Berlin, Paris, Princeton, Moskova, Oxford ve Tunus üniversitelerinde misafir öğretim üyeliği yaptı, seminerler ve konferanslar verdi. Yerli ve yabancı bilimsel dergilerde 16. yüzyıl ile 19. yüzyıl arası Osmanlı tarihi ve Rusya tarihi ile ilgili makaleler yayımladı. 1989-2002 yılları arasında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde İdare Tarihi Bilim Dalı başkanı olarak görev yapmış, 2002 yılında Galatasaray Üniversitesi'ne geçmiştir. İlber Ortaylı, Uluslararası Osmanlı Etüdleri Komitesi Yönetim Kurulu üyesi ve Avrupa İranoloji Cemiyeti üyesi, Makedonya Bilimler Akademisi muhabir üyesi, Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Onursal profesörüdür.

Erol Şadi Erdinç

1935 yılında İstanbul'da doğan Erol Şadi Erdinç, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra bir süre basında çalıştı. Tarih konusunda birbirinden önemli eleştirel makaleler yazan Erol Şadi Erdinç, özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti üzerine uzmanlaştı. Tarık Zafer Tunaya'nın kitapları başta olmak üzere çeşitli eserleri yayıma hazırladı. Erol Şadi Erdinç, 2012 yılında İstanbul'da vefat etti.

Alper Çeker

1972 yılında İstanbul'da doğan Alper Çeker, İstanbul Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi. Rusça ve İngilizceden yaptığı çevirilerin yanında özellikle edebiyat alanında telif eserleri vardır.

İçindekiler

Önsöz / İlber Ortaylı 7

Editörün Önsözü 9

Osmanlı İmparatorluğu'nda
Gizli Örgütlenmeler 13

Yeni Osmanlılar 23

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşu 29

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İkinci Dönemi
"Kulunuzdan Gayrısı İttihatçıdır" 47

31 Mart Ayaklanması 55

Babıâli Baskını 61

I. Dünya Savaşı ve Cemiyetin Sonu 73

Teşkilat-ı Mahsusa ve Ermeni Tehciri 83

Cumhuriyetin Kuruluşu ve Tasfiyeler Dönemi 93

Masonlar 99

Bilim Dünyası ve İttihat ve Terakki 103

Dizin 109

Belgeler 115

Önsöz

Merhum Erol Şadi Erdinç dostumu Tarık Zafer Tunaya hocanın muhitinde tanıdım. O vakit Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeydim. Hiç şüphesiz ki, akademik hayatımdaki en verimli dönemlerdendi. Tarık Zafer Tunaya bir yanıyla tipik bir İstanbul Üniversitesi hocasıydı ama öbür tarafıyla da öncü bir akademisyendi. Ankara ve İstanbul üniversitelerindeki meslektaşlarını bir araya getirmek için o ve eşi Melahat Hanım ellerinden gelen gayreti göstermişlerdir. Üstelik bu gruba yalnız öğretim üyeleri değil, Erol Şadi Erdinç gibi hukukçular ve gazeteciler de dahildi. Erol Şadi Erdinç'in kaynak bilgisi hem hocayı hem de hepimizi hayran bırakmıştı. Yazmayan değil, kolay yazmayan biriydi. Herkesi eleştirdiği gibi en başta da kendini eleştirdiği anlaşılırdı. Nitekim önemli bilgilerin yer aldığı bu eseri yayımlamak ölümünden sonra nasip oldu. Redaksiyonda Alper Çeker'in gayretine şükran borçluyuz.

Türkiye tarihi, bütün Ortadoğu ve Balkanlar için önemi olan bir çalışma daha okuyucunun önüne çıkıyor.

İlber Ortaylı

Editörün Önsözü

Elinizdeki kitap ülkemizin iki seçkin tarihçisi olan Erol Şadi Erdinç ve İlber Ortaylı ile yapılan bir dizi görüşmeden ortaya çıkmıştır. Kitabın amaçlarından biri, Cumhuriyet dönemindeki askerî darbelerin ve tepeden inmeci zihniyetin köklerinin Osmanlı'da aranmasının doğru olup olmadığını sorgulamaktır. Bu sorgulama sırasında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki birtakım gizli örgütlenmeler ve iktidara karşı düzenlenen bazı tertipler de konu edilmiştir. Kitabın bir diğer amacı da İttihat ve Terakki Cemiyeti çevresinde dönen tartışmalara bir açıklık getirmektir.

Elinizdeki metnin bir vakayiname olmadığını özellikle belirtmek istiyorum. Editörün bu kitaba katkısı, sorduğu sorular ve eklediği dipnotlardır. Erol Şadi Erdinç ile İlber Ortaylı'nın atıf yaptığı olayların tarihi akışı, dipnotlardan takip edilebilir. Elinizdeki söyleşi sırasında biz öncelikle bu iki tarihçinin tarihe getirdikleri yorumu ortaya çıkarmak istedik. Okuyucunun kitaba başlarken bunu dikkate alması, farklı beklentilerin doğmasının önüne geçecektir.

Kitabın dipnotları ise İbrahim Temo, Ali Fuad Türkgeldi gibi genellikle olayları yaşamış kişilerin hatıratlarından ve Erol Şadi Erdinç ile İlber Ortaylı'nın onay verdiği bilimsel eserlerden yapılan alıntılardan oluşmaktadır. Metinden de anlaşılacağı üzere her iki tarihçinin de bu alanda dikkat çektiği iki bilimadamı, Tarık Zafer Tunaya ve Şerif Mardin'dir.

Erol Şadi Erdinç ve İlber Ortaylı ile bir plan doğrultusunda yaptığımız kayıtlarda, önce Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde diğer toplumlarda oluşanlara benzer birtakım gizli örgütlenmeler olup olmadığını soruşturduk. Daha sonra iktidara yönelik tertipler gündeme geldi. Doğal olarak kitabın büyük bir bölümünü İttihat ve Terakki Cemiyeti oluşturdu. Tarihçilerimizden bu cemiyeti ve üyelerini Cumhuriyet dönemi cunta örgütlenmeleri ve şahsiyetleriyle kıyaslamalarını istedik. Son bölümde de her iki tarihçimiz, kitapta ele alınan konularla ilgili yazılmış çalışmaları değerlendirdiler.

Kitabın "Ekler" bölümü, kişisel kütüphanemizde bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilgili bazı yayınların tıpkı basımından oluşmaktadır. Bunlardan Türkçe ve Arapça olmak üzere iki dilde yayımlanmış bir nizamname özellikle ilgi çekicidir. Bu haliyle belgeler genele değil yalnızca uzman araştırmacılara hizmet etmektedir. Belgelerin çeviriyazılarına yer vermememizin nedeni, Erol Şadi

Erdinç'in gelecekte yayımlanacağını ümit ettiğimiz eserleri ile olası bir çakışmayı önlemektir.

Sözlerime son verirken, ömrünün son günlerinde tüm sağlık sorunlarına rağmen bu kitaba zaman ayıran ve bana sabır gösteren merhum Erol Şadi Erdinç'i rahmetle anar ve İlber Ortaylı'ya teşekkürü borç bilirim. Bununla birlikte çalışmalar sırasında Erol Şadi Erdinç'e eşlik eden ve destek olan eşi Suna Erdinç'i de burada anmadan edemeyeceğim.

Alper Çeker

Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler

Abdülmecid

Alper Çeker: Burada, genelde Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde kurulmuş birtakım gizli örgütlenmeleri, özelde de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni konuşmak üzere Erol Şadi Erdinç ve İlber Ortaylı ile bir aradayız.

Sayın İlber Ortaylı, isterseniz konuya sizinle girelim. Osmanlı İmparatorluğu'nda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden önce siyasi cemiyetler, hizipler, birtakım örgütlenmeler var mıydı?

İlber Ortaylı: Aziz arkadaşlarım, bizim önümüzde bir problem var: siyasi örgütlenme. Türkiye'de siyasi parti yahut siyasi cemiyet ananesi, bunların iktidar için mücadelesi... gündemimiz bu. Osmanlı İmparatorluğu'nda siyaseti hedefleyen, siyasetle uğraşan, iktidarı hedefleyen bir örgütlenme var mıydı? Varsa hangi dönemi kapsıyordu ve nitelikleri nelerdi?

Mesela, Türkiye'de *freemasonry* nedir, ülkemizde ihtilal örgütleri var mıdır? Ordumuzda örgütlenmeler var

mıdır? Nitekim Rusya'da vardı, bizde de vardı mutlaka, ama bunlar nedir, birbirileriyle bağlantıları nedir? Örneğin bizde tuhaf bir biçimde siyasi polis yoktur.

1859'da bir Kuleli Vakası var. Bu vaka aydınlık değil. Rahmetli Uluğ İğdemir'in *Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma* adında bu konuda bir kitabı var. Sultan Abdülmecid'in Tanzimat reformlarına karşı çıkan, gerici bir hareket olarak tanımlar bu eserde Kuleli Vakası'nı[1].

1 "Osmanlı tarihinde 'Kuleli Vak'ası' diye anılan hâdise, XIXuncu asrın ikinci yarısında ve Abdülmecid saltanatının son yıllarında vukua gelmiş, fakat kuvveden fiile çıkamamış, küçük bir isyana ve suikasta teşebbüs vak'asıdır..."

"Muhakeme neticesi yine hükûmetin resmî bir beyannamesiyle ilân ediliyor. Bu beyannameyi 21 Rebiulâhir 1276 tarih ve 961 numaralı Ceridei Havadis ile 2 Cemaziyelevvel 1276 tarih ve 574 numaralı *Takvim-i Vekayi*'de görüyoruz..."

"Görülüyor ki, malûm olan bu tek vesika vak'anın mahiyeti hakkında bizi tamamen tenvir edememektedir..."

Bundan 10 sene sonra Namık Kemal ve arkadaşları tarafından Londra'da çıkarılan *Hürriyet* gazetesinin 18 Kânunu sani 1869 tarihli ve 30 numaralı nüshasında da Kuleli vak'asından bilmünasebe bahsedilir... Bu yazıda vak'a hakkındaki malûmat şundan ibarettir: 'Malûmdur ki, Sultan Abdülmecid zamanında bir cemiyeti muhalefet zuhur etmiş ve her nasılsa azası devletin pençei zulmüne düşmüştü. Bunları tuttular, Meclisi Hâsta bulunanlar bizzat gittiler istintak ettiler. Nihayet içlerinden beş altısının reis ve muharrik namiyle idamına ve kusurunun derecat üzere nefyine hükmeylediler. (Her nasılsa padişah rüesayı idamdan affeylemiştir)..."

"Kuleli vak'asını tertip edenlerin reisi 46 yaşında Süleymaniyeli Şeyh Ahmet'tir. Gizli bir cemiyet kurularak bir suikast hazırlanması fikri ilk önce Şeyh Ahmed'in kafasında doğmuştur. Engelhartd'ın ve Vambéry'nin ve Ebüzziya'dan naklen Ahmet Rasim'in dediği gibi Hüseyin Daim Paşa cemiyetin reisi değildir. Yalnız Ferik rütbesinde olan Hüseyin Daim

Bu doğru mu yoksa bir çekişme mi var, bunu bilemiyoruz. Ama bu harekete katılanların ağır cezalar almadığını biliyoruz, asılan yok. Sultan Abdülmecid öyle şeyi sevmezdi zaten, ama mutlaka cezalandırıldılar. Amaçları ne, bir amblemleri var mı? Bunları bilmiyoruz.

Paşa'nın nüfuzundan ve parasından istifade edildiği için cemiyetin bir nevi ikinci reisi vaziyetinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tophane ketebesinden Arif Bey heyetin en faal azası görünüyor. Arif Bey bir nevi kâtibi umumî vaziyetindedir. Beyanname yazmak vesaire gibi yazı işlerini Arif Bey görüyor; taraftar toplamakta diğer azaların hepsinden fazla gayret sarf ediyor. Şeyh Ahmet Hüseyin Daim Paşa'ya vak'anın duyulmasından beş altı ay evvel böyle bir cemiyet kuracağını söylemiştir. Cemiyete ilk girenler Hüseyin Daim ve Caferdem Paşa ile Arif ve Rasim Beylerdir. Bunların delâletiyle cemiyetin azası artmıştır. İçlerinden bir ikisinin kaçmış olduğuna ve 41'inin de yakalanmış bulunduğuna bakılırsa cemiyetin aza yekûnu 45'le 50 arasındadır. Yalnız cemiyet azasından olan şeyhlerden Hezargratlı Şeyh Feyzullah Efendi'nin 1000 kadar müridi ile, Kütahyalı Şeyh İsmail Efendi'nin de 6000 müridi ile yardımda bulunacaklarını Şeyh Ahmed'e vadetmiş olmalarına göre bir isyan vukuunda taraftarların adedi beş on bin kişiyi bulacakmış demektir.

"Cemiyete girenlerden... yani 'Süleymaniyeli Şeyh Ahmet ile aramdaki ahdi kabul ettim ve ben muahid fedaiyim' ibaresi yazılı birer taahhütname alınmıştır. Cemiyetin mühim bir kısım azası da bizzat suikast yapabilecek adamlardan mürekkeptir ki, bunlara fedai ismi verilmiştir."

"Hulasa: Şimdiye kadar yanlış olarak Osmanlı tarihinde meşrutiyet ve hürriyet istihdaf eden ilk inkılâp hareketi addedilen Kuleli vak'asının –elimize başka bir vesika geçinceye kadar– ileri bir hareket olmaktan ziyade o zaman bilhassa Hıristiyanlar lehine yapılan bazı ıslahatı hazmedemiyenlerin, belki de Abdülmecid'in israfatından mütevellit hoşnutsuzluklardan cesaret alarak, sırf Abdülmecid'in şahsını istihdaf eden bir hareketi olduğunu kabul etmek icap etmektedir." Uluğ İğdemir, ***Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma*** (1937), s. 9, 13, 30-31, 38.

Erol Şadi Erdinç: Hayır, böyle bilgiler yok. Ama, Kuleli Kışlası'nda yargılandıkları için Kuleli Vakası olarak adlandırılmış.

Alper Çeker: Batı'da Tapınak Şövalyeleri, Ortadoğu'da Hasan Sabbah ve fedaileri var. Osmanlı ülkesinde bu tip kapalı, gizemli örgütlenmeler oldu mu hiç?

İlber Ortaylı: Osmanlı toplumunda, en gizemli diyebileceğimiz tarikatlar bile fevkalade açıktı. Cemaat arasında babadan oğula devam eden ritüeller, inançlar var. Ama bunların mutlaka bir kitabı vardır. Matbaasız bir toplumda, elle yazılmış bu kitaplar günümüze kadar gelip bize ulaştığına göre, ne kadar korunduklarını ve ne kadar çok çoğaltıldıklarını artık siz hesap edin. Birtakım divanlar, ilmi eserler günümüze gelmemiş, ama o devirden kalma tasavvufla ilgili kitaplar elimizde var. Demek ki bunlar yazıya dökülmüş ve bir tüzük haline geçmiş. Yani bunların inanç biçimleri, doktrinleri, akideleri, dayandıkları esaslar falan belli. Bu nedenle burada böyle bir ezoterizm söz konusu değil. Kaldı ki bunlar kapalı gruplar değil.

Mesela İsmailiye... Bunların camileri başkalarına kapalıdır. Hatta modern zaman cemaatlerinden Ahmedilik vardır. Berlin'de bile onlardan değilsen camilerine giremezsin. Osmanlı'da böyle bir şey yok. Böyle bir gizli ce-

miyete zaten cevaz verilmez. Böyle örgütlenmeler mutlaka bilinir ve göz yumulduğu için yaşarlar. Bizde göz yumulmaz, bu tip adamlar kılıçtan geçirilir, akıbetleri iyi olmaz.

Alper Çeker: Peki İttihat ve Terakki Cemiyeti öncesi, geleneksel zamanlarda muhalefetin kendisini ifade edebileceği bir mecra var mıydı? Siz, mesela İstanbul hakkındaki yazılarınızda siyasi içerikli Karagöz ve Hacivat oyunlarından söz ediyorsunuz.

İlber Ortaylı: Hiç şüphesiz muhalefet kendini ifade ediyordu. En başta kahvehanelerde. Sultan Murad kahvehaneleri İslam'a aykırı olduğu için kapatmadı. Tütün konusundaki fetvalar son derece sınırlıdır. Bunlarda "mekruh" tabiri kullanılmıştır, tütün için "haram" diyen yalnızca Ebussuud Efendi'dir.

Kahvehanelerde ziyadesiyle siyaset konuşulur.[2] Tek-

---

2 "Yakın zamana kadar kahvehane ve meyhane bile, karşılıklı gevezelik eden, dinlemeden konuşanların değil; dinleyenlerin yeriydi. Toplananlar devlet idaresine dil uzatanları da dinlerdi. *Devlet sohbeti* denirdi böyle dedikodulara. IV. Murad'ın meyhane ve kahvehane kapatmasının nedeni bu; içkiyle dili çözülen, kafeinin parlattığı zekâyla cevher yumurtlayanların İstanbul ahalisini kışkırtması istenmezdi. Kahvelerdeki ortaoyunu ve Karagöz'de esaslı politik taşlamalar da bulunurdu. Yasaktı o yüzden Sultan Hamid İstanbulu'nda ortaoyunu." İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar* (2003), s. 5-6.

"[Hayır Beğ] İbadetini tamamlayıp evine doğru yola koyulduğunda, ellerinde fenerlerle caminin bir köşesinde duran bazı adamlar gördü. An-

kelerde de konuşulurdu, medresede de konuşulurdu. Buralar insanların devamlı bir araya geldiği yerlerdi ve kontrol de edilirdi.

latıma göre, bu adamları mevlid dinlemek üzere –bir Memlûk olduğu anlaşılan- Korkmaz adlı kişi toplamıştı. Paşa onlara doğru yaklaştığında, alelacele fenerlerini söndürdüklerini fark etti ve davranışlarından daha fazla kuşkulandı. Ne yaptıklarını sorup anlamak istediğinde, 'bir müskiri yudum yudum çeken şarapçılara benzer bir tavırda' bir çeşit içeceği yudumladıklarını öğrendi ve muhtesiblik yetkisine dayanarak böyle bir alışkanlığın önüne geçmenin kendi görevi olduğunu düşündü. Daha sonra kullanılan içeceğin ***kahve*** olarak anıldığını öğrendi..."

"Her ne olursa olsun, söz konusu cuma gününde Şafii, Maliki ve Hanefi ulemanın önde gelen temsilcilerinin katıldığı meclis toplandı. Hayır Beğ meclise büyük bir kap (***mirkan***) içinde kahve getirtmişti; görüşmeler sırasında herhangi bir kimsenin kahvenin tadına baktığından söz edilmediği için, bunun hangi amaçla yapıldığı açık değildir. Kahveyle ve kahve içmek üzere düzenlenen toplantılarla ilgili görüşleri sorulduğunda, fakihler önce toplantıları ele almayı yeğ tuttular. Toplantıların ve bunlara bağlı etkinliklerin niteliğini göz önüne alarak, bu tür buluşmaların yasaklanması gerektiğine ve yetki sahibi kişilerin bunların önüne geçmekle yükümlü olduğuna karar verdiler."

"Dinsel hukukla ilgili sorunlar bir yana bırakılırsa, Hayır Beğ'in konuya dikkatini ilk kez çeken ve korku duygusuna kapılmasına yol açan olay, Mekke'deki Harem-i Şerif'in bir köşesinde fenerler çevresinde toplanmış bir grubu görmesiydi... Tek bildiği şey bir toplantının yapıldığı ve bunun kaygı uyandırmak için tek başına yeterli olduğuydu. Kahve ve kahvehanelerin geniş toplumsal ilişkileri özendirmede oynadığı role ilişkin olarak, sivil makamların işin özünde var olan ve her zaman içinde bulundukları nazik konum göz önüne alındığında doğal ve sağlıklı sayılması gereken bir kuşku taşıdıklarını görmekteyiz." Ralph S. Hattox, ***Kahve ve Kahvehaneler*** (çev. Nurettin Elhüseyni, 1998), s. 27-28, 29, 38.

Alper Çeker: Yenikapı Mevlevihanesi mesela, II. Abdülhamid zamanında bir ara Jön Türklerin buluşma yeri oluyor, ama daha sonra kütüphanesi kundaklanıyor.

İlber Ortaylı: Yenikapı Mevlevihanesi öyle, ama devletin beslediği postnişinler de var ve bunlardan muhalefet çıkmaz.

Yeni Osmanlılar

Filiki Eteriya arması

İlber Ortaylı: Kuleli Vakası'ndan sonra, Yeni Osmanlılar var. Hanedandan Damat Mustafa Fazıl Paşa. Hem anne hem de baba tarafından hanedana mensuptur ve kendisi de bir sultan ile evlenmiştir. Çifte hanedan mensubiyeti vardır yani. Özellikle vurguluyorum, çünkü bu muhtemelen psikolojisini de etkilemiştir. Yani her şeye rağmen damattır, hanedandandır. Yeni Osmanlılar dediğimiz Namık Kemal[3] ve diğerlerini destekleyen, Paris'te bunlara

3 "Namık Kemal, Osmanlı yönetici eliti içinden ve aristokrat bir aileden geliyordu. Gerçi aile, Namık Kemal'in neslinde varlığını büyük ölçüde yitirmişti, ama zaman zaman gözden düşülse de, geleneksel devlet hizmeti içindeydi. "Yeni Osmanlılar hareketinin önde gelen ve bugün için geniş kitleler tarafından ismi hatırlanabilen bu yegâne siyasî şahsiyetinin siyasî projesi yakından tetkik edildiğinde, modernleşme yanlısı Osmanlı yönetici elitinin, Batı'yı algılama ve değerlendirme perspektifleri ile Tanzimat'ın modernleşme yanlısı paketine yönelik eleştirileri ve katkıları daha iyi anlaşılacaktır. Yeni Osmanlılar hareketinin diğer üyelerinden esaslı farkı, bir siyasî teori ve felsefe geliştirme çabasıdır ki, tek başına bu bile takdire şayandır. Geleneksel İslâm/Şark/Osmanlı siyasî düşüncesi içinde, Batı klasik siyasî düşüncesi, teorisi ve felsefesi ile karşılaşmak ve bu temelinden farklı iki alan arasında bir uzlaşma girişiminde bulunmak, Osmanlı entelektüel hayatı açısından dikkat çekici

bakan kendisidir. Padişahı tenkit eden ilk siyasi bildiriyi yayımlamışlardır.

Alper Çeker: Bu bildiriyi kim kaleme aldı?

İlber Ortaylı: Müştereken yazdılar. Fikir babası güya Namık Kemal; böyle diyorum, çünkü kendisinin birtakım eserlerini okursanız, bu bildiridekinden daha ciddi bir adam görürsünüz.[4] Ama siyasi hareketin içinde oldukça naif kalmış. Bu çevre meselesi önemli, nedir bu?

Beş altı kişi kaçıyorlar, orada bir şey yayımlamaya çalışıyorlar. Ne o yayımladıkları doğru dürüst bu memlekete ulaşmıştır ne de doğru dürüst bir örgütlenmeye gidebilmiş-

---

bir dönüm noktası sayılabilir." Cemil Koçak, "Namık Kemal", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Cilt I (ortak yazarlar, 2001), s. 245, 246.

4 "Türkiye'de meşrutiyet fikrinin propagandasına yapılan çok önemli katkılardan birisi, Mustafa Fazıl Paşa'nın 1867 yılında Sultan Abdülaziz'e yazdığı *Mektub*'un Yeni Osmanlılar tarafından tercümesi olmuştur. Broşür haline getirilen bu mektubun Yeni Osmanlılar tarafından Türkiye'de dağıtılması, sonuç olarak, imparatorluğun her tarafında önemli bir dalgalanmaya sebep oldu... Ali Suavi, bize *Mektub*'u belirli bir perspektife yerleştirmemize ve bu tür yeniliklerin kökenini belirlememize yardımcı olan bilgiler sunmaktadır. Suavi'ye göre, gerçekte, mektubun taslağı, Ganesco adlı bir Romen tarafından düzenlenmiş ve daha sonra Mustafa Fazıl tarafından yeniden yazılmıştı." Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* (Çevirenler: Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, 1998), s. 307, 309.

lerdir. Ve bunun için adam hayatını ortaya koymuş. Dışarı kaçmış, dönemiyor. Hükümet istese bunları suikast ile oralarda ortadan kaldırabilir. Yaşadıkları yerde bile ne derece tanındıkları su götürür. Ne kadar dil biliyorlar, içinde bulundukları yabancı cemiyete ne kadar intibak edebilmişler? Fazla değil. Yani yerlilerle temasları yok.

O zaman bir soru ortaya çıkıyor: Bu memlekette bir iletişim ağı ve örgütlenmesi olan kimdir, diye sorduğunuz zaman karşınıza İttihat ve Terakki Cemiyeti çıkıyor.

Yunan ayaklanması Odessa'da Filiki Eteriya'yı kurmuş; Bulgarların birtakım komiteleri var, bunlar Osmanlı İmparatorluğu'na anayasa önermişler. Bütün bunlar olurken, bizde oldukça geciken bir örgütlenme söz konusu. İmparatorluğun ana unsuru olan Türklerin siyasi muhalif örgütlenmesi en son geliyor. Ve dikkatimizi çeken bir şey daha var, o da bunun Batı'daki partiler gibi olmaması. Bu çok önemli. İttihat ve Terakki'nin modeli Balkan tipidir, der Tarık Zafer Tunaya.[5]

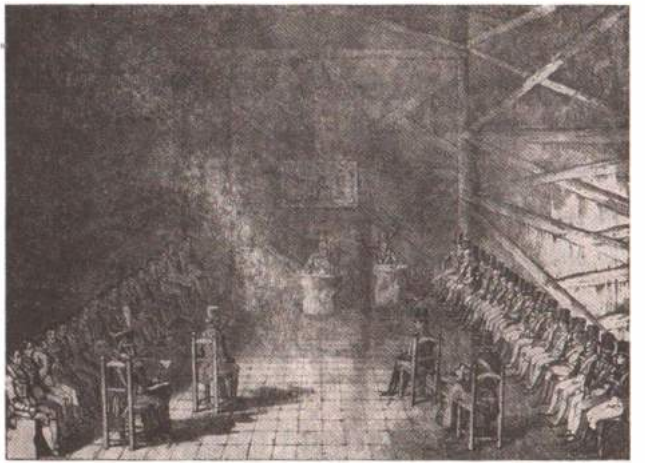
Bir meselemiz daha var; o da bu adamların herhangi bir Batılı partiliden daha politikacı ve örgüte daha bağlı olması. İstedikleri işi görsünler, istedikleri partiye men-

5 "Aslında, Cemiyet önce yeraltında gizli olarak, özellikle 1906-1908 yılları arasında gelişmiş bir örgütlenmeydi. Makedonya komitacılığı örneğinde kurulmuş bu ihtilal şebekesi, bir siyasal parti değildi ve bir siyasal partiye dönüşmeyi de tasarlamamıştı." Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt 3, (2000), s. 252.

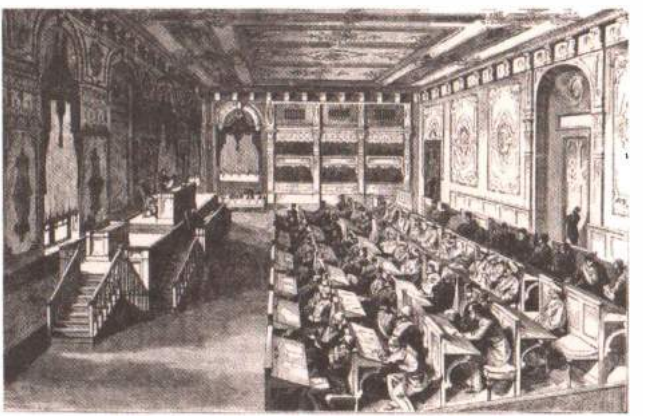
sup olsunlar, ömrü billah İttihatçı kalmışlardır. Sonradan Cumhuriyet Halk Partili olarak ölenler, Demokrat Partili olarak ölenler, partisiz olarak ölenler var, ama hepsi İttihatçı. Ters düşmüş olsalar bile birbirlerini kollarlar. Şu kadarını söyleyeyim: Ali Kemal linç edilmiştir, zavallı karısı ne akrabasına ne de bir arkadaşına gitmemiş; Hüseyin Cahit Bey'e gitmiştir. Hüseyin Cahit Bey de Maliye nazırlarından Cavid Bey'in ve Nazlı Aliye Hanım'ın oğlunu ve kendisini yurtdışına yollayarak kurtarmıştır.

İşte bu durumu izah etmek gerekiyor, artık sözü Erol Şadi Erdinç'e verebiliriz.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşu

Carbonari Teşkilatı'na kabul töreni

1877 Osmanlı Parlamentosu

Erol Şadi Erdinç: Örgütün kuruluş tarihi 21 Eylül 1889'dur. Dört tıp öğrencisi kendi aralarında konuşuyorlar; ana soru şu: Bu memleket nasıl kurtulur?

Alper Çeker: Kimdir bu öğrenciler?

Erol Şadi Erdinç: İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükûtî ve Mehmed Reşid.[6]

6 "Sarayburnu'nda, şimdi İmarat-ı Askeriye'ye tahsis olan Gülhane Mektebi adını alan eski Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'de bir teneffüs saati esnasında o vakitlerde mevcud olan Hilali Ahmer (Kızılay) barakaları karşısındaki ağaçlar altında elimde kitap dolaşırken, İshak Sükûtî yanıma sokuldu, yeni bir şeyler olup olmadığını sordu.
Ben: 'Gel arkadaş, düşündüklerimi sana biraz anlatayım. Aziz vatanın bugünkü durumu ve idare tarzıyla yok olup gideceğini hepimiz biliyoruz. Bu hususta her vakit ve heman her serbest saatlerimizde birbirimizle dertleşip duruyoruz; fakat bu tehlikenin giderilmesi için bir çare düşünüp bulamıyoruz. Bence böyle kuru mülâhazalar ve mütalaalarda dert yanacağımıza, faaliyete geçmek lazımdır.'
İshak: 'Ne gibi bir faaliyete?'
Ben: 'Bir cemiyet halinde çalışmakla.'

İlber Ortaylı: Bunların bir de milliyetlerini sayalım, isterseniz.

Erol Şadi Erdinç: Abdullah Cevdet[7] Kürt, İbrahim Temo Arnavut, İshak Sükûtî Irak kökenli Türk, Mehmed Reşid de Çerkes. Bunların ana konusu şu: İlan edilmiş, ama sonra askıya alınmış olan Kanûn-ı Esâsî'yi tekrar yü-

---

İshak: 'Güzel ama, sen kime itimat edip de böyle tehlikeli bir işe teşebbüs etmemizi düşünüyorsun?!'

Ben: 'Evvela sen, bir; (koğuştan çıkıp bize doğru gelmekte olan yamalı suratlı) Mehmed Reşid'i göstererek, bu da iki, olduk üç. İşte bir cemiyet başladı demektir!'

Mehmed Reşid'e işaret ederek yanımıza çağırdık. Fikrimizi açtık. Bu sıra, o zaman çok sofu olan Abdullah Cevdet ikindi namazını kılarak mektebin camisinden çıkıp yanımıza gelince: 'Alınız bir de dördüncü,' dedim." İbrahim Temo, İttihad *ve Terakki Cemiyeti'nin Kurucusu ve 1/1 no'lu Üyesi İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*, (1987), s. 13-14.

7 "Abdullah Cevdet 1869 yılında, 'Kürt' olduğu ifade edilen bir ailede doğmuştu. Bu böyle olmuş olsa dahi, burada önemli nokta Abdullah Cevdet'in Cenevre'de Abdülhamid'e karşı bir 'Kürt' muhalefeti yapan Bedirhan Paşa'nın akrabalarıyla işbirliği yapmamış olması ve Türkçeyi milli bir kültürü sağlayacak araç saymış olmasıdır. Öte yandan ileride görüleceği üzere Abdullah Cevdet bir Osmanlı vatanperveriydi ve bu topluluk içinde de kendini Türk sayıyordu. 1889'da Askerî Tıbbiye'nin birinci sınıfına girmiş ve bu sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde kurucularından biri olarak faaliyette bulunmuştu. Sonraları yazdığı bir makalede, Abdullah Cevdet, o tarihten beri zihnini meşgul eden sorunlardan birinin 'modern fikirleri ve terakki fikrini Müslüman ruhuna sokmasının çareleri' olduğunu ifade etmiştir." Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908* (1996), s. 223.

rürlüğe sokmak. Kanûn-ı Esâsî yani anayasa, devlet salnamesinde var, ama askıya alınmış.

Mithat Paşa ve arkadaşları, yani Kanûn-ı Esâsî'yi en çok isteyenler –Namık Kemal, Ziya Paşa... Yeni Osmanlılar grubu– evvela V. Murad'a Abdülaziz'i devirdikten sonra Kanûn-ı Esâsî'yi ilan etmek şartıyla padişahlığı teklif ediyorlar. V. Murad kabul edip tahta çıkıyor, ama birkaç ay sonra akıl hastalığı bahane edilerek hal'ediliyor. Aslında V. Murad'ın alkol sorunu vardı.[8]

Bunun üzerine II. Abdülhamid, Kanûn-ı Esâsî'yi ilan etmek şartıyla tahta çıkarılıyor. Kanûn-ı Esâsî ilan ediliyor ve II. Abdülhamid tahta çıkıyor. Ama kısa bir süre sonra görüyor ki kendi iradesine başka bir ortak var; o da meclistir.

---

8 "Sultan Murad, Farmason olup kendisini de çok teşvik eylediği halde reddettiğini ve bir gün köşküne yemeğe davet edip sofrada Şehzâde Nureddin Efendi ile Farmasonların ajanı Klementi de bulunduğundan, Klementi kendisine senin yaşın Nureddin Efendi'den büyük ise de onun mevkii seninkinden çok yüksektir diye hakaret etmesiyle, kendisi de 'Birader, sen beni buraya tahkir ettirmek için mi davet ettin?' diyerek hemen sofradan kalkmış ve culûsuna kadar bir daha görüşmemiş olduğunu ve culûsundan bir iki gün sonra kendisini tebrik için gidince iki ellerinden yakalayıp 'Birader, halim pek fena' diye ahvâl-i sıhhiyesinden şikâyete başlamış ve halinde bir gayr-i tabiilik görmesine mebnî ellerini çekip kurtararak 'Biraz da validenizi görüp tebrik edeyim' diye yanından savuşmuş ve hastalığın daha o zaman başlamış idüğünü ve fakat hastalığı âdi cinnet değil, çok işret ettiği için cinnet-i sekeriyye olduğunu söylerdi." Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim* (1984), s. 266-267.

Meclis iki unsurdan meydana geliyor: Heyet-i Âyan ve Mebusan. Heyet-i Âyan tayin edilmiş kişiler, Mebusan ise seçilmiş kişilerden oluşuyor. II. Abdülhamid çeşitli fikirlerin çatışmasını kendi aleyhine görüyor ve meclisi feshediyor. Kanûn-ı Esâsî'yi kısa bir süre için kaldırdığını, gerekirse yeniden ihya edileceğini söylüyor.

Benim hocam olan Recai Galip'in[9] kanaatine göre Kanûn-ı Esâsî, hanedanın haklarını koruyan bir metin.

Kanûn-ı Esâsî'nin askıya alınmasının ardından, "istibdat" denilen, II. Abdülhamid'in keyfî idaresi ortaya çıkıyor. Bir örnek verirler: Hüseyin Hilmi Paşa evine giderken, tuvalete girmek için şeyhülislamın evine girip çıkıyor. Derhal hafiyeler saraya geri çağırıp; orada ne işi olduğunu, ne konuştuğunu soruyorlar. Yani çok önemli bir hafiye teşkilatı var.

Yalnız II. Abdülhamid çok büyük bir zekâ, çünkü yaptığı işler kolay değil. İstihbaratı tek başına götürüyor. Kimin ne yaptığından tek tek haberi var. Hatta yalan bir jurnal gelse bile, yarın öbür gün önemli bir jurnal verebilir diye jurnalciyi ödüllendiriyor.

İlber Ortaylı: Bir de, jurnal sadakat sayılıyordu. Saçma jurnaller verilirdi, kimseye zararı dokunmasın, jurnalı getireni de zor durumda bırakmasın diye.

---

9 Recai Galip, *Parlamentarizm ve Bugünkü Şekli* (1936) adlı kitabın yazarıdır.

Erol Şadi Erdinç: Evet. İstibdat yönetimi şu esasa dayanırdı: İktidar hedef alınmasın, yönetim II. Abdülhamid'de kalsın. Ama yönetime ortak istemiyor.

Bu istibdadı yüksekokul öğrencileri arasında eleştirenler var. Günün birinde dört tane Gülhane Askerî Tıp Akademisi öğrencisi, odun yığınının üzerinde oturmuş sohbet ediyorlar. İbrahim Temo'nun hatıralarına göre, bir cemiyet kurmak düşüncesindeler, ama dört kişinin kurduğu cemiyetten ne olur diye de endişeleniyorlar. O zaman da, Yunan Filiki Eteriya cemiyetinin üç kişi tarafından kurulmasını örnek gösteriyorlar.[10]

İlber Ortaylı: Bak, Balkan kökenli örgütü örnek gösteriyor! Ne kadar enteresan.

Erol Şadi Erdinç: Derken bir cemiyet kuruyorlar: İttihad-ı Osmani.

İlber Ortaylı: Çünkü değişik milletlerden geliyor hepsi.

---

10 "Mehmed Reşid: 'Kardeşim, teklifinize itiraz değil, teşekkür ederim. Lakin bu dört tıbbiyeli genç ne yapabilir? Koca bir gizli cemiyet nasıl teşekkül edebilir? Bu koca şeytani istibdadla nasıl boğuşabiliriz? Hayal ile uğraşmayalım; bunun başka bir yolunu bulalım,' dedi.
Ben: 'Arkadaşlar, Türkiyemizin başına bela kesilerek, Yunanistan'ın istiklalini kazandıran 'Etniki Eteria' komitesini teşkil edenler kimlerdi bilir misiniz? Rusya'nın Odesa şehrinde, ticaretle meşgul bir meyhaneci ve bir bakkal çırağı ile amcası zengin bir tüccarın yeğeni, üç Rum çırağı idi.'" İbrahim Temo, age., s. 14-15.

Erol Şadi Erdinç: Zaten İttihat ve Terakki ilk başta anasır-ı muhtelifiyeye (çeşitli unsurlara) dayanmıştır.[11] Yani bir ayrım yoktur. Bütün herkes cemiyetin üyesidir.

Bu dört öğrencinin konuşmaları zaman içinde diğer öğrenciler arasında da yayılıyor. İki yıl sonra meşhur "inciraltı içtimaı" dediğimiz içtima meydana geliyor. Burada artık cemiyetin nizamnamesi, reisi, kasadarı falan oluşuyor. Cemiyet İttihad-ı Osmani adı altında çalışmalarına başlıyor, ama gizli olarak.

Dr. Nâzım ve İshak Sükûtî, ihtilalin yüzüncü yılı münasebetiyle Fransa'ya gitmiş olan Ahmed Rıza[12] ile görü-

11 "Vatanımızda hürriyet ve adaletin suret-i katiyede teessüsünü temin ve tesrî için lüzum-i şedîdine kanaat-ı kâmile hâsıl ettiğimiz içtimâ-i milli-i Osmanî'yi bugün buradaki mevcudiyetimizle hayyiz-i fiile îsâl ettiğinizden dolayı menâfi-i mukaddese-i milliyemiz namına size azîm teşekkürler eder ve hiçbir cins ve mezhep farkı olmaksızın aynı silsile-i mesâibe bir hedef-i müşterek teşkil eden anâsır-ı muhtelife-i Osmaniye'nin hukuk-i medeniyelerini dâhilde hayat pahasına müdafaa ettikten sonra hariçte de her türlü âlâm-ı hayatiyeye göğüs gererek müdafaada devam eden sizin gibi hürriyetperveran ümmetin hayat-ı ictimâiyemizin musab olduğu âfet-i siyâsîyi şeref-i millimizle mütenasip bir surette müştereken ve müttehiden çare-cûy-i selamet olmak maksadıyla ictimâ ettiğinizden dolayı sizi en derin, en büyük bir samimiyet-i vicdaniye ile tebrike müsâraat ederiz." Prens Sabahaddin, "Paris'te Osmanlı Hürriyetperveran Kongresi'ni [Birinci Jön Türk Kongresini] Açış Konuşması", *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne-Bütün Eserleri* (haz. Mehmet Ö. Alkan, 2007), s. 41.

12 "Ahmet Rıza Bey 1859 yılında Boğaziçi'nde Vaniköyü'nde doğmuştu. Babası, 'İngiliz' Ali Bey, Ahmet Rıza'nın çocukluğunda Konya'ya sürülmüştü. Rıza Bey'in, Avusturyalı annesinin etkisi sonucunda genç

şüyorlar. Ahmed Rıza, cemiyetin adının İttihat ve Terakki olarak değiştirilmesini istiyor.

İttihad-ı Osmani adı altındaki kuruluştan 1908 yılına kadar olan evre, Jön Türk dönemidir. Daha doğrusu yabancılar böyle adlandırır. Tarık Zafer Tunaya, Kanûn-ı Esâsî ilan ettirme çabalarının olduğu evreyi I. Jön Türk Hareketi, askıya alınan Kanûn-ı Esâsî'yi yeniden yürürlüğe koyma çabalarını da II. Jön Türk hareketi olarak sınıflandırır. Biz de bu sınıflandırmaya katılıyoruz. Bu konudaki tek kaynak Tarık Zafer Tunaya'dır. Her zaman hocam olmasıyla övünmüşümdür.

İlber Ortaylı: 1889 yılında tıbbiye bahçesinde birbirine çok güvenen öğrencilerin kurduğu bir örgüt. Benim

---

yaşta Batı'yla ilgilenmiş olması muhtemeldir. Kendisini gençliğinde derin düşüncelere sevk ettiğini anlattığı Anadolu köylerini de Konya'da babasını ziyaret ederken görmüş olduğunu tahmin edebiliyoruz.

Anadolu köylüsünün akıbeti hakkındaki bu düşünceler Ahmet Rıza Bey'in Fransa'da ziraat öğrenimi yapmayı istemesiyle sonuçlandı. Rıza Bey böylece Grignon Ziraat Okulu'nda okudu ve mezun olduktan sonra Türkiye'ye döndü..."

"1889'da Fransız İhtilali'nin Yüzüncü Yıldönümü dolayısıyla açılan sergiye görevli olarak kendini tayin ettirmeyi başardı. Paris'e gelince 'modern fikir akımlarını daha serbest bir şekilde inceleyebilmek için' istifa etti. Kendi ifadesine göre o zamanlar bile 'pozitivizm'in etkisi altındaydı. *Meşveret*'in Fransızca ekinde çıkan bir makalesinde, pozitivizmi 1887 yılında Türkiye'de, Dr. Robinet isminde, Auguste Comte hakkında ilk yazı yazanlardan birinin kitabında keşfettiğini anlıyoruz." Şerif Mardin, age., s. 174, 175.

safahat (safhalar) hakkında fazla bir malumatım yok. Yani hangi sene kim üye oldu falan, bunları bilmiyorum. 1908'de bunlar örgütlü olarak ihtilal yapıyorlar, hücre hücreyi tanımadığı için birini ele geçirsen, diğerlerine ulaşamıyorsun. Amma İttihat ve Terakki'yi ezoterik bir cemiyet gibi anlatmak çok yanlıştır, böyle bir şey mevzu bahis değil. 19. ve 20. yüzyılda da öyle tamamen kapalı, gizli cemiyetler de olmaz zaten.

Şimdiki soru şu: Bu cemiyet nasıl büyüdü? Hiç kimse bana eli ekmek tutmayan dört tane talebenin kurduğu cemiyetin bu kadar büyümesini, çok değil on beş sene sonra imparatorluğun dört bir köşesinde etkin, faal hale gelmesini, hatta başka unsurlarla temasa geçmesini açıklayamaz. Bir yerden sonra ne oluyor? Abdullah Cevdet bile daha sonra ayrılıyor.

Erol Şadi Erdinç: Abdullah Cevdet mütareke sırasında, Damat Ferit Paşa kabinesinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet (Sağlık ve Sosyal Yardım) umum müdürü oldu.

Sorunuza gelecek olursak: Cemiyet kurulduktan iki yıl sonra biraz önce söylediğim inciraltı içtimaını yapıyor. Bunun ardından yavaş yavaş diğer yüksekokullarda da talebeler arasında etkili olmaya başlıyor. Aynı zamanda yüksek rütbeli zabitler ve önemli devlet görevlileri arasın-

da da benimsenmiştir. Cemiyetin gelişmesi, başarısı tamamen buna bağlıdır.

İlber Ortaylı: Kuruculara ilerleyen dönemde ne oldu? Bambaşka adamlar çıkıyor karşımıza.

Erol Şadi Erdinç: İlerleyen dönemde cemiyetin reisi farklı, hesap işlerine bakan adam farklı.

İlber Ortaylı: Hesap işleri var, ama defter yok, değil mi? Parayı alıyorlar, ama yemiyorlar. Yemiyor ve gizli. Akıldan tutuyor hesabı; belki de bir defter var, ama onda soğan, fasulye falan diye tutuluyor hesaplar.

Erol Şadi Erdinç: Olabilir, ama kesinlikle para yemedikleri doğru.

Alper Çeker: Bir de örgütlenme modeli nedir?

Erol Şadi Erdinç: Örgütlenmelerine, Carbonari Teşkilatı[13] model olmuş. Carbonari, İtalyan kömürcülerin

13 Carbonari, 19. yüzyıl başlarında İtalya'da kurulan devrimci bir cemiyettir. "Selanik, Rumeli, İstanbul'dan Kafkasya, İran ve Orta Asya'da Buhara'ya kadar uzanan bir alanda gizli siyasi cemiyetler mantar gibi çoğalır. 19. yüzyılda onlara esin kaynağı olan modeller Fransız ve İtalyan masonluğuyla Carboneria'dan alınmıştır... İtalya'da masonluk ve

meydana getirdiği bir teşkilattır. Küçük küçük halkalardan meydana gelir. Genellikle bu halkalar üç kişiliktir. Bu üç kişiden biri, diğer halkadaki bir kişiyi tanır. Dolayısıyla halkalardan birinin kopması halinde teşkilata bütünüyle zarar gelmez. Carbonari, doğrudan doğruya gizli çalışma teşkilatıdır.

Bizim teşkilata dönecek olursak: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk üyelerinden Sadri Bey'in ortaya attığı 29 maddelik bir nizamnameden söz ediliyor, ama böyle bir nizamname ortaya çıkmadı. İlk nizamname, müsvedde halinde Tarık Zafer Tunaya tarafından yayımlanmıştır; o da Ahmed Bedevi Kuran'a dayanır. Ahmed Bedevi Kuran, Mahmud Paşa'nın evrak-ı metrukesi arasından bunu

---

Carboneria birbirine çok yakındır ve birçok Carboneria lideri aynı zamanda mason olarak da tekris edilmiştir. Bazıları 19. yüzyıl başında İstanbul'da sürgünde yaşar. 1835'te bu kente yerleşen Antonio Lago da, 1833'te meşhur Carbonaro Guiseppe Mazzini tarafından yönetilen devrimci harekete katıldığına göre, herhalde onlardan biridir. Yeni Osmanlılar da bu gizli İtalyan örgütünü sahiplenir. Birçok Carbonaro yazarı okumuşlardır ve hareketin tarihini de gayet iyi bilirler."

"Carboneria fikirleri Jön Türkleri de etkilemiştir, ama bu etkilenme Yeni Osmanlılara kıyasla daha dolaylı bir biçimde gerçekleşmiştir. Jön Türk hareketinin liderlerinden İbrahim Temo'nun, 1889'da Brindisi ve Napoli'de İtalyan masonları ve Carbonarolarıyla temas ettiği söylenmektedir. Bu kişinin hareket içindeki kimliği 1/1'dir, bu da onun Carboneria'dan devralınmış sisteme göre, Jön Türkler gizli örgütünün birinci hücresinin birinci üyesi olduğunu gösterir." Thierry Zarcone, *İslamda Sır ve Gizli Cemiyetler* (çev. Ali Berktay, Berna Akkıyal, 2011), s. 37-38, 41.

bulmuş. Tarık Bey, gerçek olup olmadığı bilinmeyen bu metni bir münakaşa konusu başlatmak üzere yayımladığını söyler.

İkinci olarak, bir matbu nizamname var. Üzerinde tarih yok, ama yukarıda sözünü ettiğim müsvedde nizamnamenin bir nevi tashih edilmiş hali. Bu, ilk nizamname. Bir tane de Kahire baskısı nizamname var. Çünkü Jön Türkler hem Avrupa hem de Kahire ile temas kurmuşlar. Avrupa ile kurdukları temasta İttihad-ı Osmani Cemiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alıyor.

Bu nizamnamelerin üzerinde "İttihat ve Terakki" ibaresini görüyoruz, demek ki İttihad-ı Osmani çok gerilerde kalmış.

Bir de Arapçaya çevrilmiş üçüncü bir nizamname var.

İlber Ortaylı: Demek ki temas artmaya başlıyor.

Erol Şadi Erdinç: Tabii. Cemiyetin üç nizamnamesi başkanlık sistemine dayanır. Bu, fırkanın siyasileştiği dönemdir.

Derken, II. Abdülhamid, İttihatçılarla karşılıklı bir mücadeleye giriyor. Bir kısmı Paris'e kaçıyor, bir kısmı Kahire'de kalıyor. Paris'e kaçanlar Abdülhamid'e karşı yayın yoluyla mücadeleyi seçiyorlar. Halkın kültürünü artırarak Abdülhamid'i devirmek niyetindeler.

Alper Çeker: Hangi yayımları çıkarıyorlar?

Erol Şadi Erdinç: Mesela *Meşveret.*

İlber Ortaylı: Bu gazete önce Türkçe ve Fransızca çıktı, daha sonra Almancasını da çıkardılar.

Erol Şadi Erdinç: Türkçe olanı 32 sayı, Fransızca olanı 275 sayı çıkmıştır. İttihat ve Terakki'nin düşüncelerini yansıtır. Daha sonra *Şura-yı Ümmet* diye bir ek çıkarırlar. Artık İttihat ve Terakki Avrupa'da çalışmalarına başlamıştır.

İlber Ortaylı: Parayı kim veriyor?

Erol Şadi Erdinç: Yine Mustafa Fazıl Paşa.

İlber Ortaylı: Mesela bütün sağ basın, imparatorluğun düşmanlarının bunlara para verdiğini yazar. Buyurun, verdiklerini ya da vermediklerini ispat edin bakalım.

Erol Şadi Erdinç: İttihatçıların da içinde bir bölünme var. Mizancı Murad[14], gayet şöhretli bir Mülkiye hocası

14 "Murat Bey 1853 yılında Dağıstan'da Haraki kasabasında doğmuştu. Soyunu sıraladığı bir imzasından (Murat bin el kadı Mustafa vs. şeklinde)

olarak Avrupa'ya gidiyor. İttihatçılar bunu başkan yapıyorlar, ama kendisinin Ahmed Rıza ile arasında korkunç bir çekişme var. Abdülhamid, baş hafiyesi Ahmed Celaleddin Paşa'yı Avrupa'ya gönderiyor. Celaleddin Paşa, doğrudan doğruya Mizancı Murad ile anlaşıyor. "Hakan siyasi mahkûmları affedecek ve istediğiniz hakları tedricen verecek. Şayet dönmezseniz, yurttaki bütün mallarınıza el konacak," diyor.

Alper Çeker: Burada araya girmek istiyorum. İttihat ve Terakki bu dört öğrencinin dışına çıktıktan sonra, üyeleri arasında Abdülhamid'i düşürmenin dışında bir fikir birliği var mı?

Erol Şadi Erdinç: İttihat ve Terakki'de tek düşünce vardır, o da "vatan". Cemiyet üyeleri arasındaki bir-

---

bunların uzun zamandan beri İlmiyeye dahil oldukları anlaşılıyor. Ailesi Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesini arayan bir gruba mensuptu."
"Murat, 1876 yıllarında Mithat Paşa'nın çevresinde toplanan Yeni Osmanlı grubuna dahil olduğunu söylüyor. Fakat tercihlerinin o zamanlar dahi, siyasi olmaktan çok kültür faaliyetine dayanan uzun vadeli modernleşme yöntemlerine gittiği belliydi. Bu itibarla o devirde Osmanlı 'intelligentsia'sı için her şeyden çok bir Mülkiye hocası olarak sivrilmiş olması tabiidir."
"Murat Bey'in okul dışındaki prestiji *Tarih-i Umumî*'sinin taşıdığı yeni görüşlerden geliyordu. Murat Bey'in *Tarih*'i sayesinde Osmanlı aydınları ilk defa kuru bir hadiseler silsilesi olmayan bir tarih kitabıyla karşılaşmışlardı." Şerif Mardin, age., s. 79, 81.

lik meselesi ise şu anlatacaklarımla açıklığa kavuşacak: Celaleddin Paşa'nın yukarıda bahsettiğim bu sözleri üzerine Mizancı Murad yurda döndü ve bazı İttihatçılar Abdülhamid'den görev kabul ettiler. Mesela cemiyetin kurucularından Abdullah Cevdet sefaret doktoru oldu. Hatta Abdülhamid'den aldıkları paralarla eski cemiyet üyeleri bu yayımları sürdürmeyi denemişlerdir, ama olmamış.

Mizancı Murad'ın yurda dönüşü ve bazı İttihatçıların da aynı biçimde hareket etmesi ile İttihat ve Terakki çöküyor. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin birinci kısmı budur.

Yalnız geri dönmeyenler –ki bunlar Ahmed Rıza, Dr. Nâzım, Bahaeddin Şakir–, kendi aralarında Abdülhamid karşıtlığına devam ediyorlar. Çok inatçıdırlar ve Abdülhamid'e inanmamak gerektiğini söylerler.

İlber Ortaylı: Ama sonradan Ahmed Rıza da İttihatçılıktan vazgeçecek.

Erol Şadi Erdinç: Daha ilginci de Ahmed Celaleddin Paşa, İttihatçı olacak.

İlber Ortaylı: Bizim hafiye Celaleddin Paşa mı?

Erol Şadi Erdinç: Evet. İttihat ve Terakki içinde de Abdülhamid'e taraftar olanlar, jurnal verenler var. Mese-

la Mevlanzade Rıfat diye bir adam var. Hem jurnal karşılığı Abdülhamid'den para alıyor hem de Abdülhamid'den öğrendiklerini İttihatçılara satıyor. Abdülhamid bunu anlamış. Bir jurnalciyi cezalandırmak istemiyor. Bunun yerine ona yanlış bilgi veriyor ve Mevlanzade de bu yanlış bilgiyi İttihatçılara satıyor.

Ama İttihat ve Terakki'ye ihanet etmek, ölümle cezalandırılır. Galata Köprüsü üzerinde Mevlanzade'yi öldürmek istediler, onun yerine gazeteci Ahmed Samim vuruldu yanlışlıkla. Ateş eden, "Al Mevlan!" diyor, ama ikisi de birbirine çok benzediği için yanlışlık oluyor.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İkinci Dönemi

"Kulunuzdan Gayrısı İttihatçıdır"

Kanûn-ı Esâsî'nin ilanını kutlayan Yunan taşbaskı resmi. Mithat Paşa, Prens Sabahaddin, Fuad Paşa ve Namık Kemal. Esaret zincirini kıran askerler ise Niyazi Bey ve Enver Bey.

Erol Şadi Erdinç: İttihat ve Terakki, çöküşün ardından Paris'te üç, dört kişiden ibaret kalıyor. O sırada Damat Mahmud Paşa, iki oğluyla beraber kaçıp Paris'e geliyor. Damat Mahmud Paşa İngilizlerin adamıdır. Bir İngiliz imtiyazını Abdülhamid geri çevirdiği için oğullarını da alıp kaçıyor. Onun bu gelişi büyük bir hadisedir. O sırada muhalif birçok grup var, ama bir araya gelemiyorlar. Prens Sabahaddin[15] doğrudan doğruya bunlara "Jön

15 "Prens unvanından da anlaşılacağı üzere Osmanlı hanedan ailesine mensup olan Sabahaddin, Sultan Abdülmecid'in (1823-1861) kızı, II. Abdülhamid'in (1842-1918) kız kardeşi Seniha Sultan'ın oğludur. Baba tarafı ise Osmanlı bürokrasisinde memur paşalardır. Burada ilgi çekici husus; bir imparatorluk sisteminde hanedana damat olan ve çok genç yaşlarında önemli devlet memurluğunda bulunan babası Damat Mahmud Celaleddin Paşa'nın, buna rağmen, kayınpederi II. Abdülhamid'e karşı sert bir muhalif olmasıdır.

Prens Sabahaddin'in doğduğu ve yetiştiği dönemde Jön Türkler, Abdülhamid'in istibdat yönetimine karşılık hürriyetin ilanı konusunda kamuoyu oluşturmak amacıyla siyasî iktidarın etkisinin kendilerine ulaşamayacağı dış merkezlerde, özellikle de Fransa'da toplanmışlardı. Damat Celaleddin Paşa da Abdülhamid ile geçinemeyerek oğulla-

Türk kongresi lazımdır," diye bir beyanname yayımlıyor. 1902'de Jön Türkler ilk kez bir kongre yapıyorlar Paris'te. Kongrede anlaşmazlık çıkıyor ve merkeziyetçiler ve ademimerkeziyetçiler olarak ikiye ayrılıyorlar. Ademimerkeziyetçiler, Prens Sabahaddin grubu. Merkeziyetçiler ise Ahmed Rıza Bey grubu. İttihat ve Terakki adını kullanmaktansa, bazı sözcükleri alıp yeni bir adlandırmaya gidelim, diyorlar. Burada kurulan cemiyetin adı Terakki ve İttihat oluyor. Kelimelerin yerini değiştiriyorlar. Bunlar, merkeziyetçi olanlar.

İlber Ortaylı: Ahmed Rıza'nın adem-i merkeziyetçilikten bir şey anladığını sanmıyorum; bence birbirlerine olan husumetten ters düştüler.[16]

rı Prens Sabahaddin ve Lütfullah beyleri de yanına alarak 14 Aralık 1899'da deniz yoluyla Fransa'ya kaçtı. Böylece Prens Sabahaddin de bu Jön Türkler arasına katılarak entelektüel mücadelesine başlamış oldu." Cenk Reyhan, "Prens Sabahaddin", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Cilt I (ortak yazarlar, 2001), s. 146.

16 "Ahmet Rıza'nın cemiyetin genel tutumu adına kendi fikirlerinden ödün vermez kişiliği, onu Mizancı Murad, Prens Sabahaddin gibi cemiyetin diğer ileri gelenleri ile karşı karşıya getirmiştir. Fikirleri 'aşırı pozitivist' ve 'beynelmilelci' bulunduğu için cemiyetin mahalli örgütlerinden çokça eleştiri almış ve Jön Türkler arasında hep biraz muhalif ve sivri bir kişilik olarak görülmüştür." Barış Alp Özden, Atilla Lök, "Ahmet Rıza", age., s. 123.

Erol Şadi Erdinç: Siyah ile beyaz kadar birbirlerine tersler. Terakki ve İttihat Cemiyeti diğer katılımcılarla 1907 yılına kadar Paris'te sürdürülüyor. Bu arada Talât Paşa ve arkadaşları Selanik'te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kuruyorlar. Bu da Abdülhamid'in istibdadına karşı çıkmak amacıyla kuruluyor. Paris ile anlaşıyorlar. Paris, dış merkez-i umumi, Selanik ise iç merkez-i umumi oluyor.

1908 öncesinde Abdülhamid'e karşı bazı oluşumlar var. Mesela II. Jön Türk kongresinde o güne kadar yapılanlar yeterli gelmediği için artık silahla mücadele kararı alınıyor. Sakallı Niyazi Bey, Enver Bey ve Eyüp Sabri Bey... Bunlar asker kökenli. 1907'deki bu kongrede asker üyeler doğrudan doğruya dağa çıkma kararı alıyorlar.

Alper Çeker: Mustafa Kemal bu işlerin içinde var mı?

Erol Şadi Erdinç: Mustafa Kemal, bunlara hem yakın hem uzak. İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'nun kurmay heyetinde var. Ama diğer oluşumlarda yer almıyor.

İlber Ortaylı: Mustafa Kemal askerin siyasete bulaşmasından hoşlanmıyor.

Erol Şadi Erdinç: Onun için de ikinci kongreden sonra İttihatçılarla arası açılıyor.

Konumuza dönelim: Yukarıda bahsettiğim toplantılar Abdülhamid'e karşı tehdit unsuru. Bu tehditlerden biri, Kanûn-ı Esâsî'nin yürürlüğe konmaması durumunda o sırada şehzade olan Reşad Efendi'ye biat edilmesi. Abdülhamid, kendisine bağlı Şemsi Paşa'yı görevlendiriyor. Şemsi Paşa, Manastır postanesine gidip; geldiğini ve ertesi gün duruma el koyacağını bildiren bir telgraf çekiyor. İttihat ve Terakki Cemiyeti için bu ölüm kalım meselesi ve fedailer burada devreye giriyorlar. Postane çıkışı cemiyetin tayin ettiği bir fedai ateş ediyor ve korumaların ortasında Şemsi Paşa öldürülüyor. Kendisini öldüren Mülazım Atıf Efendi adlı fedai ileride Çanakkale'den milletvekili seçilmiştir.[17]

17 "Gün çarşamba, saat alaturka altı buçuk idi. Artık işi kalmadığından geniş bir nefes alan paşa ayağa kalktı. Telgraf memurları da onu takip etti. Menzul bacağını hafifçe sürüyerek odadan çıktı. Telgrafhane önünde bekleyen arabasına doğru yürüyordu. Oradakilere 'Allaha ısmarladık' demeyi unutacak kadar dalgındı. Damadı Rıfat ve kâtip mülazım Fahri Beyler masa üzerindeki müsveddeleri, şifre miftahlarını toplayıp çantaya yerleştirerek paşaya yetiştiler."

"Resne'ye gideceği fayton telgrafhane kapısı önünde duruyordu. Araba, etrafını mülkî ve askerî memurlarla Prizren'den beraberinde getirdiği belediye reisi Hacı Rıfat'ın yirmi kişilik müfrezesi sarmıştı. Kapıya inen paşa, maiyetinde çavuşluk yapmış olan Mülazım Hüseyin Ağa'ya rastladı. Ve ona: 'Hüseyin Ağa, yukarıda eldivenimi unuttum. Çık şunları alıver,' dediği ve Hüseyin Ağa arkasını çevirip merdivenleri çıkmaya başladığı anda, paşa da kapının eşiğinde arabaya binmeye hazırlanırken arkası kesilmeksizin üç el silah sesi 'dan, dan, dan' diye etrafa dehşetle yayıldı. Ortalığı kısa bir sükûnet kapladı. Kapıyı ve arabaları kuşatan resmî şahıslardan başka silahşorlar, Arnavut muhafızlar şaşaladılar. Genç fedai

Şemsi Paşa'nın öldürülmesi Abdülhamid üzerinde büyük bir tesir uyandırıyor ve Selanik ve civarının ordu müfettişi olan Hüseyin Hilmi Paşa'ya soruyor: "Kimdir bu İttihatçılar?"

Hüseyin Hilmi Paşa'nın cevabı çok ilginç: "Kulunuzdan gayrısı İttihatçıdır."

Bunun üzerine Abdülhamid, "Artık milletimin olgunluk seviyesine geldiğini anladım ve yeniden yürürlüğe koyuyorum," diyerek Kanûn-ı Esâsî'yi yürürlüğe koyuyor. Yıl 1908. Her tarafta bayram yapılıyor. Zaten Ermenilerin ünlü Kumkapı yürüyüşü, İttihatçılara örnek oluyor ve aynı haklardan istediklerini açıkça söyleyerek kendilerini açığa çıkartıyorlar. Kanûn-ı Esâsî'nin yürürlüğe girmesiyle de yasal bir kurum oluyorlar. Kanûn-ı Esâsî asıl şeklini 1909 yılında alıyor.

Artık cemiyetin dış merkez-i umumisi Paris'ten İstanbul'a nakledliyor. Ama İttihat ve Terakki 1908 yılında iktidar olmuyor; ta ki Babıâli Baskını'na kadar.

İlber Ortaylı: Örgütlüler, ama muhalefette kalıyorlar.

---

bu duraklamadan istifade ederek kaçışıp dağılmakta olan halkla beraber on beş, yirmi adım kadar uzaklaşabildiği sırada revolverinde daha dört kurşun kalmıştı." Süleyman Külçe, *Firzovik Toplantısı ve Meşruiyet* (haz. İsmail Dervişoğlu, İsmail Küçükkılınç, 2013), s. 71-72.

Erol Şadi Erdinç: Evet. Bu dönemde cemiyetin karşısına Halaskâr Zabitan diye bir örgüt çıkıyor.

Alper Çeker: Nedir bu Halaskâr Zabitan?

Erol Şadi Erdinç: Kurtarıcı Zabitler. Bunlar, durumdan memnun olmayan subaylar. Bu, üç dört tane zabitin sağa sola mektuplar yazarak birtakım insanları tehdit ettiği bir kuruluş. Buna ileride yine değineceğiz.

Konumuza dönecek olursak, İstanbul'da "şeriat isteriz" naralarıyla bir ayaklanma çıkıyor. Bunun üzerine İstanbul'a Kanûn-ı Esâsî'yi korumak ve kollamak üzere iki tabur asker geliyor. Orduda memnun olmayanlar var, alaylı ve mektepli çatışması var, çünkü İttihat ve Terakki mektepliyi esas alıyor. Bu nedenle durumu bozulan alaylılar var. Mesela, Yedi Sekiz Hasan Paşa.[18] Lakabı, attığı imzadan gelir. İmzası Osmanlıca yedi ve sekiz sayılarının yan yana yazılmasından oluşur.

18 20 Mayıs 1878 tarihinde Ali Suavi, birkaç yüz muhacir ile Çırağan Sarayı'nı basmış ve Sultan Murad'a karşı bir darbe girişiminde bulunmuştur. Ancak Beşiktaş Zabıta Amiri Yedi Sekiz Hasan Paşa, askerlerle olay yerine gelmiş, Ali Suavi'nin başına sopayla vurarak onu öldürmüştür. Askerler 23 muhaciri öldürmüş, kalanlarını esir almıştır. Bkz. Hüseyin Çelik, *Ali Suavî ve Dönemi* (1994), s. 382.

31 Mart Ayaklanması

Hareket Ordusu subayları. 1- Mahmud Şevket Paşa, 2- Hüseyin Hüsnü Paşa, 3- Enver Bey, 4- Niyazi Bey, 5- Ali Rıza Paşa.

Erol Şadi Erdinç: İttihad-ı Muhammedi diye bir cemiyet var, ilk toplantısını Ayasofya'da yapıyor. Bu cemiyeti, Kıbrıslı Derviş Vahdeti kuruyor. *Volkan* gazetesi bunların yayın organı. Herkes bunların ayaklanması karşısında büyük bir şaşkınlık içinde. Abdülhamid bu tür bir hareketi tasvip edecek bir adam değil, bunu kaynaklardan da görüyoruz. Ali Fuad Türkgeldi'nin hatıralarında bu görülür.[19]

19 "31 Mart Vak'ası ibtidâen İsmail Canbulat imzasiyle *'Meşrutiyet mahvoldu'* ibaresiyle İstanbul'dan çekilen bir telgrafnâme ile Selânik'e ihbar olunması üzerine Hareket Ordusu'nun tertibine kıyam edilmişti...
O sırada Selânik'ten hareket eden ordu hatve hatve İstanbul'a yaklaşmakta, Sultan Hamid ise bunlara silâhla mukabele etmek istememekte olduğundan vürûdlarında iki asker arasında müsademe vukuuna mahal kalmamak üzere beyn el-havas tedbir düşünülerek Şeyh ul-islâm ile Fetvâ emininin ve birinci ve ikinci fırka kumandanlarının kışlalara gidip, gelen asker dahi kendi kardeşleri olduğundan bunlara silâhla mukabele ve müdafaada bulunmamaları için efrad-ı askeriyeyi ikna ile tahlif etmeleri kararlaştırılmış ve birinci ordu kumandanı Nâzım Paşa meclis-i vükelâya celb ile karar-ı vâki kendisine tebliğ olunmuştur." Ali Fuad Türkgeldi, age., s. 29, 31.

İsyancılar Ali Kabuli Bey'i parçalıyorlar, daha başka şiddet eylemleri yapıyorlar.

İlber Ortaylı: Yanlışlıkla, Hüseyin Cahit'e benzettikleri için Şekip Arslan'ı vuruyorlar. Abdullah Cevdet'in *İçtihad* dergisine de saldırıyorlar. Aslında memleketin çok karışık bir dönemidir bu, komünist bile çıkıyor.

Erol Şadi Erdinç: Selanik'te hemen bir redif taburu hazırlanıyor ve bu hareketi bastırmak üzere İstanbul'a geliyorlar. Bunun başında Hüseyin Hüsnü Paşa var. Kurmay Başkanı da Mustafa Kemal. Çatalca'ya geldiklerinde Mahmud Şevket Paşa komutayı ele alıyor. Hareket Ordusu adlı bu birlik, 31 Mart diye bilinen isyanı bastırıyor.

İlber Ortaylı: Bu orduyla birlikte İstanbul'a Arnavut ve Bulgar çeteler de geliyor –aralarında Türk başıbozuklar da var– ve büyük bir zarar veriyorlar. Ahaliyi çok korkutuyorlar.

Erol Şadi Erdinç: 31 Mart Ayaklanması, II. Abdülhamid'in hal'i için bir gerekçe oluyor. Halbuki herkes, bunda Abdülhamid'in bir suçu olmadığını itiraf etmiştir. Şerif Mardin'i, Ali Fuad Türkgeldi'yi bunlara örnek verebiliriz.

İlber Ortaylı: Mesela II. Abdülhamid bu müdahale sırasında I. Ordu'yu devreye sokmuyor; bunu yapsa ortalık çok karışır, ama çatışma istemiyor.

Alper Çeker: 31 Mart hareketi, gerici bir ayaklanma mıdır?

İlber Ortaylı: 31 Mart Ayaklanması'na ilerici-gerici denmez. 31 Mart Ayaklanması aynen bugünkü sağa benzer bir eğilimdedir. Bunlar ordunun karşısındadırlar, askeri sevmezler. Çünkü onlara göre asker modernisttir, pozitivist geçinmektedir. Ama bu "ordu, dine karşıdır" lafı doğru değildir. Mareşal Fevzi Çakmak mesela, beş vakit namaz da kılardı, Cuma'ya da giderdi.

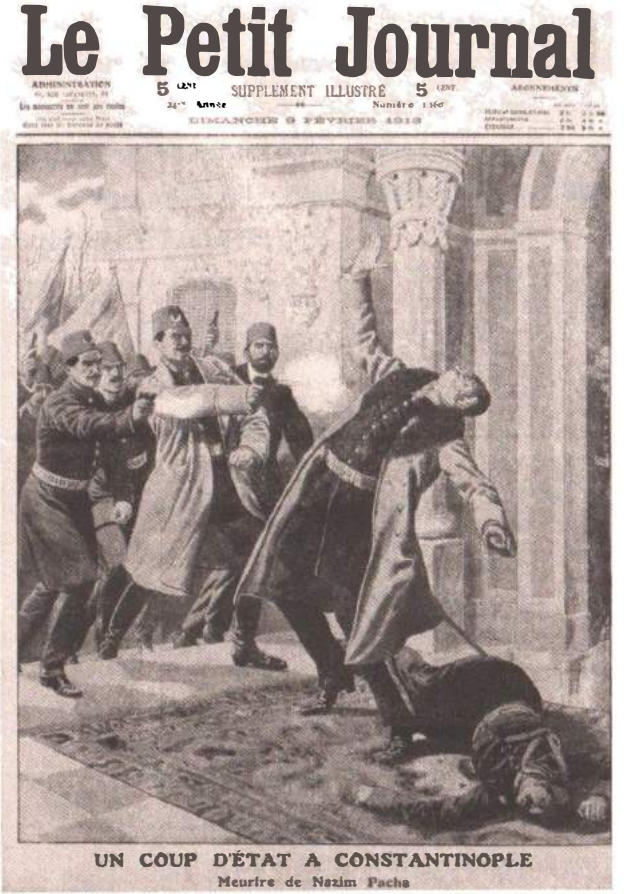
Bu bir eğilim, bir düşünce meselesidir. Orduda böyle bir dinsiz görünüm olmamıştır. Ramazan'da komutanların çoğu oruç tutardı. Besmelesiz, duasız yemek olmazdı. Hatta bu bir törendir. Salvolarda "Bismillah" denir, sancak direğine Kur'an çekilir. Bunlar çok açık şeyler; bu nedenle burada ters yoruma lüzum yok.

31 Mart'ta komutanlardan şikâyet eden zavallı askerler var; çavuş, onbaşı gibi rütbelerde bunlar. I. Ordu erkânı aslında padişaha sadıktır. Abdülhamid'in bu orduya emir verip onu Hareket Ordusu'na karşı kullanmaması takdir edilecek bir şey. Bunun üzerinde durmak gerek.

Burada padişaha karşı bir komplo var mı, bunun ispatı gerekir.

Erol Şadi Erdinç: Bu ayaklanmanın ardından II. Abdülhamid'in yerine Sultan Reşad getiriliyor. Sultan Reşad ile İttihat ve Terakki'nin hâkimiyeti daha belirgin hale geliyor. O zamana kadar İttihat ve Terakki yönetime karışmamış, ama bir baskı unsuru olmuş. Bu, Babıâli Baskını'na kadar böyle.

Babıâli Baskını

Basında Babıâli baskını

İlber Ortaylı: Balkan Savaşı geçecek, Edirne'yi kaptıracağız, sonra Enver Paşa Edirne'yi geri alacak ve kuvvet kazanacak. Anladınız mı?

Erol Şadi Erdinç: 1908 yılında yapılan seçimlerde mecliste büyük bir çoğunluk elde eden İttihat ve Terakki yine de iktidarı devralmıyor, ama yukarıda söylediğim gibi bir baskı unsuru olarak kalmayı yeğliyorlar.

Cemiyet'e karşı muhalefet başlıyor. Yukarıda anlattığım Halaskâr Zabitan, İttihat ve Terakki'yi korkutuyor ve meclis dışına çekiliyorlar.

Muhalifler, yani Hürriyet ve İtilafçılarca kurulan hükümet, Gazi Ahmed Muhtar Paşa başkanlığında Balkan Savaşları'na girmiş ve kaybetmiştir. Sultan Reşad kabineyi yeniden Kâmil Paşa'ya kurduruyor ve Babıâli Baskını bunun üzerine patlak veriyor. Sadrazam Kâmil Paşa'nın başına Enver Paşa silah dayıyor ve milletin kendisini istemediğini söylüyor. Bunun üzerine Kâmil Paşa istifa ediyor. Enver

Paşa bu sırada 11. Fırka'nın kurmay başkanı, ama İttihat ve Terakki'nin merkez-i umumi üyesi. Bu çok önemli. O zamanki İttihat ve Terakki'nin başkanı yok, merkez-i umumi üyeleri toplantıya başladıkları zaman toplantıyı yönetmesi için gizli oyla bir başkan seçiyorlar. Dışarı karşı imzalanması gereken bir evrak varsa, bunu hangi üyenin imzalayacağı da yine gizli oyla seçiliyor. Bir başkanlık sistemi yok.

İşte Babıâli Baskını budur.

Alper Çeker: Gerekçesi nedir?

Erol Şadi Erdinç: Hükümeti, Edirne'yi Bulgarlara verme niyetinde olmakla suçluyorlar. Bu darbeyi yapanlar, Talât Paşa'nın çevresindeki birkaç kişi ve 11. Fırka kurmay başkanı olan, beyaz atına binmiş Enver Paşa.

Bunu en iyi Ali Fuad Türkgeldi anlatır. Pencere yanında otururken gürültüler duymuş ve "Sadrazama karşı bir şey mi oluyor?" diye sormuş. Durumu öğrenince kapıların kapatılması emrini vermiş, ama İttihatçılar çoktan içeri girmiş.

Nâzım Paşa diye biri var, Balkan Savaşları'nda başkomutanlık seviyesine kadar gelmiş. Kâmil Paşa ile arasında çekişme var, başarısızlıklar Nâzım Paşa'ya yüklenilmek isteniyor. İttihatçılar Nâzım Paşa'ya sadaret teklif etmişlerdir.

Baskın sırasında İttihatçılar mukavemetle karşılaşıyor. Çatışma olmuş. Nâzım Paşa şiddet kullanıldığını

görünce toplantı salonundan çıkıp İttihatçılara, "Bana verdiğiniz söz bu muydu?" diye tepki veriyor. Bunun üzerine Yakup Cemil[20] silahı çekiyor ve kendisini vuruyor. Bu işin olduğu yıl, 1913.[21]

Sadrazam Kâmil Paşa istifasına "cihet-i askeriyeden gelen teklifle istifa ettim," kaydını koyduruyor; Enver Paşa buna itiraz ediyor, "cihet-i askeriye ve halktan ge-

20 "Yakup Cemil Bey Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışan tipik bir fedai idi. Babıâli Baskını sırasında Harbiye Nâzırı Nazım Paşa'yı öldürmüştü. Kafkasya'ya gönderilen 2 bin kişilik Teşkilât-ı Mahsusa 'çetesi'ne başkanlık etmiş ve Ardahan ve Batum'u işgal ederek meşhur olmuştu. Cesur, saldırgan, hırslı, söz dinlemeyen bir ihtiyat zabiti (binbaşı) olan Yakup Cemil Bey, Enver Paşa'nın çok yakın arkadaşıydı ve onun Harbiye Nâzırı olması için çalışmıştı. Kendisini, Talât Paşa'ya karşı olan grubun başı sayıyordu." Tarık Zafer Tunaya, age., s. 280.

21 "Muhafızlığa tayinimin ertesi günü Nazım Paşa merhumun cenaze merasimini yaptırdım. Merasimin pek parlak olmasına bilhassa itina etmiş, İstanbul'da bulunan bütün askerî erkân ve ümeranın (general ve amiraller ile ordunun üst rütbeli subayları), nazırların, mülkiye memurlarının ve ecnebî devletler askerî ataşelerinin cenazeye iştirak etmeleri lüzumunda ısrar etmiştim.

O gün hava mağmumdu. Kalbimde derin bir yeis vardı. Bulgarlar Çatalca önünde, Yunan donanması Çanakkale Boğazı'nı kapamış, büyük devletlerin harb gemileri, her dakika İstanbul'u işgale hazır olarak, Beşiktaş önüne demirlemiş, biz devlet idaresini, âciz ve meskenet âmillerinin elinden kurtarabilmek için kanunî bir çare bulamamışız, bir hükûmet darbesi yapmışız. Ve bunun neticesi olarak Harbiye Nazırı ve bahusus ordunun başkumandanı olan bir zatın ölümüne sebeb olmuşuz ve bütün bu teşebbüslerden, fedakârlıklardan sonra, memleketi kurtarabilip, kurtaramayacağımız meçhûl!.." Cemal Paşa, *Hatıralar*, "İttihat-Terakki ve Birinci Dünya Harbi" (1959), s. 21.

len," diye düzelttiriyor, Sultan Reşad bu istifayı kabul ediyor ve Mahmud Şevket Paşa sadarete geliyor.[22]

22 "...Kâmil Paşa'nın hazırladığı nota tasarısı şu esaslara dayanıyordu: Edirne şehrinin yönetimi büyük devletlerce 'kabul ve tasdik' edilecek bir mutasarrıfa havale edilecektir. Şeyhülislâmın atadığı bir müftü ve halkın seçtiği bir idare meclisi mutasarrıfın başkanlığında çalışacaklardır. Şehirde gereği kadar polis ve jandarma bulunacaktır. Osmanlı askeri şehirden çıkarılacak ve gereksiz kalan istihkâmlar kaldırılacaktır."

"Bu ana çizgilere dayanan tasarı İttihatçılar tarafından kamuoyuna 'Kâmil Paşa Edirne'yi Bulgarlara terk ediyor' şeklinde tanıtılmıştır. Bu durumu Dahiliye Nâzırı tüm ülkeye bir genelge ile duyurmuştur."

"Birkaç dakika içinde, eylemin ilk işaretleri görüldü. İttihatçı liderler Babıâli binasını (bugünkü İstanbul Valiliği) basmışlardı."

"Enver Bey, İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi'nin karşısındaki Menzil Kumandanlığı'ndan çıkmış, özel olarak hazırlanan bir kır ata binerek, çevresinde İzmitli Mümtaz, Yakup Cemil ve Mustafa Necip Beylerin de bulunduğu bir kortejin ortasında Babıâli'ye doğru ilerlemeye başlamıştır."

"Ara sokaklardan birer ikişer, tanınmış İttihatçılar da kafileye katılmaktadır. Sokaklar tenhadır."

"Tam bu sırada, Ünlü İttihatçı hatip eski mebus Ömer Naci Bey, Nafıa Nezareti merdivenlerine çıkarak, ateşli sözler söylemeye başlamıştır. Konuşmacı, 'Edirne'mizi Bulgarlara teslime karar veren hükümeti' hedef alıyor, herkesi Babıâli'ye yürümeye davet ediyordu."

"Enver Paşa, Yüzbaşı Yakup Cemil, Mümtaz Necip, Hilmi ve Sapancalı Hakkı Beylerle Babıâli Sadaret kapısından salona girmişlerdi. Talat Bey ve Midhat Şükrü Bey de onları izlemişti."

"Harbiye Nâzırı Nazım Paşa, olup bitenleri anlamak için hızla dışarı çıkmıştır. Karşısında, kendisine vaatlerde bulunan İttihatçıları görünce, sert ve küfürlü sözler söyler. Enver Paşa, esas vaziyet alarak Harbiye Nâzırı'na bazı şeyleri anlatmak isterse de, Yakup Cemil Bey, 'sağ elini paşanın sırtının gerisinden ani bir şekilde uzatarak sağ şakağına' ateş eder. Ve Nazım Paşa yere serilmiştir."

"1913 yılı Ocak ayının, 23. (Perşembe) günü ikindiye yakın, İttihatçıların baskını gerçekleşmiş ve beş on dakika içinde beş ölü verilmiştir."
"İttihatçılar Sadr-ı âzamı arar. Meclis-i Vükelâ odasına girerler. Nâzırlar çeşitli yerlere saklanmışlardır. İhtiyar sadr-ı âzam, tek başına yerinde oturmaktadır. Baskıncıları soğukkanlılıkla karşılar."
"Enver ve Talat beyler, istifasını istemektedirler. Kâmil Paşa, 'cihet-i askeriyeden' gelen baskıyı belirterek yazar. Fakat İttihatçılar 'ahali' sözcüğünü de eklemesini isterler. Onu da kabul eder." Tarık Zafer Tunaya, age., s. 513, 514, 515.
"Başımı pencereye çevirince önlerinde irili ufaklı çocuklar olduğu halde sarıklı sarıksız birtakım adamların tekbir alarak Bab-ı âliye doğru gelmekte olduklarını gördüm. Sadr-ı âzama '*Bugün miting mi var? Ellerindeki bayraklarla birçok adamlar Bab-ı âliye doğru geliyorlar*,' dedim. '*Yok* öyle bir şey' diyerek telgrafnâmeyi okumaya devam etti. Fakat gittikçe gürültü artıyordu. Başımı çevirip de baktığımda 'İçeriye girmek üzere parmaklıklara tırmanıyorlar efendim, parmaklıklardan aşıyorlar,' deyince, '*Haber veriniz de kapıları kapasınlar*,' dedi. Düşündüm ki bunların erbab-ı kıyam olduklarına şüphe yok; ibtida sadr-ı âzamın odasına hücum edecekleri de muhakkak şu halde durmak nefsimce büyük tehlikeyi mûcib. Hemen haber vermek bahanesiyle odadan çıktım; aradaki odada kapı ağaları ve hademeler toplanıp '*Bu başımıza gelenler nedir!*' diye ağlaşıyorlardı. Hariçteki büyük sofada da şangır şangır camlar kırılıyor, silâhlar atılıyordu. Deniz tarafındaki elçi odasına gittim; orada Maliye Nâzırı Abdurrahman Efendi ve Telgraf ve Posta Nâzırı Mosoros Kikis Bey ile Doyçe Bank direktörleri ve Almanya sefareti baştercümanı avans müzakeresiyle meşgul oluyorlardı. Odaya girince bir köşeye sığınarak netice-i hâle intizar eyledim. Sofadan daha şiddetli silâh ve '*Ay*' diye birinin feryadı işitildi. Odacılar gelip Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa'yı vurduklarını haber verdiler. Gerçi Bab-ı âlide bulunan asker yetiştiyse de Nallımescid önünde silâh çatarak hiçbir harekette bulunmadı."
"Mosoros Kikis Bey de 'Ah, madam şimdi Paris'te bu vak'ayı duyarsa benim için kim bilir ne kadar telâş eder' diye oda içinde dolaşıyordu. Bir müddet sonra Şeyh ul-islâm Efendi ile Reşid Bey de bizim bulun-

İlber Ortaylı: Sırplar ve Bulgarlar birbirine düşünce, Enver Paşa bundan yararlanıp Edirne'yi geri aldı. Ama buranın ikinci fatihi oldu, bu çok önemli bir şey. Enver Paşa boş bir adam değildir.

Erol Şadi Erdinç: Evet, buna katılıyorum. Ölümden korkmuyor bir kere, gözü kara. Bir çingene kadına fal baktırıyor, kadın buna, "Senin kaşında beyazlık var, bu cihangirlik alametidir," diyor. Ömrü boyunca bu söze uygun yaşıyor.

Babıâli Baskını'na dönecek olursak: Babıâli Baskını ile İttihat ve Terakki doğrudan hâkimiyeti almıştır. Mahmud Şevket Paşa'ya hükümeti kurduruyorlar. Mahmud

---

duğumuz odaya geldiler. Şey ul-islâmın hal ve tavrında bir eser-i telâş görünmüyordu."

"Odacılar Tal'at ve Enver Beylerin sadr-ı âzamın yanına gelerek kendisine istifa teklif eylediklerini ve Enver Bey istifanâmeyi alıp saraya götürdüğünü haber verdiler. Ondan sonra hariçteki gürültü azaldı. Bu aralık Kâmil Paşa beni nezdine çağırıp '*Enver ile Tal'at geldiler, istifa teklif ettiler. Yazdığım istifanâmede 'cihet-i askeriyyeden vuku bulan teklif üzerine, diye yazmış olduğum halde 'ahali' tabirini de ilâve ettirdiler*' dedi ve evvelce kendisine tevdî ettiğim telgrafnâmeyi iade eyledi. Bu Kâmil Paşa ile son mülâkatım oldu. Okunmaz bir yazı ile yazılmış olan istifanâmenin sureti berveçh-i âtidir:

Huzûr-Âli-i Hazret-i Pâdişâhî[ye]

Ahali ve cihet-i askeriyyeden vuku bulan teklif üzerine huzûr-ı şâhânelerine istifanâme-i âcizânemin *arzına mecbur olduğum muhat-ı ilm-i âli buyuruldukta ol babda ve katıbe-u ahvalde emr ü ferman hazret-i veliyy ül-emr efendimizindir. 10 Kânun-ı sâni 328*

Sadr-ı âzam Kâmil" Ali Fuad Türkgeldi, age., s. 77-79.

Şevket Paşa suikast sonucu ölünce,[23] Sait Halim Paşa ka-

23 "Kabine aleyhine bir hükûmet darbesi yapılacağı, bahusus Mahmud Şevket Paşa ile bana ve Talât Bey'e suikast edileceği hakkındaki ihbarlar her dakika artıyor ve memurlarım faaliyetle çalışıyorlardı. Bu def'aki tertibat bilhassa İngiltere Sefareti baştercümanı Fitz Maurice ile askerî ataşesi Binbaşı Tyrrel tarafından himaye ve teşvik ediliyordu. Kâmil Paşa zamanında Polis Umum Müdürlüğü Siyasî Kısım Müdürlüğü'nde bulunmuş olan Muhib Bey, Çerkez Yüzbaşı Kâzım, Bahriye Yüzbaşılığından çekilmiş Şevki, Gümülcineli İsmail ve daha bunlara benzer kimselerin bu suikasd tertibatile meşgul oldukları haber veriliyordu. Ben kendilerini o kadar yakından takib ediyordum ki, âdetâ gizli memurlarımdan bazıları onların arasına sokulmağa bile muvaffak olmuşlardı."

"Umumi Karargâh Üçüncü şubesinde Binbaşı Saadullah ve Kemal Beyleri görmek için üst kata çıktım. Bir nizamname hakkında Kemal Bey'le görüşüyordum. Aradan henüz bir çeyrek saat ya geçmiş veya geçmemişti. Harbiye Nezareti meydanından, bir kalas tahtasına büyük bir çekiçle vurulduğu zaman hasıl olan sedaya benzer bir seda, muntazam ve muttarid fasılalarla beş def'a işitildi. Zaten her ân bir vak'a bekleyen kulaklarım bir anda sedanın geldiği pencereye dikildi. Kemal Bey'e sordum:

'Acaba tabanca sesi mi?'

'Hayır! Hiç zannetmem. Ya kilim silkiyorlar veyahud çivi çakıyorlar,' dedi.

Fakat bu cevab beni teskin etmemişti. Her ân nahoş bir havadis bekliyordum. Beş dakika sonra kapı açıldı. Sadık hizmetçim Ramazan telaşla içeri girerek:

'Paşayı vurdular,' diye bağırdı.

Yaverim Yüzbaşı Hilmi yanıma koşmuştu:

'Yürüyünüz!' emrini verdim ve kendimi Nezaret meydanına attım. İlk malûmatı alabilmek için Merkez Kumandanlığı'na gidiyordum. Tam köşeyi döneceğim sırada, askerî inzibat mülazımlarından (teğmenlerinden) birini gördüm.

'Câni tutuldu mu?' dedim.

'Bilmiyorum efendim!... Asker almağa gidiyorum!' cevabını verdi.

'Asker alıp ne yapacaksın? Haydi şimdi cinayet mahalline yalnızca git-

bineyi devam ettiriyor. Yani İttihat ve Terakki, darbe ile yönetime el koyuyor.

Babıâli Baskını, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk defa hükümet düşürme eylemidir. Bütün kabineyi kıstırıp düşürmüşler ve Mahmud Şevket Paşa'nın sadrazamlığında kendi hükümetlerini getirmişler. Ama Mahmud Şevket

---

meli, canileri kaçmağa ve saklanmağa muktedir olmaksızın, yakalamalı!' dedim.

Aldığım emrin şiddeti karşısında şevke gelen mülazım, takdire şayan bir çeviklikle cinayet yerine koştu ve aradan beş dakika geçmeden – ben otomobil ile vak'a mahallinden geçerken– Topal Tevfik isminde bir şahsı yakaladığını ve bunun canilerden biri olduğuna emin olduğunu, diğerlerinin de otomobil ile kaçtıklarını öğrendiğini söyledi."

"Cinayet çarşamba günü yapılmıştı. Perşembe günü cenaze merasimi yapıldı. Cuma günü de hakkın inayetile canilerin reisi olan Çerkez Kâzım ve refiklerinden birkaçını Beyoğlu'nda Pire Mehmed Sokağı'nda kısdırarak yaverim Yüzbaşı Hilmi'nin şahadeti ve polis merkez memurlarından Samuel Efendi'nin sonradan topal kalmasını neticelendirecek surette yaralanması pahasına hepsini tevkif ettirdim ve Örfi Harb Divanı sorgu hey'etine teslim ettim."

"Sorgu ve mahkeme neticesinde sabit oldu ki, fırka veya grup halinde veya münferid şahıslar olarak birçok muhaliflerin müşterek veya aynı gayeye hâdım müteferrik çalışmaları neticesinde evvelâ İttihad ve Terakki'nin mühim şahsiyetleri aleyhine bir suikasd icrasından ve bu suretle memleketi hükûmetsiz bıraktıktan sonra, Zatı Şahane üzerinde icra edilecek tesirler sayesinde Müşir Şakir Paşa'yı sedaret kaymakamlığına (sadrıazam vekilliğine) tayin ettirmek ve onun riyaseti altında bir muvakkat kabine vücude getirerek üç gün üç gece İttihad ve Terakki'nin bütün ferdleri aleyhine bir katlıâm tertib etmek ve sonra kabineyi Kâmil Paşa'nın veyahud Prens Sabaheddin'in reisliği altında teşkil eylemek hususlarına karar verilmiş." Cemal Paşa, age., s. 36, 47-48-49, 51-52.

Paşa çok katı bir asker. Askerliği siyasetten ayırıyor. Oysa İttihat ve Terakki'den askerleri geri çekersen ortada ne kalır? Hiçbir şey. İttihat ve Terakki orduya dayanıyor, onun için çok başarılı.

Derken Mahmud Şevket Paşa bir suikast ile ölüyor. Bu suikastın arkasında da Hürriyet ve İtilaf taraftarı Topal Tevfik ile arkadaşları var.

Mahmud Şevket Paşa sabahtan öğlene kadar Beyazıt'ta, bugün İstanbul Üniversitesi olan Harbiye Nezareti'nde çalışıyor. Öğleden sonra oradan çıkıp Babıâli'ye geliyor. Her gün aynı saatte. Suikastçılar, paşanın arabası geçerken bir tabutla yolu kesiyorlar, araba da cenazeye hürmeten duruyor. O sırada silahlarını çekip ateş ediyorlar. Mahmud Şevket Paşa'nın üzerinde mitralyöz bulunan bu arabası günümüzde Askerî Müze'dedir. Mahmud Şevket Paşa ağır yaralı bir halde Harbiye Nezareti'ne götürülmüş ve burada ölmüştür.

Mahmud Şevket Paşa'nın ölümü üzerine Sait Halim Paşa önce vekâleten, ertesi gün de asaleten kabinenin başına getirilmiştir. Artık İttihat ve Terakki'nin doğrudan hâkimiyeti başlıyor.

İlber Ortaylı: Bu durum, Cihan Harbi'ne kadar sürer.

I. Dünya Savaşı ve Cemiyetin Sonu

Talât Paşa

Erol Şadi Erdinç: Derken İttihat ve Terakki ülkeyi I. Dünya Savaşı'na sokuyor.

Burada şu farkı ortaya koymak gerek: Kanûn-ı Esâsî'nin ilan edildiği ve cemiyetlerin yasallaştığı 1908 yılından 1913 kongresine kadar İttihat ve Terakki siyasi bir cemiyet. Bir merkez-i umumisi var. Bu merkez-i umumide oturumu yönetecek olan kişi gizli oyla seçiliyor. Ama fırkalaştıktan sonra, İttihat ve Terakki bir başkan ve yönetim kurulu seçiyor.

İlber Ortaylı: Başkan, Talât Paşa.

Erol Şadi Erdinç: Talât Paşa denince akan sular durur. 1913'ten sonra İttihat ve Terakki artık bir siyasi partinin bütün özelliklerine sahip.

İlber Ortaylı: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da ilk toplandığı yer, İttihat ve Terakki kulübüdür;

adamlardaki gayreti düşün artık. Şehrin kenarında, istasyona doğrudur bu kulüp binası. Önü de meydandır, ta vilayete kadar açıktır.

Erol Şadi Erdinç: Evet.

Dönelim cemiyetin son bulması meselesine... İttihat ve Terakki, 1918 yılının Kasım ayında kendisini feshetmiştir.

Alper Çeker: Neden?

Erol Şadi Erdinç: Savaştan yenik çıkıyorlar ve korkunç bir İttihatçı düşmanlığı hüküm sürüyor. Bir kısmı yargılanıyor, bir kısmı da kaçıyor. Kaçanlar iki gruba ayrılır. Bunların bir bölümü emperyalizme karşı silahlı mücadeleyi seçiyor, Enver Paşa bunlardan. Diğerleri propaganda ile mukavemeti savunuyor, bu da Talât Paşa grubudur.

İlber Ortaylı: Kalanların da bir bölümü Mustafa Kemal'i bekliyor ve onu benimseyip hareketine katılıyorlar.

Erol Şadi Erdinç: Kâzım Karabekir mesela, bir taraftan İttihatçı yemini etmiş, bir taraftan da Misak-ı Milli için mücadele ediyor.

Alper Çeker: I. Dünya Savaşı'na nasıl girdik?

Erol Şadi Erdinç: I. Dünya Savaşı'nın temelinde sanayi inkılâbının getirdiği birtakım yeni şartlar vardır. Sanayi inkılâbını tamamlamış ülkeler Çarlık Rusyası, İngiltere, Fransa ve Almanya'dır. Mesela İngiltere, 1905 yılında donanmasında artık majestelerinin gemilerinde akaryakıt kullanılacağı yönünde bir karar alıyor. Kömüre göre nakli kolay ve daha verimli.

Yine sanayi inkılâbını tamamlayan ülkelerden Almanya, Abdülhamid'den Berlin-Bağdat Demiryolu hattı imtiyazını alıyor. Almanya demiryolunun geçtiği yerlerde maden arama hakkına sahip.

Almanya'nın Bağdat'ta ne işi var? Buradaki Fransız ve İngiliz hâkimiyetini kontrol altında tutmak istiyorlar. Biz emperyalizmi, üretim fazlasının bir başka ülkeye aktarılması olarak tanımlıyoruz. Osmanlı İmparatorluğu da münbit bir pazardı. Çünkü, el imalatı vardı. Fabrika imalatı karşısında el imalatı dayanamaz. Osmanlı'nın sanayii gelişmedi.

Fransa, bütün Akdeniz sahillerinde üretim fazlasını pazarlıyor. Ruslar, fabrika üretimine müşteri olsunlar diye mujiklere serbestiyet verdi.[24] I. Dünya Harbi'nin sebebi işte bu devletler arasındaki çekişmedir.

---

24 Rusya'da "mujik" tabir edilen köylüler 1861 yılına kadar köleydiler. Üzerinde yaşadıkları topraklarla birlikte alınır ve satılırlardı.

Bir tarafta Almanya ve Avusturya-Macaristan; diğer tarafta İngiltere, Fransa ve Rusya. Karşılıklı iki blok.

Burada Osmanlı İmparatorluğu hem büyük bir pazar hem de savaşta kimden yana olacağı meselesi var. Sait Halim Paşa, Meçlis-i Mebusan tahkikatına verdiği cevapların birinde, Yunanistan'ın bile bizimle ittifak etmediğini söylüyor.

Bütün bu devletler Almanya'nın başına üşüşünce, bu kuvveti dağıtması gerekti. Osmanlı İmparatorluğu'nda da Enver Paşa gibi bir taraftarı var, çünkü Enver Paşa Almanya'da ateşe militerlik yapmış. Alman sanayiine hayran.

Bizim İngiltere'ye parasını verip yaptırdığımız iki gemi var, *Sultan Osman* ve *Reşadiye*. İngiltere parasını aldığı halde savaşta kullanırız diye bunları vermemiş. Buna karşılık Almanya bize iki gemisini gönderiyor: *Goeben* ve *Breslau*.

Bu gemiler gelirken, İngiliz ve Fransız gemilerinden müteşekkil bir güç bunların arkasında, yetişebilirler, ama yetişmiyorlar. Bu çok enteresan.

Gemiler Çanakkale'den geliyorlar. O zamanki savaş hukukuna göre silahlarını boşaltmaları lazım ya da karasularımızın dışına çıkmaları gerekir. Ama biz, bunları satın aldığımızı söylüyoruz.

İşte bu iki gemi başımıza dert oluyor. İstanbul'a geldikten sonra büyük bir tehdit unsuru oluyorlar. Hatta

Sait Halim Paşa, ifadesinde bunlara dert olmasınlar diye Marmara Denizi'nde manevra yaptırdıklarını, amiralin günün birinde Karadeniz'de bir manevra yapıp gelmek istediğini, ama Rusya topraklarını bombalayıp döndüklerini anlatıyor. İşte bu, savaş sebebidir. Rusya bizimle savaşa giriyor. Rusya girince Fransa ve İngiltere de girmiş oluyor.

Almanya da kendi başına toplanan kuvvetleri dağıtmak için bizimle ittifak yapıyor. Yani, Osmanlı İmparatorluğu'nu bir nevi kurban etmiş oluyor. Osmanlı da yedi cephede savaşa girmiş oluyor.

Savaş sırasında bir üçlü yönetim kuruluyor: Talât Paşa, Enver Paşa ve Cemal Paşa. Enver Paşa harbiye nazırı ve başkumandanı. Cemal Paşa da bahriye nazırı ve 4. Ordu kumandanı. Savaşı bu üçlü idare ediyor, diğerlerinin hiçbir şeyden haberi yok.

Mesela Cemal Paşa, bahriye nazırı ve 4. Ordu kumandanı olarak İttihat ve Terakki'nin ne kadar maceracı olduğunun göstergesidir; çünkü Mısır üzerinden çölü aşıp Süveyş Kanalı'na gidiyor. İngilizler toplara hareket imkânı veren bir ray sistemi yapmışlar. Bizde öyle şeyler yok ki. Bizim asker suya hasret.

4. Ordu Kumandanlığı'ndan alınan Zeki Paşa, İttihat ve Terakki'nin bu çılgınlıklarını çok ağır bir dille eleştiren savaş raporları yayınlamıştır.

İlber Ortaylı: Valla bu savaşa girme işini petrole bağlamaya gerek yok. İttihatçılar görüyor ki Reval Konferansı'nda üçlü ittifak meydana gelmiş ve büyük devletler kendi aralarında Osmanlı'yı bölüşmüş. Bir tarafta Almanya-Avusturya bloku, diğer tarafta İngiltere-Fransa-Rusya bloku var. İtalya ilk başta Almanya-Avusturya tarafında görünmüş, ama daha sonra kaçmıştır. Zaten, aslında Avusturya'nın olduğu tarafta İtalya olmaz.

Bir de Balkan devletçikleri var: Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan gibi. Sırbistan savaşa ilk giren ülkedir. Avusturya ile mücadelesinden harp çıkmıştır. Bulgaristan, bu kadar Slavlık politikasına, rusofilliğe rağmen tuhaf bir biçimde Almanya tarafında savaşa girmiştir. Bulgarların bu tuhaf Almancı dış politikası yüzünden o kadar para ve asker boşa gitti.

Böyle bir dünya var ve İttihatçılar imparatorluğun bölüşülmesinden korkuyorlar. "Bölüşülmemesi için ne yapmalı?" diye soruyorlar. Var kuvvetle İngiltere-Fransa-Rusya blokuna girmek istemişlerdir. Yani İttihatçıları burada körü körüne Almancılıkla suçlayamaz kimse. Kaldı ki Almanya da bunları almak istemiyordu.

Balkan Harbi'nde bizim ordumuz ne yazık ki döküldü. İngilizler de bu nedenle, "Sizin ordunuz bitmiş," diyerek bizi istemediler. İşe yaramayan müttefik, düşmandan beterdir. Bu açıdan İngilizler kendince haklı da.

Aynı kanaat Almanya'da da vardı, özellikle bahriyelilerde. Alman bahriyelileri iyi asker değildir, Almanya da deniz ülkesi değildir. Alman bahriyelileri zorluklar içindeki, kızağa çekilmiş Türk bahriyelilerini tanıyorlar; olumsuz kanaatleri buradan geliyor. Buradaki Alman Büyükelçisi Hans von Waggenheim de öyle, "Kesinlikle olmaz!" diyor. Kayzer bunu "Sen, sus bakalım!" diye haşlamış.

Fakat hem Almanya'da hem de Avusturya'da kara askerleri, "Hayır, bunlar iyi askerdir," diyor ve bizi alıyorlar.

Şimdi burada Enver Paşa çok seviniyor, "Biz bunlarla olduk, artık her şeyi yaparız, kaybettiğimizi kazanırız" düşüncesi doğuyor. Oysa Balkanlar'ı geri almak mümkün mü? Yunanistan ve Bulgaristan faktörünü kaale alması gerekirdi. Orta Asya'yı almayı hayal ediyorlardı... Nasıl alacaklar?

Burada İttihatçılara yöneltilmesi gereken genel eleştiri şudur: Ordunu modernize ettin, kuvvetlendirdin. Peki, hâlâ daha niye korkuyorsun? Sana saldırırlarsa savunmanı yapacak güçtesin.

Böyle düşünenler iyi askerlerdi, iyi kurmaylardı, ama bu insanlar azınlıktaydı. Bunların, yani "savaşa girmeyelim" diyenlerin kimler olduklarını biliyoruz.

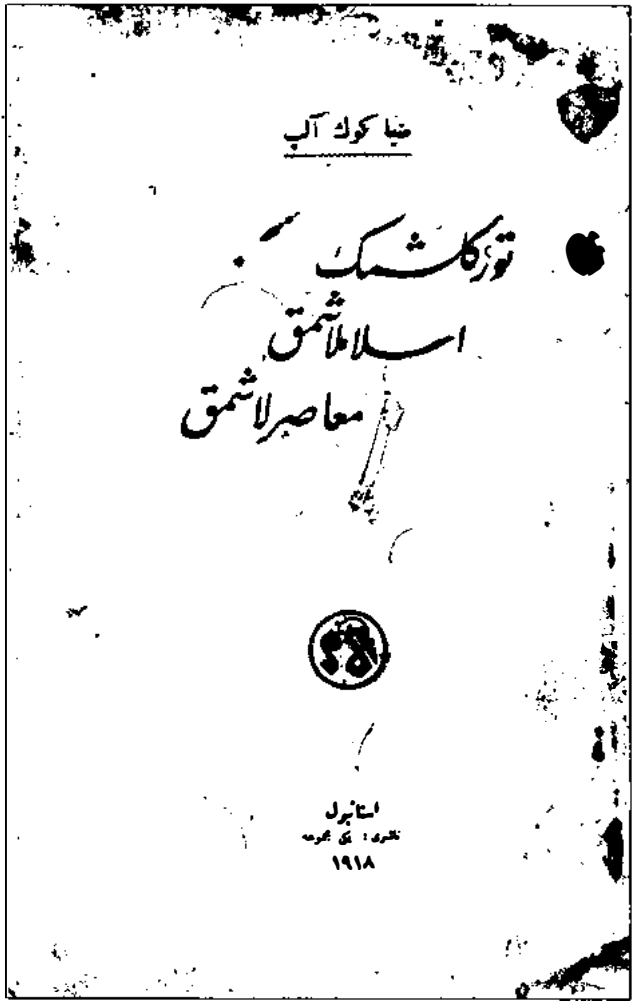
Bir müddet sonra Marne cephesinde olup bitenlerden dolayı Almanya'nın matah bir şey olmadığı anlaşıldı, ama buna rağmen savaşa girdiler.

Şöyle bağlamak istiyorum: İttihat ve Terakki paylaşılma korkusuyla girdi savaşa. Birileriyle ittifak kurarsak bu dertten kurtuluruz havası hâkimdi üzerlerinde. Bunun üzerinde durmak gerek.

Alper Çeker: I. Dünya Savaşı'ndaki bu Sarıkamış meselesi, Şevket Süreyya Aydemir'in mübalağası mıdır, yoksa doğruluk payı var mı?

Erol Şadi Erdinç: İttihat ve Terakki, 1915 yılında bir Türkçülük hareketi başlatır: Büyük Turan hayali. Büyük Turan, Hazar Denizi'nin kuzeyinden başlayıp ta Orta Asya'yı kapsayan bir alandır. İttihat ve Terakki burayı fethedecek. Bu evrede artık unsurların birliğinden vazgeçilmiş, Türklere ve Müslümanlara dayanılmıştır. Bu da İttihat ve Terakki'nin felaketi olmuştur. İran'ı zapt ediyoruz, ama Rusya harekete geçince Irak'tan asker çekiyoruz. Asker yazlık elbiselerle Doğu'nun kış koşullarında donmuştur. Bir ordu mahvolmuştur. Osmanlı tarihinde bu savaştan pek bahsedilmez, çünkü Enver Paşa yasaklamıştır. Büyük bir başarısızlık örneğidir.

Teşkilat-ı Mahsusa ve Ermeni Tehciri

Ziya Gökalp'in *Türkleşmek*, *İslamlaşmak*, *Muasırlaşmak* adlı kitabı.

Alper Çeker: I. Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa'nın büyük bir rolü var. Bu örgütü anlatır mısınız?

Erol Şadi Erdinç: Şimdi, Teşkilat-ı Mahsusa, öncelikle İstanbul'u korumakla yükümlü bir kuruluş. Daha sonra Ermeni tehciri ile ilgili çok önemli çalışmalar yapıyor. Teşkilat-ı Mahsusa, Harbiye Nezareti'ne bağlıdır.

Alper Çeker: Enver Paşa'nın şahsına bağlı değil mi?

Erol Şadi Erdinç: Hayır, Harbiye Nezareti'ne bağlıdır. Harbiye nazırı kimse ona bağlıdır.[25] Doğu'daki Erme-

25 "Teşkilât-ı Mahsusa'nın kuruluş tarihini tam olarak saptamak güçtür. Bir kaynağa göre, Enver Paşa'nın teşkilâtın kurulmasına ilişkin gizli bir emir yayınladığı 5 Ağustos 1914'e kadar, Teşkilât-ı Mahsusa kendi adıyla resmî bir kimlik kazanmamıştı. Ne var ki, Cemal Paşa hatıralarında Teşkilât-ı Mahsusa'nın 1913'te Batı Trakya'yı işgalinden bahseder. Cemal Paşa'nın bu ifadesi, Enver Paşa'nın kendisine kıyasla Batı Trakya'daki olaylara daha yakın olmasına bağlanmıştır. Ne olursa

ni olaylarına son vermiştir. Yeri gelmişken bu olayların

---

olsun, çoğu kaynak şu konuda görüş birliği içindedir: Teşkilât-ı Mahsusa, Enver Paşa'nın ve çalışma arkadaşı Süleyman Askerî'nin idare ettiği ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Batı Trakya'ya ilişkin kararlarını uygulamakla görevli bir örgütün büyüyüp gelişmesiyle meydana gelmişti. Söz konusu örgütte, Eşref ve Selim Sami Kuşçubaşı, Çerkez Reşit ve Hüsrev Sami de bulunuyordu." Philip H. Stoddard, *Teşkilât-ı Mahsusa* (2003), s. 54.

Ahmet Tetik'in şu satırları, Erol Şadi Erdinç'in sözlerini doğrular niteliktedir: "Divan-ı Harb-i Örfi Mahkemesi'nin 27 Nisan 1919 günü yapılan ilk duruşmasında okunan kararnamede, İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelenlerinin oluşturduğu sanıklara ağır suçlamalarda bulunulur. Bunların arasında, birtakım hilelerle, oyunlarla Cihan Harbi'ne girmeyi bir 'emr-i vâki' haline getirdikten sonra, gizli gayelerini harp esnasında hayata geçirmek düşüncesiyle, "özel ve gizli" eylemlerle hareket edecek şekilde, 'İstanbul'da iştigal etmek üzere Teşkilat-ı Mahsusa' adı altında meydana getirdikleri 'bir komite'nin yaptıklarından sorumlu tutulmaları öncelikli yer alır. Mahkemenin 'kararname'sinde, bu komite bünyesinde bulunanların karıştıkları iddia edilen eylemler, olaylar anlatılır. Kararnamenin sanıkların yüzlerine karşı okunmasının ardından konuşan mahkeme başkanı Nâzım Paşa, sözlerini tamamlarken, anlatılan eylemlerde 'mühim roller icra eylediklerinin' iddia edildiğini belirterek, savcılık tarafından bunların açıklanıp ispatlanacağını söyler.

Duruşmada söz alan sanık avukatlarından Celaleddin Arif Bey, davaya ilişkin hukukî dayanaklarla ilgili ayrıntılı bilgi verdikten sonra, Teşkilat-ı Mahsusa konusuna değinir. Savcının iddiasında dile getirdiği İttihat ve Terakki Partisi ile Teşkilat-ı Mahsusa arasındaki münasebeti reddeder. Celaleddin Arif Bey, Teşkilat-ı Mahsusa'nın her şeyden önce birtakım askerî ihtiyaçlara dayanılarak, doğrudan Harbiye Nezareti bünyesinde yer alan bir daire olduğunu vurgular. Diğer daireler gibi, buranın da işlerini yürüten rütbeli ve sivil personeli vardır dedikten sonra şu soruyu sorar: 'Bu dairenin işlerini yürüten kişiler arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden bazılarının bulunması, acaba

da sebebini anlatayım: 1878'deki Berlin Antlaşması'nın bir maddesine göre Doğu illerinde bir ıslahat yapılması gerekiyor. II. Abdülhamid bu planları hasıraltı etmiş. Ermeniler de büyük devletlerin dikkatini çekmek için Doğu'da birtakım ayaklanmalar çıkarmışlar. Osmanlı Bankası baskını falan hep bu amaçla yapılıyor. Büyük devletlerin Osmanlı'ya müdahalesini istiyorlar.

Daha sonra, I. Dünya Savaşı sırasında Ruslar bizimle savaşa girince, Rusların yanında birtakım eylemlerde bulunuyorlar. Hatta Rus ordusunda asker oluyorlar. Fransa, Fransız üniforması altında ölmüş Ermeniler için bir anıt dikti.

Alper Çeker: İlber Hocam, sizin İttihatçıların gerçekleştirdiği Ermeni Tehciri konusundaki sözleriniz hep çarpıtıldı. "Ermeni Tehciri hukuki bir meseledir, bunu hukukçuların tartışması gerekir," dediniz, ama basın bunu "Tarihçilerin tartışması gerektiğini söylüyor," diye değiştirerek sundu.

Ermeni Tehciri neden hukukçuların tartışması gereken bir mesele?

Teşkilat-ı Mahsusa'yı devletin resmî dairelerinin dışında tutabilir mi?'" Ahmet Tetik, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi Cilt I: 1914-1916* (2014), s. 1-2.

İlber Ortaylı: Çünkü bu "jenosid" tabiri II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapıldı. En büyük özelliği makable şamil (öncesini kapsayan) olmaması, yani zaman aşımı yok. Bu birinci sebep.

İkinci olarak, bir de bu suçun tarifi var. Yapılan şey bu tarife uyuyor mu? Bu da çok önemli. Türk cemiyetinde Ermeni ırkına karşı bir düşmanlık, önyargı, tahrip planları var mıydı? Bunlara bakmak lazım. Bunlar gerçekleşmedikçe bir katliamdan, milletlerin karşılıklı çatışmasından, "jenosid" diye bahsetmek mümkün değildir.

Bunun üzerinde bir kavga yapılmaktadır. Hukukçular, bu kriterleri ya kısmen bilmezlikten geliyor ya da gerçekten anlamıyorlar. Mesela Amerikalıların, tarihe karşı müthiş bir yüzeysel bakışı vardır; adam Yahudidir, ama Yahudi holokostunu bilmez.

Biri kalktı, jenosid diye kitap yazdı; bana kalırsa bu çok ayıp bir şey. Amaç burada kendini kurtarmak, bu yapılan samimiyetsiz ve doğru değil.

Alper Çeker: Tehcirle ilgili olarak, 1915 yılından sonra özellikle İngiliz basınında Almanya'ya karşı büyük bir tepki var. Almanlar da bunun üzerine Johannes Lepsius adlı Protestan misyoneri görevlendiriyorlar. Lepsius, Ermeniler arasında Protestanlığı yaymakla uğraşan biriyken, Alman Dışişleri Bakanlığı'nın verdiği tahrip edilmiş,

sansürlenmiş ya da değişikliğe uğratılmış belgelerden oluşan *Almanya ve Ermenistan 1914-1918 Diplomatik Belgeler Derlemesi* adlı kitabı yayımlıyor.

Bu telaşın nedeni nedir? Almanların tehcirle ne ilgisi var?

İlber Ortaylı: İngilizler bu tehciri Almanların yaptırdığını söyler, ki bu doğrudur. Çünkü durdurma emaresi gördükleri anda, Türklere "devam" demişlerdir. "Aldığınız antibiyotik yetmez. Dozunu artırın ve devam edin," demişlerdir. Mesela falanca yerde ahali Ermenilere, "Görünüşte Müslüman olun da bu iş bitsin," demiş. Zara'da, Kayseri'de bunun örnekleri vardır. Ama Almanlar bunu kabul etmemiş, "İhanetleri, orduyu arkadan vurmaları mümkündür," demişler. Gerçi ileride ortaya çıkabilir, ama bunlarla ilgili yazışmaları da yok etmişlerdir.

Alper Çeker: Biraz da İttihat ve Terakki'nin fedailer teşkilatından söz edelim mi?

Erol Şadi Erdinç: Böyle bir teşkilat yok. Fedailer, cemiyetin birinci çöküşten sonra nizamnamesine koyduğu bir madde.

Bu dönemde daha önce uzun uzun anlattığımız Ahmed Rıza ve Mizancı Murad çekişmesi vardır. I. Jön Türk

Kongresi'nden sonraki yeniden toparlanma evresine ait nizamnamede cezalandırma şartları var. Her kim İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne zarar verirse, mutlaka cezalandırılır. Ama bu zararın derecesine göre cezası da para ya da ölüm olur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin işlediği cinayetlerin esası budur. O zamanki bütün genç subaylar fedai idi. Fedailik, gönüllülük esasına dayanıyordu. Fedai olan biri, ölümü baştan kabul eder.

Alper Çeker: Talât Paşa, Enver Paşa ve Cemal Paşa, savaştan sonra bunlara ne oldu?

Erol Şadi Erdinç: Talât Paşa Almanya'da bir Ermeni suikastçı tarafından öldürüldü.[26] Cemal Paşa Erivan'da öldürüldü, ama Ermeniler tarafından değil. Afganistan'a gidip Rusya'ya karşı bir bağımsızlık hareketi başlatacaktı, ama Rus gizli servisi onu öldürdü. Enver Paşa da Tacikistan'da Ruslara karşı savaşırken öldü.

Talât Paşa ve Bahaeddin Şakir, Almanya'da küçük bir dükkân açıyorlar. Ortak bir tencere kaynıyor, hepsi ondan yiyorlar. Paraları yok, böyle idare ediyorlar. İtti-

26 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. *Talât Paşa Cinayeti Davası/Tutanaklar* (2008).
Johannes Lepsius bu davaya Alman devleti tarafından bilirkişi tayin edilmiş ve katilin serbest bırakılmasını sağlamıştır.

hatçılar arasında hırsız olmaz, eğer biri hırsızlık yaparsa, onu en yakın arkadaşı öldürür.

Alman hükümeti bunlara en küçük bir yardım yapmadı, hatta korumaları bile yoktu. Talât Paşa öldürüldüğünde ayakkabısının altı delikti.

Alper Çeker: Osmanlı entelektüelleri arasında İttihatçılık yaygın mıydı?

Erol Şadi Erdinç: Tabii ki. O zamanki aydınların hepsi İttihatçıydı. İttihat ve Terakki tek kurtuluş yolu olarak görülüyordu. Ziya Gökalp[27] mesela, fırkanın ide-

27 "1909 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik Kongresi'ne Diyarbakır temsilcisi olarak katılan Ziya Gökalp, imparatorluğun bu batı sınırındaki şehrinde doğudakinden çok farklı bir sosyal çevre ve düşünce atmosferi ile karşılaşır."

"İttihat ve Terakki Fırkası merkez azası olan Ziya Gökalp, o devirde yapılan birçok sosyal reformların da öncüsü ve tasarlayıcısıdır." Mehmet Kaplan, "Ziya Gökalp'in Hayatı ve Eserleri Hakkında Birkaç Söz", Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* (1970) içinde, s. III, IV.

"Geniş programın ikinci bölümü başarısız uygulamalar ve denemelerin konusu olmuştur. Buna savaşlar neden olmuştur. 1918 yılında da Hazer ötesine gitme girişimleri artmış, hattâ Almanlarla bu konuda şiddetli savaşlar yapılmıştır.

"Turancılık Türkiye'de yapılması tasarlanan Yeni Hayat [Ziya Gökalp] uyarlamalarından çok daha cazip gelmiş, özellikle kumandanlar arasında bu fikir benimsenmiş, nihayet Enver Paşa tarafından da başarısızlıkla denenmiştir.

"Osmanlı Türklerinin görevi, Ziya Gökalp'e göre, büyük bir Türk dev-

oloğuydu. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* adlı kitabında İttihat ve Terakki'nin ideolojisini yazmıştır. Bunu *Türkçülüğün Esasları* takip eder. *Doğru Yol* ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin programının izahıdır.

Yusuf Akçura da Türkçülüğü savunuyor, ama İttihat ve Terakki ona fazla yüz vermemiş.

---

letinin kurulmasıdır. Çağdaş Türk tarihinin karizması bu olacaktı ve insanları, kumandanları devlet adamları bu Turan 'İlhanlığı'nda çıkacaktı." Tarık Zafer Tunaya, age., s. 389.

Cumhuriyetin Kuruluşu ve Tasfiyeler Dönemi

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Alper Çeker: Cumhuriyet kuruldu, karşımızda bu sefer de İzmir suikast girişimi davası var.

İlber Ortaylı: Bunlar hemen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na sızıyorlar, Kâzım Karabekir'in partisine.[28] Ama İttihatçıların bir yarısı da Cumhuriyet Halk Fırkası'nda, bu unutulmamalı.

Alper Çeker: İzmir suikast girişimi davasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın sivil kurucuları idam ediliyor.

Erol Şadi Erdinç: Benim kanaatimce İttihat ve Terakki hâlâ duruma hâkim, el altından bazı işler yapıyorlar.

28 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu, kapatılması ve kurucularının İzmir suikast girişimi bahane edilerek idam edilmesi konusunda şu iki kitap okunabilir: Erik Jan Zürcher, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet-Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* (1924-1925) (çev. Gül Çağalı Güven), Nevin Yurdsever Ateş, *Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.*

Mustafa Kemal de İttihat ve Terakki'yi, onun çalışma tarzını biliyor. Çünkü bazı suikastlarda hep başarılı olmuşlardır. İttihat ve Terakki'nin Mustafa Kemal'i bertaraf etmesi işten bile değildi. Mustafa Kemal çok tedbirli bir adam. Bir ayağını sağlam basmadan, diğerini kaldırması mümkün değil.

İzmir Suikastı davası doğrudan doğruya İttihat ve Terakki'nin tasfiyesidir. İttihatçılar burada yargılanmış ve önemli bir kısmı asılmıştır. İttihat ve Terakki'nin geri kalan siyasi takipçileri Ankara'da yargılanmıştır. Ankara'da şu dört kişi asılmıştır: Dr. Nâzım, Ardahan mebusu Hilmi Bey, Nail Bey ve Cavid Bey. Bu idamların gerçekleştiği 1926'dan itibaren İttihat ve Terakki artık yoktur ve ertesi yıl Atatürk *Nutuk*'u okur. Bu da Cumhuriyet'in bildirisidir.

Alper Çeker: Cumhuriyet döneminde 1960'tan itibaren darbeler furyası başlıyor. Bu darbeleri yapanlar, İttihat ve Terakki zihniyetini sürdürmekle suçlandılar. İktidarı halka vermemek, tepeden inmecilik vs.

İlber Ortaylı: Bir kere Demokrat Parti'de, Cumhuriyet Halk Partisi'nde olduğundan daha fazla İttihatçı var. Bu nedenle söylediğin yaklaşım doğru değil. Bu tip tasnifleri İdris Küçükömer yapardı, ama bunların hepsi

aynı adamlardır.[29] Hepsinde İttihatçılık hem vardır hem de yoktur. Devletin üst kadrosu daha İttihatçıdır.

Erol Şadi Erdinç: Başta Celal Bayar vardı mesela. Cemiyette görev almıştır.

Bir de şu var, İttihat ve Terakki'de hırsız yoktu, ta sonuna kadar. Mesela Kara Kemal'in[30] elinde cemiyete ait milyonlar var. Kendisi sigara tiryakisi, ay sonunda parası bitiyor. Cemiyetin parasına elini sürmek yerine arkadaşından borç alıyor. Kara Kemal öyle yanlış anlatılmıştır ki. Kemal Tahir'in *Kurt Kanunu* adlı romanında tasvir ettiği Kara Kemal uydurmadır, malzemeye getirdiği yorum da kötüdür.

---

29 "Gerçekten de İttihad ve Terakki Fırkası, tarihi Batıcı bürokratik geleneği temsil edecekti. Hürriyet ve İtilaf ise daha çok yine tarihi yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden doğup gelen *muhalefet cephesine dayanacaktı; temsil* etmeyecekti."

"1908 Meşrutiyeti ile İttihad ve Terakki Cemiyeti, imparatorluğa hâkim olmuştu. Devlet cemiyetin eline geçmişti. *Fakat Osmanlı Devleti'ni ele geçirmek, toplumu ele geçirmek değildi. Oysa onlar toplumu, daha doğrusu halkı elde edeceklerine, devleti elde etmek istemekteydiler ve bu yoldan elde edilen ya da kapılan devlet, kurtarılabilir sanılıyordu.*" İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması* (1989), s. 79, 82-83.

30 Kara Kemal, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en önemli isimlerinden biridir. Milli Mücadele sırasında Karakol teşkilatını kurup Anadolu'ya cephane ve subay akışını sağlamıştır. İzmir suikast girişimi davasında mahkûm olunca intihar etmiştir.

İttihatçılar yalnızca vagon ticaretinden suçlanmıştır, ama onda da kabahatleri yoktur. Savaş sırasında nakliyat sorun olduğu için vagon izne bağlıydı. Diyelim ki İzmir'den İstanbul'a mal getireceksin, üç tane vagon talep ediyorsun. Ama devlet sana iki vagon vereyim diyor. Bunları alıyorsun, birini kullanıyorsun diğerini de fahiş fiyatla başkasına kiralıyorsun. Bunda İttihatçıların ne günahı var?

İşte bu nedenle iki zihniyet kıyaslanamaz. Cumhuriyet döneminde bal tutan parmağını yalıyor.

Alper Çeker: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Ermenilerle arası nasıldı?

Erol Şadi Erdinç: İttihat ve Terakki'nin kuruluşu ayrı, yaptığı kongreler ayrıdır. İttihat ve Terakki'nin kuruluşunda Ermeni yok, ama cemiyetin dayanağı ittihad-ı anasır, yani bütün unsurların birleşmesi. Ermeni, Rum vs. ayrımı yok. Hatta I. ve II. Jön Türk kongrelerinde Rum ve Ermeni kuruluşları görev almıştır.

1907'deki II. Jön Türk Kongresi'nde Rum, Ermeni ve Türk cemiyetleri şekil yönünde anlaşamadıkları için her biri kendi alanında müstakil çalışmayı kabul etmiştir, ancak amaçları birdir: Abdülhamid yönetimine son vermek.

Masonlar

Maliye Nazırı Cavid Bey

Alper Çeker: İlber Ortaylı'nın girişte sorduğu masonlar meselesini açar mısınız?

Erol Şadi Erdinç: Osmanlı'da masonluk o kadar etkin değil. İttihatçılar, Abdülhamid'e karşı toplantılarını rahat yapabilmek için mason localarında toplanmışlardır.[31] Çünkü Abdülhamid'in hafiyeleri oralara giremiyor.

Ancak İttihatçıların bir kısmı da mason locasına kaydını yaptırmıştır; mesela Talât Paşa, Maliye Nazırı Cavid Bey[32], Şeyhülislam Hayri Efendi. Talât Paşa günümüzde

---

31 "Selanik, Makedonya'nın merkezi sayılan bir deniz kentidir. Batı'nın serbestliğine ve kozmopolitliğine –çokulusluluğuna– uygun bir giysi olarak bir ticaret ve siyaset merkezi. Tarihsel gelişmeler içinde yeni bir etkin unsur buraya yerleşmiş ve bu Akdeniz kentine hâkim olmuştu. Yalnız ticaret alanında değil, aynı zamanda hürriyetçi gelişmeler ve mücadeleler safında yer almıştı. Bu etkinliğini özellikle kapalı kuruluşlar olan ve gizli olarak kapitülasyonların gölgesinde çalışan mason localarında göstermekteydi." Tarık Zafer Tunaya, age., s. 37.

32 "1875'te Selanik'te doğan Cavit Bey, Dönme camiasından tüccar Recep Naim Efendi'nin oğludur. On yaşında babasını kaybeden Cavit Bey;

bile masonlar için çok büyük bir isimdir.

Masonlar arasında o dönemde korkunç bir dayanışma vardı, üyelerini hep önemli yerlere getirdiler. O zamanlarda mason olabilmek için mesleğinin zirvesinde olman gerekiyordu. İlerleyen yıllarda iki mason locasının rekabeti yüzünden buralara ayaktakımı doldu.

annesi Fatma Hanım tarafından yokluklar içinde yetiştirilir. İlk tahsilini, Selanik'te Şemsi Efendi Mektebi'nde, ortaöğrenimini de, Feyzi Sübyan Rüştiyesi'nde yapar. Daha sonra İstanbul'a giderek İstanbul Lisesi'nde ve Mülkiye'de okur. Mülkiye'den 1896 senesinde pekiyi (aliyyülâlâ) dereceyle mezun olur. 1896'da on dokuz yaşında iken, Ziraat Bankası Muhasebe Kalemi'nde göreve başlar. Bir yıl sonra, 1898'de Maarif Nezareti İstatistik Kalemi'ne atanır. Yine o sene Mektubi Kalemi'ne geçer..."

"Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin teşkilatlanmasında ve Selanik mason locasında aktif bir rol alan Cavit Bey, cemiyetin İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşmesiyle 1907'de bu cemiyetin üyesi olur ve faaliyetlerini burada sürdürür."

"1917 yılı başlarında, özel teşebbüsü geliştirip güçlendirmeyi amaçlayan Omanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın kuruluşunu gerçekleştiren Cavit Bey, Talât Paşa'nın 10 Şubat 1917'de sadrazamlığa gelmesinden bir süre sonra da maliye nazırlığına getirilir. Savaşın kaybedilmesinden sonra Talât Paşa kabinesi yerine kurulan Ahmet İzzet Paşa kabinesine, ısrarlar üzerine, maliye nazırı olarak girer." Polat Tunçer, *İttihatçı Cavit Bey* (2010), s. 3-4, 5, 9.

Bilim Dünyası ve İttihat ve Terakki

Feroz Ahmad
İttihat ve terakki
(1908-1914)

ŞERİF MARDİN
Jön Türklerin siyasî fikirleri
1895-1908

Tarık Zafer Tunaya
Türkiye'de Siyasal Partiler

Alper Çeker: İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında bazı akademik çalışmalar yapıldı. Bunlardan biri, Tarık Zafer Tunaya'nın *Türkiye'de Siyasal Partiler* adlı kitabının üçüncü cildi. Bir de Feroz Ahmad'ın *İttihat ve Terakki (1908-1914)* adlı kitabı var. Bunlar hakkındaki görüşleriniz neler?

Erol Şadi Erdinç: İttihat ve Terakki hakkında şimdiye kadar ortaya konmuş dört başı mağmur, bilimsel bir eser yok. Benim hocam olan Tarık Zafer Tunaya şöyle der: "İttihat ve Terakki, üç defa yargı organlarının karşısına çıkmış, ama bilimsel alanda daha yargılanmamıştır."

Böyle bir çalışma için Tarık Bey uğraş verdi. Her konuda olduğu gibi bu alanda da öncülük yapmış ve oldukça işe yarar bir kitap yazmıştır. Kitabı çok önemlidir ve yeni kuşaklar tarafından aşılması gerekir.

Feroz Ahmad, 1908 ve 1914 arası dönemi inceler. Bundan öncesi, yani Jön Türk dönemi için, özellikle dü-

şünceleri yansıtan, Şerif Mardin'in *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908* adlı kitabı var. Son olarak, M. Şükrü Hanioğlu'nun *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük* adlı kitabı vardır. Bu eserlerden Şerif Mardin'inki çok önemlidir.

Alper Çeker: İlber Ortaylı'ya da İttihat ve Terakki üzerine kaleme alınan literatür hakkındaki görüşlerini sormak istiyorum.

İlber Ortaylı: Valla bu literatür, "ittihatçı" ve "non-ittihatçı" diye ayrılır; bu kadar basittir. Bu yazılanların çok büyük bir noksanı vardır: İnsanlar ya İttihatçıdır ya da İttihatçı değildir. Bu nedenle kaleme alınan eserlerde delilleri falan zorlarlar.

Bu, Türk tarih yazıcılığı için vahim bir netice doğurdu, ki bence utanılacak bir şeydir: İnsanlar gerçekten soğukkanlı bir tarih okumak istediklerinde ecnebilere müracaat ediyorlar. Bu çok açık bir şey. Sol versiyon için Feroz Ahmad tercih edilir mesela... Bernard Lewis okunur. Hatta bugün bile yabancılar okunur. Bir ara Fransız tarihçileri okurlardı... Paul Dumond falan.

Bunların bir kısmı hakikaten belge zenginliği getiren, çalışkan adamlar. İster istemez soğukkanlı oluyorlar. Ama bu durum bir memleketin tarih yazımı için ayıptır.

Tarihin yorumlanmasına soğukkanlı bir biçimde cevap veremedik. Tarafgir olduğumuz çok açık. Benim konuyla ilgili görüşlerim bunlardır.

Alper Çeker: Sayın Erol Şadi Erdinç ve İlber Ortaylı; tarihimizin, çok önemli olmasına rağmen büyük oranda karanlıkta kalmış sayfalarına getirdiğiniz yorum, sarf ettiğiniz emek ve ayırdığınız zaman için sizlere teşekkür ediyorum.

Dizin

31 Mart Ayaklanması 55, 57, 58, 59

A

Abdülaziz 26, 33
Abdülhamid II. 21, 32, 33, 34, 35, 41, 43, 44, 45, 49, 51, 52, 53, 57, 58, 59, 60, 77, 87, 98, 101
Abdülmecid 14, 16, 17, 49
Abdullah Cevdet 31, 32, 38, 44, 58
Afganistan 90
Ahmad, Feroz 105, 106
Ahmedilik 18
Ahmed Celaleddin Paşa 43, 44
Ahmed Muhtar Paşa (Gazi) 63
Ahmed Rıza 36, 37, 43, 44, 50, 89
Ahmed Samim 45
Akçura, Yusuf 92
Ali Bey (İngiliz) 36
Ali Kabuli Bey 58
Ali Kemal 28
Ali Rıza Paşa 56
Ali Suavi 26, 54
Almanya ve Ermenistan 1914-1918 Diplomatik Belgeler Derlemesi 89
Ankara 75, 96
Atıf Efendi (Mülazım) 52
Ayasofya 57
Aydemir, Şevket Süreyya 82

B

Babıâli Baskını 53, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71
Bahaeddin Şakir 44, 90
Balkan Savaşı 63, 64, 80
Batı Trakya 85, 86
Bayar, Celal 97
Bedirhan Paşa 32
Berlin 18
Berlin Antlaşması (1878) 87
Berlin-Bağdat Demiryolu 77
Breslau (savaş gemisi) 77
Brindisi 40
Buhara 39
Bulgarlar 27, 58, 64, 65, 66, 68, 80
Büyük Turan hayali 82, 91, 92

C - Ç

Caferdem Paşa 17
Carbonari Teşkilatı 30, 39, 40
Cavid Bey 28, 96, 100, 101, 102

Celaleddin Arif Bey 86
Cemal Paşa 65, 70, 79, 85, 90
Cenevre 32
Comte, Auguste 37
Cumhuriyet Halk Partisi 28, 92, 95, 96
Çakmak, Fevzi 59
Çanakkale 52, 65, 78
Çatalca 58, 65
Çerkez Kâzım (Yüzbaşı) 69, 70
Çerkez Reşit 86

D

Damat Ferit Paşa 38
Demokrat Parti 28, 96
Derviş Vahdeti (Kıbrıslı) 57
Doğru Yol (Gökalp) 92
Dr. Nâzım 36, 44, 96
Dr. Robinet 37
Dumond, Paul 106
Dünya Savaşı, I 71, 73, 75, 77, 82, 85, 86, 87
Dünya Savaşı, II 88

E

Ebussuud Efendi 19
Ebüzziya Tevfik 16
Edirne 63, 64, 66, 68
Enver Paşa 48, 51, 56, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 76, 78, 79, 81, 82, 85, 86, 90, 91
Ermeni tehciri 83, 85, 87
Ermeniler 85, 88, 89, 90, 98
Eşref Kuşçubaşı 86
Eyüp Sabri Bey 51

F

Fahri Bey 52
Filiki Eteriya 24, 27, 35
Fuad Paşa 48

G

Galata Köprüsü 45
Galip, Recai 34
Ganesco 26
Goeben (savaş gemisi) 78
Gökalp, Ziya 84, 91
Görüp İşittiklerim (Ali Fuad Türkgeldi) 33, 57, 68
Gümülcineli İsmail 69

H

Hacı Rıfat 52
Halaskâr Zabitan 54, 63
Hanioğlu, M. Şükrü 106
Hasan Sabbah 18
Hareket Ordusu 51, 56, 57, 58, 59
Hayır Beğ 19, 20
Hayri Efendi (şeyhülislam) 101
Hazar Denizi 82, 91
Hilmi Bey 96
Hürriyet gazetesi 16
Hürriyet ve İtilafçılar 63, 71, 97
Hüseyin Ağa (Mülazım) 52
Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey 28, 58
Hüseyin Daim Paşa 16, 17
Hüseyin Hilmi Paşa 34, 53

Hüseyin Hüsnü Paşa 52, 56, 58
Hüsrev Sami 86

I - İ

Irak 32, 82
İbrahim Temo 10, 31, 32, 35, 40
İçtihad dergisi (A. Cevdet) 58
İğdemir, Uluğ 16, 17
İran 39, 82
İshak Sükûtî 31, 32, 36
İsmail Canbulat 57
İsmail Efendi (Kütahyalı, Şeyh) 17
İsmailiye 18
İstanbul 19, 39, 40, 51, 53, 54, 57, 58, 65, 78, 85, 86, 98, 102
İtalya 39, 40, 80
İtalyan kömürcüleri 39
İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti 57
İttihad-ı Osmani Cemiyeti 35, 36, 37, 41
İttihat ve Terakki Cemiyeti 15, 19, 27, 28, 32, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 97, 98, 101, 102, 105, 106
İttihat ve Terakki (1908-1914) (Feroz Ahmad) 105
İzmir Suikast Girişimi davası 95, 96, 97
İzmitli Mümtaz 66

J

Jön Türk Kongresi, I (1902) 36, 50, 89, 98
Jön Türk Kongresi, II (1907) 51, 98
Jön Türkler 21, 36, 40, 41, 49, 50, 105
Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908 (Ş. Mardin) 32, 106

K

Kahire 41
Kâmil Paşa 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70
Kara Kemal 97
Karabekir, Kâzım 76, 95
Karadeniz 79
Karagöz ve Hacivat oyunları 19
Kayseri 89
Kemal Tahir 97
Klementi (Farmason ajanı) 33
Konya 36, 37
Kuleli Vakası (1859) 16, 18, 25
Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma (Uluğ İğdemir) 16, 17
Kumkapı Yürüyüşü (Ermeniler) 53
Kuran, Ahmed Bedevi 40

Kurt Kanunu (K. Tahir) 97
Küçükömer, İdris 96, 97
Külçe, Süleyman 53

L

Lago, Antonio 40
Lepsius, Johannes 88, 90
Lewis, Bernard 106

M

Mahmud Paşa (Damat) 49
Mahmud Şevket Paşa 56, 58, 66, 68, 69, 70, 71
Mardin, Şerif 26, 32, 37, 43, 58, 106
Marmara Denizi 79
Marne cephesi 81
Masonluk 15, 33, 39, 40, 101, 102
Maurice, Fitz 69
Mazzini, Giuseppe 40
Mehmed Reşid 31, 32, 35
Mekke 20
Mektup (Mustafa Fazıl Paşa) 26
Meşveret 37, 42
Mevlanzade Rıfat 45
Mısır 79
Misak-ı Milli 76
Mithat Paşa 33, 43, 48
Mizancı Murad 42, 43, 44, 50, 89
Muhib Bey 69
Murad IV. 19
Murad V. 33
Mustafa Fazıl Paşa (Damat) 25, 26, 42
Mustafa Kemal (Atatürk) 51, 58, 76, 96
Mustafa Necip Bey 66

N

Nail Bey 88
Nallımescid 67
Namık Kemal 16, 25, 26, 33, 48
Napoli 40
Nâzım Paşa 57, 64, 65, 66, 67, 86
Nazlı Aliye Hanım 28
Niyazi Bey (Sakallı) 48, 51, 56
Nureddin Efendi (Şehzade) 33
Nutuk (Atatürk) 96

O

Odessa 27, 35
Orta Asya 39, 81, 82
Ortadoğu 18
Osmanlı Bankası baskını 87
Osmanlı Hürriyet Cemiyeti 51, 102
Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (Hanioğlu) 106

P

Prens Sabahaddin 36, 48, 49, 50, 70

R

Resne 52
Reşad Efendi (Şehzade) 52
Reşad (Sultan) 60, 63, 66
Reşadiye (gemi) 78
Reval Konferansı 80

S - Ş

Sadri Bey 40
Sait Halim Paşa 69, 71, 78, 79
Sarıkamış (harekatı) 82
Selanik 39, 51, 53, 57, 58, 91, 101, 102
Selim Sami Kuşçubaşı 86
Sırbistan 80
Sırplar 68
Sultan Osman (gemi) 78
Süveyş Kanalı 79
Şakir Paşa (Müşir) 70
Şekip Arslan 58
Şemsi Paşa 52, 53
Şurayı Ümmet 42

T

Tacikistan 90
Talât Paşa 51, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 74, 75, 76, 79, 90, 91, 101, 102
Tanzimat 16, 25
Tapınak Şövalyeleri 18
Terakki ve İttihat Cemiyeti 50, 51
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 95
Teşkilat-ı Mahsusa 65, 83, 85, 86, 87
Tetik, Ahmet 86, 87
Topal Tevfik 70, 71
Tunaya, Tarık Zafer 27, 37, 40, 65, 67, 92, 101, 105
Türkçülüğün Esasları (Ziya Gökalp) 91, 92
Türkgeldi, Ali Fuad 10, 33, 57, 58, 64, 68
Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak (Ziya Gökalp) 84, 92
Tyrrell (Binbaşı) 69

V

Volkan gazetesi 57

W

Waggenheim, Hans von 81

Y

Yakup Cemil 65, 66
Yedi Sekiz Hasan Paşa 54
Yeni Osmanlılar 23, 25, 26, 33, 40, 43
Yenikapı Mevlevihanesi 21

Z

Zara 89
Ziya Paşa 33
Zeki Paşa 79

Belgeler

فیاتی — ۱۰ — پارمقلو

توزیع مرکزی

استانبولده : شهزاده باشنده عثمانلی اتحاد وترقی جمعیتی ایکنجی قاوبیدر

پوستهلرینی پوستهسیز پولی اولارق بدلی کوندیلورسه ـ آیریجه پوسته اجرتی آزالمقسزین ـ آرزو ایدیلان مقدار همان کوندیلهجکدر .

قاوبزجه هرسنه ترتیب و [illegible] اولان مواعظ دینیهنك برنجی [illegible] یده عین شرائطله وایکیشر عروس [illegible] توزیع ایدر .

تشكيل وبونلره واردات تأمينيله فعاليتلرى اسبابى احضار ايتديله‌جكدر .

ماده : ٣٣ تجارت قانونيله وبالخاصه آنونيم شركتلرينه عائد موادك احتياجات حاضره‌يه كوره تنظيم وتعديلى طلب اولنه‌جقدر .

ماده : ٣٤ ممالك عثمانيه‌نك بالعموم معاملات صحيه‌سى عهدهٔ صلاحيت ومسئوليتنده اولمق اوزره داخليه نظارتنه مربوط برصحيه مديريت عموميه‌سى تشكيل ايله صحت عموميه‌نك محافظه‌سى وعالم وامراض مستوليه‌نك منع سرايتى متكفل نظامنامه تدوين وقطعى تدبيرلر تطبيقى اهميتله طلب اولنه‌جقدر .

ماده : ٣٠ ممالك عثمانيه‌ده اراضينك حقوق تصرفيه وانتقاليه‌سى احكام فقهيه‌يه مستند قانونلرله محفوظ بولنديغندن اموال غيرمنقوله‌نك كيفيت تعرف واصول انتقالنجه تبدل زمان ايله حس اولنان احتياجاته مبنى اجراسنه لزوم كورينه‌جك تعديلات تيسيركاريده ينه‌علم فقه اساس ومأخذ اتخاذ اولنه‌رق قرى اهاليسيله چفتجيلرك حالاً واستقبالاً ضيق معيشته دوچار اولمه‌لرينى تأمين ونشرى تكليف اولنه‌جق اموال غير منقوله قانوننك بواساسلره ابتنا ايتديراسى طلب اولنه‌جقدر .

ماده : ٣١ صنايع وتشبثات مليه‌نك على قدر الامكان حمايه وزراعت وتجارت وصنايعك ترقى وانبساطنه مانع اولان احوالى رفع وازاله ايله مملكتك اقتصاداً ترقيسنى وعمرانى تأمين وتكفل ايده‌جك اولان اسبابك وجوده كتيراسى تكليف اولنه‌جقدر .

ماده : ٣٢ بورسه ، تجارت ، زراعت وصنايع اوطه‌لرى تكثير ويكديكرندن مستقل اولمه‌رق

ايديله‌جك آچقه مقابلنده ينه بانقه‌جه رهن ايدلمك اوزره اراضيه محتاج اولان كويلىلره ترلا اشتراسى خصوصاتى‌ده تأمين ايتديريله‌جك وعلى‌الاطلاق تأمينات‌مقابلنده بانقه‌يه عرض ايديلن املاك واراضينك تخمين قيمتنده نسبت عادله كوزه‌دلسى تكليف اولنه‌جقدر. زراعت بانقه‌لرى كويلىلر طرفندن ديپوزيتو ايديله‌جك ويا ادراكى حالنده تأمينات اولەرق كوسترىله‌جك اولان‌بالعموم محصولات‌ارضيه مقابلنده دخى كويلىلره آچقه اقراض وحساب جارى كشاد ايتمسى طلب اولنه‌جقدر .

ماده : ٢٨ امراض سارية حيوانيه‌نك منع توسعى وحيوانات اهليه‌نك تكثير واصلاح جنسنك تأمينى ايچون احتياجات مملكت ايله متناسب مواد قانونيه تكليف اولنه‌جقدر .

ماده : ٢٩ اغنام‌رسومنك طرح وجبايتنده وزمان تعدادنده مناسبت اقليميه‌يه وموقعه وفى محليه كوره تعداد زمانىنك تعيينى واغنام رسمنك‌ده نسبت عادله‌يه ارجاعى تكليف اولنه‌جقدر .

ماده : ۲٤ دولتك احوال ماليه‌سى مساعده بخش اولنجيه اعشاركيوزده اونه‌تنزيلنه چاليشيله‌جقدر.

ماده : ۲۵ بوكون غايت نسبتسز وعدالتسز بر ويركو اولان تمتع ويركوسنك بر نسبت عادله‌يه افراغى ايچون قانون مخصوص تنظيم اولنه‌جق واشبو قانونك بوبابده‌كى احكامى تكميلى اسبابنه‌ده توسل ايديله‌جكدر .

ماده : ۲٦ چفتجيلرنه اوراجيلر ، آيليقجيلر وياريجيلر آره‌سنده‌كى مناسباتى تنظيم وتعيين ايده‌جك برقانون نشر ايتديريله‌جكدر .

ماده : ۲۷ زراعت بانقه‌لرينك اليوم اقراضاتنه وضع ايتديكى قيودات تعديل ايتديريله‌جكدر . زراعت بانقه‌لرى اقراضاتنك درجهٔ كفايه‌يه ابلاغى ايچون سرمايه‌سنك تزيينى ايله برابر زراعت بانقه‌لرينه بومقصدى تأمين ايده‌جك برشكل اقتصادى ويريله‌جكدر . آلات وادوات زراعيه وتخم وچيفت حيواناتى تدارك ايچون چفتجيلره آنچه اقراضى واقراض

ماده : ۲۲ مدارس علمیه‌نك اصلاحی وطوغریدن طوغری‌یه اوقاف اداره‌سنده بولنان مؤسسات دینیه وعلمیه‌نك اعماری جقنده قانونلر تنظیم ایتدیریله‌جکدر . اوقاف نظارتنده بر معارف شعبه‌سی تشکیلیله کویلرده جامع وخصوصی مکتبلر اعمار و اداره ایدلمسی ایچون تکلیفده بولنیله‌جق ونظارتك مالیه‌دن مطلوبی اولان مبالغك اوقافك احتیاجات مبرمه‌سنه صرف ایدلك اوزره تسویه‌سنی تأمین ایده‌جك برمادهٔ قانونیه طلب اولنه‌جقدر .

قسم اقتصادی وعمرانی

ماده : ۲۳ اعشاراك قداسترو اصولنك تعمیمی صورتیله اراضی ویرکوسی شکلنه قلب و افراغی برغایه ایسه‌ده هنوز بونك زمانی حلول ایتمدیکندن اصول جبایتده کی محاذیر حاضره‌نك ازاله‌سی ومکلفینك بوبابده کی شکایتلرینك رفعی نه‌یه‌متوقف اولدیغی سریعاً تدقیق ایدیله‌رك بوبابده برقانون نشر ایتدیریله‌جکدر.

برر سلطانی وایکنجی درجه‌ده مرکزلرده مکاتب اعداديه تأسيس ايديله‌جكدر . مكاتب ابتدائيهٔ عموميه‌دن معدود اولان مكاتب رشديه‌نك قضالرده اولديغي كبي قابليتنه كوره وتدريجاً هر ناحيه مركزنده دخي كشادينه وقسم اناثه مخصوص بالعموم مكاتبكده وسائط موجوده نسبتنده اصلاح و تكثيرينه چاليشيله‌جقدر .

ماده : ٢٠ مكاتب ابتدائيه‌وتاليه‌ده منحصراً خدمت تعليم ايله مشغول برمسلك معلمين تأسيس ايديله‌جك وقدم واهليت اعتباريله معلملرك معاشلرى تزييد اولنه‌جقدر . معلملرك صورت تعيين وعزل وترقيسى حقنده برقانون تكليف ايديله‌جكدر .

ماده : ٢١ ملى حيات عرفانمزه سليم برانكشاف ويرمك اوزره برانجمن دانش تشكيلى ومكاتبده تدريس ايدلك اوزره السنهٔ مختلفه‌دن كتابلر تأليف ايده‌جك برهيئت تعيينى وبالعموم كتبخانه‌لرك اعمار وادامهٔ انتظاملرى وپايتخته‌ده مكمل بركتبخانهٔ ملى تأسيسى تكليف اولنه‌جقدر .

عمده اتخاذ اولنمشدر. تحصيل ابتدائى مكاتب عموميه‌ده اولسون ، خصوصيه‌ده اولسون مجبورى ومكاتب عموميه‌ده مجانيدر. مكاتب ابتدائيه‌يه معلم يتيشديرمك اوزره ولايات وايجاب ايدن لوا مركزلرنده ليلى دارالمعلملر تأسيس ايديلهجكدر . مكاتب ابتدائيهٔ عموميه‌ده تركجه‌نك يالكز لسان اولهرق تدريسى مجبورى اولمقله لسان تدريسى، هرمحلك آنا لسانيدر. مكاتب رشديه دخى داخل اولمق اوزره مكاتب تاليه وعاليه عموم تبعهٔ عثمانيه اولادينه كشاده بولنديريلهجق وبو مكتبلرك مصارف تأسيسيهٔ دائمه‌لرى عمومى بودجه‌ده تسويه ايتديريلهجكدر .

ماده : ١٩ مكاتب تأسيسندن اول معلم يتيشديرمه‌نك اهميتى ولزومى نظر دقته آلنهرق هرشيدن اول مملكتك تدريسات تاليه وعاليه‌جه محتاج اولديغى معلملرى يتيشديره‌جك صورتده استانبولده بر دارالمعلمين عالى تأسيس و ولايتلرده ايكنجى درجه‌ده دارالمعلملر تكثير ايتديريلهجكدر . معارف نظارتى طرفندن على التدريج مهم اولان مراكزده

جدوللر كشادى كبى مملكتده برآن اول معموريتى
انتاج ايده‌جك صناعى وزراعى وعمرانى خصوصات
حقنده تدابير اتخاذينه صلاحيتدار اوله‌جقلردر. شهر
وقصبه‌لرك صحى وعمرانى احتياجاتنك حقيله تسويه‌سى
ايچون فقراى اهالى‌يى قطعياً تضييق ايتميه‌جك صورتده
بلديه وارداتنك تزييدى تأمين وضابطهٔ صحيه وبلديه‌يه
متعلق مواده مجالس بلديه‌يه صلاحيت قضائيه اعطا
واجرا آت بلديه‌يى تسهيل ايده‌جك صورتده بلديه
قانوننامه‌سنده تعديلات اجرا اولنه‌جقدر .

قسم معارف

ماده : ١٨ قانون اساسيده مصرح اولديغى
وجهله عثمانلى ملتك تربيهٔ سياسيه واهليه‌لرى سياق
واحده جريان ايتمك ايچون خصوصى وجماعات
مكتبلرى اوزرنده حكومتك نظارت وتفتيشى بولونمق
وفقط هيچ برعنصرك لسان مادر زادى ايله اعتقاديات
وادبيا تنه تعرض ومداخله ايتمه‌مك قضيه سى ده

ولايات قانوننامه‌سنه مواد مخصوصه علاوه ايديريله‌جكدر .

ماده : ١٦ عشائرك صورت اسكانى وعشائر ايله مسكون اولان محللرك صورت اداره‌سى حقنده نظامات اداريه تنظيمى صلاحيتنك قوة اجرائيه‌يه ويرلمسى تكليف اولنه‌جقدر .

ماده : ١٧ هر ولايتك خصوصى بودجه‌سى اوله‌جق وولايته عائد معارف تخصيصاتى وطريق بدلات نقديه‌سى حصه‌سى اولەرق تعين ايدن مبالغ ، ولايتده‌كى زراعت بانقه‌لرينك تمتى، ولايتجه تكاليف عموميه‌يه ضميمةً آلنمسنه مساغ ويريله‌جك رسوم منضمه واردات ولايت جمله‌سندن اوله‌جقدر. ولايتلرده مملكتك اقتصاداً ترقيسنى وعمرانى تأمين وتكفل ايده‌جك اسبابك وجوده كتيرلمسى وزراعت نقطهٔ نظرندن هردرلو ترقياتك تأمينى بالخاصه التزام اولنه‌جق وطريق الشا آتنده مكلفيت بدنيه اصولى دخى قبول ايديله‌جكدر . ولايتلر استقراض عقدينه وكوچك امتيازلر احداثنه وكول وبطاقلفلرك تبييسى ونهرلرده

اداری و عسکری استعداد وقابلیتی اولان نواحینك قضالره ویا قضالرك الویه‌یه تحویل وتبدیلنی وبعض قری ونواحینك الیوم تابع بولوندقلری مرکزدن فك ارتباطلریله قریت ومناسبت جهتیله دها موافق مرکزلره ربط والحاقنی الحاصل تقسیمات ملکیه‌ده صورت عمومیه‌ده تعدیل وتبدیلندن زیاده معاملات ومراجعت رسمیه‌دن اهالینك مظهر تسهیلات اولمسنی کافل تدابیر وضعی ممکن اولدیغی قدر مواد عمرانیه واقتصادیه‌ده ولایته عائد صلاحیت ومأذونیتك قسماً لوایه ولوادن قضایه توزیعی صورتیله بوکبی موادك سرعتله وقطعیاً حل وتمشیتی تکلیف اولنه‌جقدر .

ماده : ١٥ ناحیه‌مدیرلرینك تدریجی صورتده توظیفی وناحیه داخلنده انضباط وآسایشك تأمینی ایچون هرناحیه‌مرکزنده برژاندارمه ضابطی وایجابنه کوره پولیس مأموری ومسائل شرعیه وحقوقیه‌ده وقسماً مواد جزائیه‌ده صلاحیتدار نائب وصلح حاکمی وبرمال‌مأموری بولندیرلمسی وقریه ومحله مختارلرینك صورت مناسبه‌ده توظیفی اسبابنك استکمالی ایچون

ماده : ١٢ قاپيتولاسيونلرك الغاسى اسبابنك استكمالنه چاليشيله‌جقدر .

قسم ادارى

ماده : ١٣ قانون اساسينك برنجى ماده‌سيله مؤيد اولديغى وجهله ولايتلرده مختاريت سياسيه ويا اداريه‌يى احساس ايده‌جك هر نوع تظاهراتى اتحادو ترقى جميتى قبول ايتمز . بناءً عليه ولاياتك امر اداره‌سنده اصول اداره‌ده‌كى رابطهٔ موجوده‌نك واخلال اولنماميق شرطيله قانون اساسينك يوز سكزنجى ماده‌سنده موضوع بحث اولان توسيع مأذونيت وتفريق وظائف اصولنك تمامىً تطبيقى وولاياتك بالخاصه عمرانه متعلق محتاج اولدقلرى قوانين ونظاماتك برآن اول نشرى تأمين ايديله‌جكدر .

ماده : ١٤ ولاياتك حال حاضرده‌كى تقسيمات ملكيه‌سى ناحيه ، قضا ، لوا وولايت اولق اوزره درت درجه اولوب بواساس محافظه ايدلك شرطيله

ماده : ٩ جنس ومذهب تفريق ايدلمكسزين هركس مساوات وحريت تامه يه مالك وعين مكافيته تابعدر . بالجمله عثمانليلر قانونده وعملكنك حقوق و وظائفنده مساوى اولوب عموم تبعه‌نك اهليت وقابليتلرينه كوره مناسب اولان مأموريتلره قبولنده اعتنا ايتديريله‌جكدر .

ماده : ١٠ و حدت عثمانيه وسطوت عسكريه‌يى تأييد وتأمين ايده‌جك صورتده وبالعموم تبعه حقنده اخذ عسكر قانونى نشرى تسريع ايديله‌جكدر. دولتك بين‌الدول وضعيت سياسيه وجغرافيه‌سيله متناسب برصورتده قواى برّيه وبحريه‌سنك تنظيم وتنسيقنه اعتنا اولنه‌جق وخدمت عسكريه‌نك اردونك تعليم و تكملنى اخلال ايتميه‌جك بر مدته تنزيلى تكليف ايديله‌جكدر .

ماده : ١١ ممالك عثمانيه‌ده معروف اولان اديانك سربستىٔ اجراسى وجماعات مختلفه‌يه ويرلمش اولان امتيازات مذهبيه‌نك كما كان جريانى اساسلرى تماماً محفوظ قاله‌جقدر .

دوامنی تأمین ایتدیره‌جك اولان نظامنامهٔ داخلینك یلك اجتماعده بهمه‌حال تنظیمی تکلیف اولنه‌جقدر.

ماده : ٧ قانون‌اساسینك معدل اوتوزبشنجی ماده‌سنك[وکلا ایله‌هیئت مبعوثان آره‌سنده اختلاف اولان ماده‌لردن برینك قبولنده‌وکلا طرفندن اصرار اولنوبده مبعوثان جانبندن اکثریت آرا ایله ومکرراً رد ایدلدیکی حالده وکلانك تبدیلی ویاخود مجدداً واوچ ماه ظرفنده انتخاب اولونمق اوزره هیئت مبعوثانك‌فسخی حقوق‌پادشاهی جلیله‌سندندر.صورتنده تعدیل تکلیف ایدیلمه‌حك مجلسك فسخنده هیئت اعیانك موافقتی شرطی معتبر اولمیه‌جقدر .

ماده : ٨ افرادسائره‌نك حقوق اصلیه‌سندن اولدیغی حالده قوهٔ تشریعیه اعضالغی ایله غیر قابل تألیف اولان صلاحیتلرك ممنوعیتنه دائر قانون اساسیی‌یه برماده ادخال اولنه‌جقدر . مبعوثلرامتیاز طلبنده بولنه‌میه‌جق ، مبعوثلقدن استعفا ایتدکدن صکره آلتی آی مرور ایتمه‌دن مأموریته تعیین ایدیلمه‌میه‌جکدر .

مانع اولهبیله جك ادنا برمداخلهنك جهت حكومتدن وقوعنه میدان براقمیه جق وجهله تعدیلی طلب اولنه جقدر.

ماده : ٤ هیئت اعیان ، مبعوثان عددینك ثلثنی تجاوز ایلهمهمك شرطیله وقانون اساسینك آلتمش ایکنجی ماده سنه توفیقاً تعیین اولنه جقدر .

ماده : ٥ مجلس ملینك هرایکی هیئتنك بر سنه ده لااقل درت آی دوام ایتمك اوزره تشرین ثانی ابتدا سنده بلادعوه تجمع ایتمسی ومجلسك عندالحاجه وقتندن اول کشاد ویامدت معینهٔ اجتماعك تمدید ویاخود موقتاً تعطیل وتکرار اجتماعه دعوتنك حقوق حضرت پادشاهی میانینه ادخال اولنمسی تکلیف اولنه جقدر .

ماده : ٦ مبعوثلردن هربرینه بهرسنه اجتماعی ایچون ویریلان تخصیصاته مقدار مناسب ضمیمات اجراسی وفقط لدی الاقتضا مدت اجتماعك طرف حضرت پادشاهیدن تمدیدی حالنده فضله تخصیصات ویرلهمسی ومجلس مبعوثانده مذاکراتك انتظامی ومبعوثلرك

عثمانلی اتحاد وترقی جمعیتنك بیك اوچیوز یكرمی بر سنه‌سنك دردنجی قونغره‌سنجه تنظیم اولنمش سیاسی پروغرامیدر

قسم سیاسی

ماده : ۱ تبعهٔ دولت عثمانیه‌دن اولان‌ویكرمی بش یاشنی اكمال ایدن هرعثمانلینك برنجی درجه‌ده انتخاب حقنی حائز اولمسی تكلیف اولنه‌جقدر .

ماده : ۲ اوصاف مطلوبه‌یی حائز هرعثمانلینك ممالك عثمانیه‌نك هرپرندن كندیسنی مبعوث انتخاب ایتدیرمكه حق اولمسی تكلیف اولنه‌جقدر .

ماده : ۳ انتخاب مبعوثان حقنده موجود اولان قانوننامه‌نك برنجی وایكنجی ماده‌لرده‌كی اساسلره كوره تنظیمی وانتخاباتك كمال سرعتی ایله جریانینه

عثمانلی

اتحاد وترقی جمعیتنك

۱۳۲۷

سنه‌سی سیاسی پروغرامی

شهزاده باشنده اتحاد وترقی ایکنجی قلوبی طرفندن ایکنجی دفعه طابع وتمثیل ایتدیرلمشدر .

فیاتی ۱۰ پاره‌در

اسنانبول — طنین مطبعه‌سی

۱۳۲۷

عثمانلی

اتحاد و ترقی جمعیتنك

۱۳۲۷

سنه‌سی سیاسی پروغرامی

شهزاده باشنده اتحاد و ترقی ایکنجی قلوبی طرفندن ایکنجی دفعه طابع و تمثیل ایتدیرلمشدر .

فیاتی ۱۰ پاره‌در

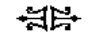
استانبول — طنین مطبعه‌سی

۱۳۲۷

Osmanlı
İttihad ve Terakki Cemiyeti

1328

Senesi Siyasi Programı

Şehzade Başında İttihad ve Terakki İkinci Kulübü
Tarafından İkinci Defa Tab ve Temsil Etdirilmişdir

fiyatı 10 paradır

İstanbul-Tanin Matbaası

1328

فیاتی ۱ فروشنده

فودبول ، پیسیقلت، کشاف قلوبلری کبی ادمان قلوبلری تشکیل ایدیلهجکدر .

ماده ۷۵ — اشبو نظامنامهنك اجراسی وموقع تطبیقه وضعی مرکز عمومیه عائددر .

ماده ۷۱ — سنجاق مرکزلری خارجنده قلوب تأسیسی مرکز عمومینك رأینه وابسته‌در .

تشکیلات مربوطه

ماده ۷۲ — فرقه‌نك مرکز سلطنتده بر بویوك محفلی اوله‌جقدر . بومحفل مرکز عمومینك تحت نظارتنده بولنه‌جقدر . مبعوثان واعیان وسائر ارکان و اعضای جمعیت محفله بردخولیه وتعهدات نقدیهٔ سنویه ایله داخل اوله‌جقلردر .

ماده ۷۳ — بویوك شهرلرده آیروجه اصناف وعمله قلوبلری کشاد ایدیله‌جکدر بونلرده‌ده محیطك ذهنیت واحوال اجتماعیه‌سنه کوره اسباب استراحت نظردقته آلنه‌جقدر . قمار ومسکرات ممنوعدر . بونلره یالکز جمعیت افرادی داخل اولمازلر ، سائر اهالی‌ده دوام ایده‌بیلیر .

سنجاق هیئت مرکزیه‌لری بورالره ارباب اقتدار وذکایی مناوبةً کوندریر . بونلر برارقداش کبی قلوب افرادیله مذاکره ومحاوره‌ده بولنورلر ، مذاکره وتعلیم صورتیله فکرلرینك تنویرینه خدمت ایدرلر .

هیئت مرکزیه‌لر بالخاصه بوخصوصه اعتنا ایتمکله مکلفدرلر .

ماده ۷٤ — فرقه‌یه مربوط اولارق آیریجه آوجیلق ، نشانجیلق‌یاریش ، وکورش‌وجرید وبیذجی‌لك ،

اجراسی ایچون کرك هبه طریقیله کرك اشترا صورتیله عهده‌سنه کچن علی‌العموم اموال منقوله‌نك تصرفی مرکز عمومیه مودوعدر . هیأت مرکزیه‌نك ایجار وسائره کبی تصرفاتی مرکز عمومیه وکالت واضافتله‌در .

ماده ٦٨ ---- تحصیلات هیئت مرکزیه‌لرك مسئولیتی تحتنده تحصیلدارلر یاخود معاونلر ومخابرلر واسطه‌سیله اجرا اولنه‌جقدر .

ماده ٦٩ -- قلم عمومینك مصارفی مرکز عمومی طرفندن تسویه ایدیلیر .

قلوبلر

ماده ٧٠ هر سنجاق مرکزنده هیئت مرکزیه‌نك اداره‌سی آلتنده اولق اوزره برقلوب بولنور . قلوبك منتخب هیئت اداره‌سی بولونمیوب هیئت مرکزیه اعضاسندن بری یاخود اعضای جمعیتدن سائر برذات قلوب مدیرلکنی ایفا ایدر .

قلوب، قونفرانسلر وهیئت مرکزیه‌جه لزوم کوریلن سائر اجتماعلر ایچون پرتجمعدر. بوکبی اجتماعلرك وقوعندن برایکی کون اقدم خصوصی ایسه افراد جمعیته، عمومی ایسه بوتون خلقه اعلان ایدیلیر .

قلوبلر داخل مملکته سیاحتلر ترتیبنه دلالت ایده‌جکدر .

هیئت مرکزیه‌نك مقری قلوبدر .

ماده ٦٢ — امور جمعیته عائد کافهٔ محررات. جمعیتك مهریله بالتختیم کاتب عمومی وکاتب مسئوللر طرفندن امضا ایدیله جکدر .

ماده ٦٣ — فرقه‌یه منسوب اولان مبعوثلرمدت تعطیله‌نك ثلثندن نصفنه قدر برمدت ظرفنده دائرهٔ انتخابیه‌سنی یاخود محال سائره‌یی زیارت ایدرك دینی ، اجتماعی ، اقتصادی خطابه‌لر ایرادینه وفرقه‌نك مقاصد عمومیه‌سی حقنده ایضاحات اعطاسنه مجبوردر .

جمعیتك واردات ومعاملات مالیه‌سی

ماده ٦٤ — جمعیتك منابع مالیه‌سی افرادینك شهریه وارداتندن اعطاسنی متعهد بولوندیغی یوزده‌برایله هبه طریقیله وقوعبوله‌جق تبرعاتدن وجمعیتك اموال غیرمنقوله‌سی حاصلاتندن واعیانك سنوی یوزده آلتی ومبعوثانك یوزده اوچ ویره‌جکلری عائدات واعانات مقننه‌سندن عبارتدر .

ماده ٦٥ — مرکز عمومی ومرکزلر جمعیتك معاملات مالیه‌سندن مسئول اولدیغندن وزنه‌دارلر مرکز عمومی وهیئت مرکزیه‌لرك قراری اولمدقجه هیچ براقجه قبض وصرف ایده‌مزلر .

ماده ٦٦ — بانقه‌لرله وسائر مؤسسات مالیه وتجاریه ایله اوله‌جق معاملاتده مرکز عمومی مهریله محاسبه‌جی وکاتب عمومی امضالری بولنه‌جقدر .

ماده ٦٧ — جمعیتك مقصد اتخاذ ایتدیکی خصوصك

هیئت مرکزیه وهیئت اداره لرك مدت انتخاب و تعیینلری بر سنه در .

ماده ۵۳ — تشکیلات جمعیته عائد هرنوع انتخابات رأی خفی واکثریتله اجرا اولونور. نظامنامه وپروغرامك تعدیلی اعضای موجوده نك ثلثان اکثریتیله یاپیلیر .

ماده ۵٤ — مجلس عمومی و مرکز اعضاسندن بری انفکاك ایتدیکی تقدیرده اعضای متباقیه طرفندن یرینه دیکری انتخاب اولونور .

ماده ۵۵ — موادمخصوصه سنده مصرح وظائفی ایفاده تکاسل ایدن هیئتلر مافوقلری طرفندن اسقاط ویرلرینه دیکرلری تعیین ایدیلیر .

ماده ۵٦ — قونغره لره داخل ومرکزلره اعضا اولق لااقل برسنه اقدم جمعیته دخول ایله مشروطدر.

ماده ۵۷ — قونغره لرك ایلك اجتماعنده اکثریت تشکل ایتمدیکی تقدیرده اعضای سائره دعوت ایدیلیر . دعوتی متعاقب وقوعبوله جق اجتماعده موجود اعضا ایله انتخاب اجرا ایدیلیر .

ماده ۵۸ — هرمرکز موظف ویا فخری کاتب و وزنه دار استخدام ایده بیلیر .

ماده ۵۹ — اکمال مدت ایدن اعضانك یکیدن انتخابی جائزدر .

ماده ٦۰ — مرکز عمومی اعضالری کبی مفتش وموظف کاتب مسئوللرینك مأمور . مبعوث اولهسی وتجارت ایله اشتغال ایلسی ممنوعدر .

ماده ٦۱ — جمیعتك مرکز عمومیسیله مرکزلرك موجود نمونهسی وجهله برر مهری اولهجقدر .

ماده ٤٦ — یاپیله‌جق پروپاغاندالر حقنده مجلس عمومینك ویردیکی قرار علیهنه معکوس جریانلر حصوله گتیرنلر مجلس عمومی قراریله جمعیتدن اخراج ایدیلیر .

ماده ٤٧ — جمعیتی منافع‌شخصیه‌سنه آلت اتخاذ ایدنلر، عیاشلق ، قماربازلق ، دولاندیریجیلق، سرقت ، سؤاستعمال، ارتکاب واختلاس کبی مغایر اخلاق احواله جرأت ایدنلر هیئت مرکزیه‌لر قراریله جمعیتدن اخراج اولونور .

ماده ٤٨ — خفی جمعیتلره ، سیاسی‌فرقه‌لره‌انتساب ایدنلر هیئت‌مرکزیه‌لر قراریله جمعیتدن اخراج اولونور.

ماده ٤٩ — جمعیتك آهنك اخوت و اتحادینی نفاق و تفرقه القا یاخود طرفدار پیدا ایده‌رك اخلال ایتمك ایسته‌ینلر هیئت‌مرکزیه‌لر قراریله جمعیتدن اخراج ایدیلیر .

ماده ٥٠ — علی‌العموم اخراج قرارلری مرکز عمومیه بیلدیریلیر . اخراج اولنانلرك مرکز عمومی نزدنده حق مراجعت واستینافی واردر .

مواد عمومیه

ماده ٥١ — قونفره‌لرده و مرکزلرده جریان ایده‌جك‌مذاکراتك‌نتیجه‌سی صورت‌مخصوصه‌ده‌طوتیله‌جق ضبط‌دفترلرینه تحریر وزیرلری اعضای‌موجوده طرفندن امضا ایدیله‌جکدر .

ماده ٥٢ — مجلس عمومی و مرکز عمومی ایله

و معاونلردن و هیئت اداره اعضالرندن ترکب ایدر .

ماده ٤١ — ولایت قونفره‌سی اوتوز مایسده مرکز کاتب مسئولی وهیئت مرکزیه اعضالریله دوائر کاتبلرندن و دوائر قونفره‌لریله شیله ، قرتال ، ککبوزه قضالرینك وکیللرندن ترکب ایدر. بوقونفره‌نك مدت انعقادی ووظیفه‌سی، صلاحیتی سنجاق قونفره‌لری کبی اولوب انجق مجلس مشترك وظیفه‌سنی اشبو قونفره ایفا ایدر .

ماده ٤٢ — هرداثره بلدیه‌ده برقلوب بولنه‌جق وبوقلوب هیئت اداره معرفتیله اداره اولنه‌جقدر .

مفتشلر

ماده ٤٣ — معاملات عمومیهٔ جمعیق تفتیش ومرکزلرك آره‌سنده تأمین انتظام ایچون تعلیماتنامهٔ مخصوصنه‌توفیقاً صلاحیتی حائزمرکز عمومینك مفتشلری واردر .

ماده ٤٤ — مفتشلر مرکز عمومی طرفندن تعیین ایدیلیر، تفتیش دائره‌لرینك‌تعیینی مرکزعمومی‌یه عائددر.

انضباط

ماده ٤٥ — جمعیتجه قرارلاشدیریلان نامزدلر علیهنه رأی ویرنلر، ومعکوس‌جریانلر حصولنه‌چالیشانلر هیئت مرکزیه قراریله جمعیتدن اخراج ایدیلیر .

مستقل سنجاقلرله استانبول ولايتنده مجلس مشترك وظيفه‌سنى قونغره ايفا ايدر .

ماده ۳۷ — مجلس مشترك ، مجلس عمومى ولايتك انعقادندن لااقل اوچ كون اول اجتماع ايدر .

استانبول تشكيلاتى

ماده ۳۸ — استانبول وملحقاتى بر دائرهٔ بلديه اولق حسيله سنجاقلر مثللو بر مركز طرفندن اداره اولنور .

كاتب مسئولى و هيئت مركزيه‌سى سنجاق كاتب مسئولى وهيئت مركزيه‌لرى صلاحيتنى حائزدر . انجق استانبول مركزى كندينه مربوط وسمتلر تشكيلاتنه مرجع اولق اوزره هردائرهٔ بلديه‌ده بر كاتب ايله بر هيئت اداريه مالكدر .

ماده ۳۹ — هيئت‌اداره‌لر هيئت‌مركزيه طرفندن منتخب و مركز عموميجه مصدق بر كاتب ايله دائره قونغره‌سندن انتخاب ايديلمك دوت كيشيدن تركب ايدر .

ماده ٤٠ — مدت اجتماعى بش كونى تجاوز ايتمامك ومنحصراً محلى امور نافعه و بلديه‌سيله تشبثات خيريه وملیه‌سنه دائر تأملاتده بولونمق وولايت‌قونغره‌سنه‌وكيل انتخاب ايتمك اوزره هردائرهٔ بلديه‌ده نيسانك اون‌بشنده بر قونغره انعقاد ايدر . بو قونغره هرسمت اعضاسنك بالاجتماع انتخاب ايده‌جكلرى برر وكيل‌ايله كاتب مسئولى

وقوعبوله‌جق تکلیفات حقنده اتخاذ قرار وهیئت مرکز-یه‌نك بر سنه‌لك معاملات مالیه‌سنی تدقیق و سنهٔ آتیه بودجه‌سنی تصدیق ایدر . لوائك برسنه‌لك حیات جاریه و احوال و ترقیات اجتماعیه سیله احتیاجات آتیه‌سی وجمیتك نظامنامه وپروغرامنه‌داثر ملاحظات ومطالعاتی حقنده عمومی‌قونفره‌یه ویرلمك اوزره برلایحه احضارایدر.

لوا داخلنده‌کی بلدیه‌لرك تشبثات اعماریه و صحیه‌سی ایچون برر پروغرام تنظیم و مجلس‌عمومیٔ ولایته قضالر طرفندن وقوعبوله‌جق تکلیفاتی مذاکره ایلر و مرکز عمومینك تصدیقنه عرض ایدلمك اوزره هیئت مرکزیه اعضاسی وعمومی‌قونفره ومرکزولایتده انعقاد ایده‌جك مجلس مشترك مرخصلرینی انتخاب ایلر .

ماده ۳۵ — قونفره‌لر کاتب مسئول طرفندن کشاد اولنور .

مجلس مشترك

ماده ۳۶ — لوا قونفره‌لرینك اقتصاده ، معارف وعمرانه‌عائد یاپه‌جغی مقررات‌اساس اتخاذ ایدیله‌رك فرقه‌یه منسوب اعضالرك مجلس‌عمومیٔ ولایتده تعقیب‌ایده‌جکلری پروغرامی تنظیم ایتمك اوزره مرکز سنجاغنده کاتب مسئوللرایله لوا قونفره‌لرندن منتخب مرخصلردن مرکب بر مجلس مشترك تشکل ایدر .

فرقه‌یه منسوب مجلس عمومی اعضالری مجلس مشترکك اعضای طبیعیه‌سندندر .

عمومی قونغره‌نك وظیفه‌سی

ماده ۳۲ ---- عمومی قونغره فرقه‌نك اساسات سیاسیه‌سنه دائر قرار ویرر . پروغرام و نظامنامه‌یی تنظیم وتعدیل ایدر. اجراآت حکومته دائر احتساساتی بیلدیرر . مجلس عمومی طرفندن تکلیف ایدیلن مواد ومراکزدن ارسال ایدیلن لایحه‌لرله اعضادن بری طرفندن رقوعبوله‌جق تکالیف حقنده اتخاذ قرار ایدر .

جمعیتك امور مالیه‌سنی تدقیق ایدر. صوك اجتماعده مجلس عمومی اعضای منتخبه‌سیله رئیس وکاتب عمومی ومرکزعمومیی انتخاب ایله وظیفه‌سنه ختام ویرر .

لوا قونغره‌لری

ماده ۳۳ — لواقونغره‌لری جمعیتك دورهٔ فعالیته کیردیکی ایلك کونه تصادف ایدن اوچ مایسنده لوا مرکزلرنده انعقاد ایدر . مدت اجتماع اون بش کونی قطعیاً تجاوز ایتمز . لوا کاتب مسئوللریله معاونلردن و محابرلردن ومرکز لواده هر سمت اعضاسنك انتخاب ایده‌جکلری بر مرخص ایله دیکر قصبه‌لرده‌کی افرادك انتخاب ایده‌جکلری بر مرخصدن ترکب ایدر .

لوا قونغره‌سنك وظیفه‌سی

ماده ۳٤ — هیئت مرکزیه ومرخصلر طرفندن

قونغره‌لر

ماده ٢٦ — عمومی و محلی هر سنه ایکی نوع قونغره عقد اولنور .

عمومی قونغره

ماده ٢٧ — عمومی قونغره اتحادوترقی جمعیتنك تاریخ تأسیسی اولان بش ایلولده انعقاد ایدر . مجلس عمومی اعضاسیله جمعیتك مفتش وكاتبلرندن ولواقونغره‌لری مرخصلریله فرقه‌یه منسوب اعیان ومعبوثاندن ، كذلك جمعیته منتسب غزته‌لر وكیللرندن ترکب ایدر .

ماده ٢٨ — قونغره‌لرینك عدم انعقادندن طولایی عمومی قونغره‌یه مرخص انتخابنه موفق اولهمیان لوالر مرخصلرینی هیئت مرکزیه‌لر انتخاب ایده‌جکدر .

ماده ٢٩ — قونغره‌لره اعضااولهجق ذات بهمه‌حال یکرمی بش یاشنی اکمال ایتمش اولهجقدر .

ماده ٣٠ — ایلك اجتماعده قونغره‌نك دوامی مدتجه مذاکراتی اداره ایتمك اوزره بررئیس اول ایکی ده رئیس ثانی صره‌سیله انتخاب ایدیلیر . كذلك ایلك اجتماعده وظیفهٔ کتابتی ایفا ایتمك اوزره اوچ کاتب انتخاب اولنور .

ماده ٣١ — قونغره وظیفه‌سنی تسهیل ایچون ایجابی قدر انجمنلر انتخاب ایدیلهرك بونلر مواد عمومیه‌یی احضار ایلر و پیدرپی قونغره اجتماعات عمومیه‌سنده مواد مذکوره مذاکره واتخاذ قرار اولنور .

مخابرلرك وظيفه‌سى

ماده ٢٣ --- مخابرلر مركزله اعضاى جمعيت آره‌سنده واسطهٔ تبليغ وتبلغ اولور. افراد جمعيتى تكثير واعضايى ثبت دفتر ايدر . جمعيته دخول ايده‌جكلرى قبول ايلر. مقصد جمعيته دائر وقوع بوله‌جق مساعئ مختلفه ايچون ايجاب ايدن قوميسيونلرى تشكيل وانتخابات زمانناده آرايى توحيد واعضايه وظيفه توديع وعائدات جمعيتى بالتحصيل مركزه ارسال ايلر. هراوچ آيده بردفعه منتظماً تشكيلاتك درجهٔ ترقيسى وجمعيتك وضعيتى وطرز مساعى وفعاليتى حقنده مركزه راپور تقديم ايدر .

جمعيته دخول وانتساب

ماده ٢٤ --- جنايتله محكوم وسوء احوال ايله مشتهر اولميان واون سكز ياشنى اكمال ايدن هرعثمانلى ساكن اولديغى محلك معاون ويا مخابرينه بالمراجعه جمعيته داخل اولور . قبول ايدليمانلر هيئت مركزيه‌يه مراجعت ايدر . هيئت مركزيه‌لر قبول وعدم قبولى حقنده قرار قطعى اعطا ايدر .

ماده ٢٥ — فرقه‌نك پروغرامنى قبول وفعاليت انتخابيه‌يه اشتراكى تعهد ايدن غزته‌لر وزمره‌لر هيئت مركزيه‌لره مراجعت ايدرك فرقه‌يه انتساب ايدر . فقط غزته‌لرك فرقه‌يه انتسابى كنديلرينك فرقه‌نك واسطهٔ نشر افكارى اولدقلرينى افاده ايتمز .

ایدر . اعضایی ثبت دفتر وجمعیته دخول ایده‌جکلری قبول ایلر .

مقصد جمعیته دائر وقوعبوله‌جق مساعیٔ مختلفه ایچون ایجاب ایدن قومیسیونلری تشکیل وَ انتخابات زمانلرنده ارایی توحیدہ وافراد طرفندن ویریله‌جك عائداتی منتظماً تحصیل ومرکزه ارسال ایلر .

معاونلرك وظیفه‌سی

ماده ۲۱ — معاونلرمرکزله هیئت‌اداره وهیئت اداره ایله اعضای جمعیت آره‌سنده واسطهٔ تبلیغ وتبلغ اولور . هیئت‌اداره‌یی اقتضاسنه کوره‌طوپلار ، هراوچ آیده برکره تشکیلاتك درجهٔ ترقیسی وسمتی داخلنده جمعیتك وضعیتی وطرزمساعی وفعالیتی‌حقنده‌کاتب مسئوله برراپور اعطا ایدر .

ملحقات تشکیلاتی

ماده ۲۳ — درجهٔ جسامت واهمیتلرینه کوره بویوك کوچوك‌قصبه‌لرده (۱۷) نجی ماده‌ده‌ذکرایدیلن صورتده جمعیتك مخابرلری بولنور. جسیم قصبه‌لرسمتلره آیریله‌رق هرسمته بر مخابر وبو مخابرلرك مساعیسنی جمع وتوحید ومرکزله مناسباتی تأمین ایچون برده سرمخابر تعیین اولنور . برمخابر بولنان محلار بالطبع طوغریجه مرکزله مخابره ایدر .

عمومی طرفندن وقوعبولان تبلیغات احکامنه توفیق حرکت ایدر . اوراق‌وارده ایله روزنامه واعضاطرفندن درمیان ایدیله‌جك تکالیف حقنده اتخاذ قرار ایلر ؛ سنجاق داخلنده‌کی‌بالعموم اعضای جمیق‌نمونه‌بی وجهله ثبت دفتر ایدر . واردات جمیق هرطرفدن جلب وجمع ومرکز عمومینك حصه‌سنی ارسال‌ایدر. بالعموم صرفیات حقنده اتخاذ قرار ولوا قونفره‌سی ایچون بر سنه‌لك اجرا آتی ومعاملات حسابیه‌یی وآتی ایچون تکالیفی حاوی راپوری احضار ایدر . هرنوع انتخاباتده موفقیت اسبابی تأمل وتأمین ایدر . اعضای جمیتك تکثیری وبینلرنده‌کی‌مناسباتك ادامه‌سی‌اسبابنه توسل وکندیلرینك طرز مساعیٔ سیاسیلرینی تنظیم ایدر .

سنجاق مرکزلرنده‌کی تشکیلات

ماده ۱۹ — سنجاق مرکزی سمتاره تقسیم اولنور ، هر سمت بر هیئت اداره‌یه مالکدر. هیئت مرکزیه طرفندن تعیین ایدیله‌جك برمعاون ایله سمت اعضاسی طرفندن منتخب درت اعضا هیئت اداره‌یی تشکیل ایدر .

هیئت اداره‌نك وظیفه‌سی

ماده ۲۰ — هیئت اداره هیئت مرکزیه‌لرك تبلیغاتنه توفیق حرکت وافراد جمیتك تکثیرینه غیرت

طرفندن انتخاب ایدیله‌جك درت الی التی‌اعضا ایله کاتب مسئولدن ترکب ایدر. لزومی حالنده ایکی اعضانك علاوةً قبولی هیئت مرکزیه‌نك صلاحیتی داخلنده‌در.

کاتب مسئولك وظائفی

ماده ۱۷ — کاتب مسئول اعضای جمعیت وسائره ایله تماس ایدر. سنجاق داخلنده‌کی تشکیلاتی لدی‌الاقتضا تفتیش وتنظیم ، هر اوچ آیده برکره تشکیلاتك درجهٔ ترقیسی وجمعیتك وضعیتی وطرز سعی و فعالیتی حقنده مرکز عمومیه راپور تقدیم ومرکز عمومینك تبلیغاتنی ایفا ایدر .

هیئت مرکزیه‌نك منتظماً اجتماعنی تأمین وروز-نامه‌سنی تنظیم ایدر . هیئت مرکزیه ایله بالمذاکره مخابرلری تعیین وکندیلرینی تنویر ایدر. سنجاق داخلنده فرقه حیاتی حال تیقظ وانتباهده طوتار. لدی‌الایجاب متینغلر ترتیب ایدر . مسائل مهمهٔ سیاسیه و قانونیه‌ده فرقه‌نك تظاهراتنی تأمین ایدر .

انتخابات زمانلرنده تعلیمانامهٔ مخصوص احکامنه توفیقاً اجرای فعالیت ایدر .

هیئت مرکزیه‌لرك وظائفی

ماده ۱۸ هیئت مرکزیه هفته‌ده برکره منتظماً ولزوم کورولدیکجه دها زیاده اجتماعات عقد ایدر. مرکز

صورت انتخاب و تعیین

ماده ۱۰ - قونغره اولا رئیس عمومی‌یی ، ثانیاً کاتب عمومی‌یی، ثالثاً طقوز کشیدن مرکب مرکز عمومی اعضالرینی، رابعاً یکرمی کشیدن مرکب مجلس عمومی اعضای منتخبه‌سنی انتخاب ایدر. مرکز عمومی اعضالریله کاتب عمومی مبعوث واعیان اولیه‌جقدر.

ماده ۱۱ — وکیل عمومی ایله معاونلردن مرکب قلم عمومی هیئتی رئیس عمومی طرفندن انتخاب اولنور.

ماده ۱۲ — مجلس عمومی‌یه رئیس عمومی موجود بولونمدیغی زمان وکیل عمومی ، اوده بولونمدیغی حالده کاتب عمومی ریاست ایدر .

ماده ۱۳ — مرکز عمومینك برهیئت تحریریه‌سی واردر. بوهیئته ریاست ایدن باش کاتب مجلس عمومینك وظیفهٔ کتابتنی ایفا ایدر .

سنجاق تشکیلاتی

ماده ۱٤ — دائرهٔ انتخابیه اولق حسیله جمیعتك هرسنجاقده بر مرکزی واردر .

ماده ۱۵ — هر سنجاق مرکز عمومیجه تعیین ایدیلن بر کاتب مسئول ایله برهیئت مرکزیه طرفندن اداره اولنور .

ماده ۱٦ هیئت مرکزیه‌لرسنجاق قونغره‌لری

سیاسیه ایله لدی الاقتضا مذاکره وائتلاف ایدر ، لوا مرکزلریله مخابره جریان ایتدکدن صوکره مبعوث نامزدلرینی تقرر ایتدیرر، مجلس عمومی قونغره‌نك محل اجتماعی تعیین وملحقاتنه تبلیغ ایدر .

قلم عمومینك وظیفه‌سی

ماده ۸ — قلم عمومی فرقه هیئت تشریعیه‌سنك انتظامنی تأمین ایدر وایجاب ایدن ایضاحات وارشاداتده بولنور .

مرکز عمومینك وظیفه‌سی

ماده ۹ — مرکزعمومی پایتخت وطشره تشکیلاتی اداره و آره‌لرنده‌کی مناسباتی ادامه ایدر ، اقتضا ایدن محللرده یکیدن تشکیلات وجوده کتیرر ، مرکزعمومی مرکزلر وکاتب مسئول ومفتشلریله مخابره ایدر، مفتش وکاتب مسئوللرینی تعیین و هیئت مرکزیه‌لرینی تصدیق ومعاملات عمومیه‌یی تفتیش ایدر. الحاصل کافهٔ معاملات جمیق تنظیم وحسن‌اداره ایله مکلفدر. ارشاداتده بولنمق اوزره کرك مبعوثان اعضاسندن کرك خارجدن خطبا کوندرر، رساله‌لر، غزته‌لر، مجموعه‌لر واسطه‌سیله فرقه‌نك افکارینی نشر ومدافعه ایدر وایتدیرر . فرقه‌نك امور مالیه‌سی مرکز عمومینك تحت مسئولیتنده جریان ایدر.

اداره اولنور. مجلس مذکور قوهٔ تشریعیه خارجنده‌کی تشکیلات ایله مشتغل و برکاتب عمومینك ریاستنده منعقد برمرکز عمومی‌یه وبرده قوهٔ تشریعیه ایله اشتغال وبر وکیل عمومینك تحت نظارتنده اجتماع ایدر برقلم عمومی‌یه مالکدر .

ماده ٥ — مجلس عمومی اعضاسی اعضای طبیعیه واعضای منتخبه‌دن مرکبدر . اعضای طبیعیه مرکز عمومی وقلم‌عمومی هیئتلریله قاینه‌ده بولنان‌فرقه‌یه منسوب اعضالردر . اعضای منتخبه‌سی قونغره طرفندن هرسنه انتخاب ایدیله‌جك اعضادر .

ماده ٦ — مجلس عمومی هرآی منتظماً وقت معینده اجتماع ایدر. مرکزعمومی ویا قلم‌عمومی و یاخود مجلس عمومی لزوم کوسترديکی تقدیرده مجلس عمومی فوق‌العاده اولەرق اجتماع ایدر .

مجلس عمومینك وظیفه‌سی

ماده ٧ — مجلس عمومی اتحاد وترقی پروغرامنك تطبیقنه وفرقەنك اداره‌سنه متعلق مواد عمومیه حقنده اتخاذ مقررات ایدر، مرکز عمومی وقلم عمومی طرفندن تقدیم ایدیلن موادی تدقیق ومطالعه درمیان ایدر ، فرقەنك مجلس مبعوثانده و مجلس مبعوثان خارجنده‌کی تشکیلاتنه عینی استقامت و جریانلرك ویرلمسنی تأمین ایچون پروپاغاندا ایدیله‌جك خصوصاتی تعیین ایدر، فرق

اتحاد وترقی جمعیتی نظامنامه‌سیدر

ماده ۱ — اتحادوترقی جمعیتی، پروغرام وآتی‌الذکر نظامنامه‌یی قبول ایدن افراد عثمانیه وغرته‌لر وزمره‌لردن مرکب بر فرقهٔ سیاسیه‌در .

ماده ۲ - اتحاد وترقی فرقه‌سی مجلس مبعوثانده پروغرامنی تطبیق ایده‌جك براکثریت وجوده کتیرمك ایچون بالخاصه مبعوث انتخاباتنده استحصال موفقیته چالیشه‌جغی کبی هرنوع مجالس انتخابیه‌ده دخی مقاصد سیاسیه واقتصادیه واداریه‌سنی ترویج‌ایتدیرمك ایچون‌ده انتخابات سائره‌ده وظیفهٔ تنویر وارشادی‌ایفا ایده‌جکدر.

ماده ۳ — جمعیتك مرکزی استانبولده‌در .

تشکیلات

ماده ٤ — اتحاد وترقی‌فرقه‌سی برریئس عمومینك تحت اداره‌سنده متشکل بر مجلس عمومی طرفندن

اداره‌سنده بولنان مؤسسات دینیه وعلمیه‌نك اعماری حقنده قانونلر تنظیم ایتدیریله‌جکدر . اوقاف نظارتنده برمعارف شعبه‌سی تشکیلیله کویلرده جامع وخصوصی مکتبلرك اعماروادارہ ایدیلمسی ایچون تکلیفده بولونیله‌جقدر.

ماده ٤٧ — اناث سلطانیه‌لریله دارالمعلماتلرتزیید ایدیله‌جکدر .

ماده ٤٨ — مکاتب عالیه و تالیه‌نك ایجاب ایدن شعباتی ایچون اجنبی متخصصلر جلب اولونه‌جقدر .

مكاتب سلطانيه وعاليه‌نك مصارف تأسيسيهٔ دائمه‌لرى عمومى بودجه‌دن تسويه ايتديريله‌جكدر .

ماده ٤٣ — مكاتب تأسيسندن اول معلم يتيشديرمه‌نك اهميتى ولزومى نظر دقته آلنه‌رق هرشيدن اول مملكتك تدريسات تاليه وعاليه‌جه محتاج اولديغى معلملرى يتيشديره‌جك صورتده استانبولده بردارالمعلمين عالى تأسيس وولايتلرده ايكنجى درجه‌ده دارالمعلمينلر تكثير ايتديريله‌جك وعلى التدريج مهم اولان مراكزده برر سلطانى وايكنجى درجه مركزلرده مكاتب اعداديه تأسيس ايديله‌جكدر . بالعموم مكاتبده تربيهٔ دينيه وبدنيه‌يه اهميت مخصوصه ويريله‌جكدر .

ماده ٤٤ — مكاتب ابتدائيه وتاليه‌ده منحصراً خدمت تعليم ايله مشغول برمسلك معلمين تأسيس ايديله‌جك وقدم واهليت اعتباريله معلملرك معاشلرى تزييد اولونه‌جقدر . معلملرك صورت تعيين وعزل وترقيسى حقنده برقانون تكليف ايديله‌جكدر .

ماده ٤٥ — ملى حيات عرفانمزه سليم برانكشاف ويرمك اوزره برانجمن دانش تشكيلى ومكاتبده تدريس ايديلك اوزره السنهٔ مختلفه اوزرينه كتابلر تأليف ايده‌جك برهيئت تعيينى ومهم ونافع آثار اجنبيه‌نك لسانمزه نقلى ايچون برترجمه انجمننك تشكيلى ، بالعموم كتبخانه‌لرك اعمار وادامهٔ انتظاملرى وپاى تخته‌ده مكمل بركتبخانهٔ ملى تأسيسى تكليف اولونه‌جقدر .

ماده ٤٦ — مدارس عاليه‌نك احتياجات عصريه‌يه موافق برصورتده اصلاحى وطوغريدن طوغرى يه اوقاف

اصولنك رفعيله مكلفيت عسكريه‌نك بدناً ايفاسنه دائر برقانون تنظيمى تكليف اولونه‌جقدر .

ماده ٤١ — بلديه‌لرك تزيد وارداتنه وشهرلرك عمران و ترقيسنه مداری اولان امتيازات و مساعدات بلديه‌نك اعطاسنى تسهيل ايده‌جك وبو بابده اليوم موجود اولان مشكلات فعليه‌يى رفع ايله‌يه‌جك بر اصول وقاعدهٔ سالمه‌نك اتخاذينه صرف غيرت اولنه‌جنى كبى بلديه‌نك صلاحيت اجرائيه‌سى‌ده توسيع وتأمين ايديله‌جكدر .

قسم معارف

ماده ٤٢ — قانون اساسيده مصرح اولديغى وجهله عثمانلى ملتنك تربيهٔ سياسيه و اهليه‌لرى سياق واحدده جريان ايتمك ايچون خصوصى وجماعت مكتبلرى اوزرنده حكومتك نظارت و تفتيشى بولنمق وفقط هيچ برعنصرك لسان مادرزادى ايله اعتقاديات وادبياتنه مداخله ايتمه‌مك قضيه‌سى‌ده عمده اتخاذاولونمشدر. تحصيل ابتدائى مجبورى و مكاتب عموميه‌ده مجانيدر . مكاتب ابتدائيهٔ عموميه وتاليه‌ده تورکجه‌نك يالكز لسان اولارق تدريسى مجبورى اولغله برابر هرمحلك آنا لسانى لسان تدريس اولاجقدر. مكاتب ابتدائيه پروغراملرى سائر ممالك محمدنه‌ده اولديغى كبى رشدى تحصيلى‌ده احتوا ايده‌جك صورتده ترتيب و محللرينك احتياجاتنه كوره بو پروغرامله زراعت وتجارت وصنعته عائد معلومات تذييل اولونه‌جقدر .

عامه‌نك تحت محافظهٔ قويه‌ده بولونمسی امر‌نده بالجمله شعبات اداره‌نك جدی صورتده اصلاحی و مأمورین حکومتك بو غايه‌يی تعقيب ايتملرينك تأمينی اتحاد وترقی اقدم وظائف بيلديكندن شعبات اداره‌نك جدی تفتيش آلتنده بولندير يلمسی ايچون متخصص مفتشلر جلب واستخدام اولونه‌جقلردر .

ماده ۳۵ — نواحينك معارف ، آسايش وامور نافعهٔ محليه و صحيه امر‌نده صلاحيتی توسيعاً نواحی قانوننامه‌سی تكليف اولونه‌جقدر .

ماده ۳۶ — تقسيمات ملكيه‌ده بعض قراء نواحی و قضالرك والخ اليوم تابع بولندقلری مركزدن فك ارتباطلريله قربيت ومناسبت‌جهتيله داهاموافق مركزلره ربط و الحاقی و مصالح ومعاملات عامه‌نك مظهر تسهيلات اولمسی نقطهٔ نظرندن تقسيمات مذكوره‌نك تصحيحی مطلوبدر .

ماده ۳۷ — عشائرك صورت اسكانی و عشائر ايله مكون اولان محللرك صورت اداره‌سی حقنده قوانين ونظامات تنظيميه تكليف اولونه‌جقدر .

ماده ۳۸ — صحت عموميه‌يی اك چوق تهديد ايدن ايميته ، فرنكی ، ورم و امراض سائرهٔ مستوليه‌يه قارشی شدتلی مجادله‌ده بولنمق وموفق اولمق ايچون هر درلو فداكارلق اختيار اولونه‌جقدر .

ماده ۳۹ — مأمورينك ترقيسی، تقاعدی، عزلی وتحويلی حقنده برقانون تكليف اولونه‌جقدر .

ماده ٤٠ — اليوم موجود اولان بدل نقدی

ویاریجیلر آزاسنده‌کی مناسباتی تنظیم وتعیین ایده‌جك بر قانون خصوصی تکلیف ایدیله‌جکدر .

ماده ۲۹ — امراض ساریهٔ حیوانیه‌نك منع توسعی وحیوانات اهلیه‌نك تکثیر واصلاح جنسنك تأمینی ایچون احتیاجات مملکت ایله متناسب مواد قانونیه تکلیف اولونه‌جقدر .

ماده ۳۰ — تشویق صنایع قانوننك موقع تطبیقه وضعی تسریع اولونه‌جقدر .

ماده ۳۱ — بورسه ، تجارت ، زراعت وصنایع اوطه‌لری تکثیر ویکدیکرندن مستقل اولارق تشکیل وبونلره واردات تأمینیله فعالیتلری اسبابی احضار ایتدیریله‌جکدر .

ماده ۳۲ — تجارت قانوننك وبالخاصه آنونیم شرکتلرینه عائد موادك احتیاجات حاضره‌یه کوره تنظیم وتعدیلی طلب اولونه‌جقدر .

ماده ۳۳ — دفترخانه‌لری معاملاتی حقنده‌کی قوانین موجوده‌نك حسن تطبیقنی تأمین ایده‌جك صورتده معاملات مذکوره ایچون برطرز تفتیشك وتدابیرساره‌نك احداثی تکلیف ایدیله‌جکدر .

قسم اداری

ماده ۳٤ — وطنمزك هر شیدن زیاده اصلاحات اداریه‌یه احتیاجی واردر . احتیاجات و مصالح اهالینك هرصورتله مظهر حمایه وتسهیلات اولسی وحقوق وامنیت

داخليه‌لرنى تنظيم خصوصنده بو اوجاقلره صلاحيت مخصوصه ويريلمسى تكليف اولنه‌جقدر .

ماده ۲۳ — دولتك احوال ماليه‌سى مساعده‌بخش اولونجه اعشارك يوزده اونه تنزيلنه چاليشيله‌جقدر .

ماده ۲۴ — اعشارك قاداسترو اصولنك تقسيمى صورتيله اراضى ويركوسى شكلنه قلب وافراغى زمانه قدر تخميسى ويا سائر صورتله اصول جبايتده‌كى محاذير حاضره‌نك ازاله‌سى ومكلفينك بوبابده‌كى شكايتلرينك رفعى طلب ايديله‌جكدر .

ماده ۲۵ — بو گون غايت نسبتسز وعدالتسز برويركو اولان تمتع ويركوسنك برنسبت عادله‌يه افراغى ايچون قانون مخصوص تنظيم اولونه‌جق واشبو قانونك بهمه‌حال اجانبه تشميلى اسبابنده توسل ايديله‌جكدر .

ماده ۲۶ — زراعت بانقه‌سنك اليوم اقراضاته وضع ايتديكى قيودات تعديل ايتديريله‌جكدر . زراعت بانقه‌سى اقراضاتنك درجهٔ كفايه‌يه‌ابلاغى ايچون سرمايه‌سنك تزييدى واحتياجاته گوره ولاياته توزيعى ايله برابر زراعت بانقه‌سنه بو مقصدى تأمين ايده‌جك برشكل اقتصادى ويريله‌جك ومحصولات اوزرينه اقراضات اجرا ايديله بيله‌جكدر .

ماده ۲۷ — اغنام رسومنك جبايت واغنامك تعدادى زمانك مناسبت اقليميه‌يه وموقعه وفقاً محلى‌يه گوره تعيينى واغنام رسمنك‌ده نسبت معتدله‌يه ارجاعى تكليف اولونه‌جقدر .

ماده ۲۸ — چيفتجيلر ، اوراقچيلر ، آيليقجيلر

ماده ۱۷ — الیوم موضوع اولان حرب ویرکو- سنك مدت معینه‌سی ختام بولدقدن صوکره ایجاب ایدن تعدیلات ایله استیفاسنه دوام ودونمایه تخصیص ایدیلمسی تکلیف اولونه‌جقدر .

قسم اقتصادی

ماده ۱۸ — زراعتك ترقی و انکشافی ایچون اوجوز فائضلی اوزون تقاسیطلی سرمایه‌نك ارباب زراعته تأمین وتدارکی مقصدیله مملکتمزده اعتبارعقار « قره‌دی فونسیه » بانقه‌سی تأسیس وکشادینه غیرت اولونه‌جقدر.

ماده ۱۹ احتیاجات حاضرهٔ مدنیه‌یه غیرموافق اولان معاملات تجاریه وعادیه‌یی تحدید و اشکال ایدن مواد قانونیه‌نك تعدیلی تکلیف اولونه‌جقدر .

ماده ۲۰ — زراعك آلیجی صاتیجی شرکتلرینه قارشی منافعنی مشترکاً وحکومتك معاونتیله مدافعه ایتمك واحتیاجات زراعیه‌لرینی مشترکاً تدارك ایده‌بیلمك مقصدیله زراعت سندیقه‌لرینه مخصوص قانون لایحه‌سی تکلیف اولونه‌جقدر .

ماده ۲۱ — درسعادتده‌کی تصرف و امنیت صندوقلرینك اهالیه بخش ایتدکلری منافعی تشیلاً داخل ولایاتده بوکبی صندوقلر تأسیس ایتدیریله‌جکدر.

ماده ۲۲ — اصناف جمعیتلری مستقل حرفت اوجاقلری ماهیتنده اولارق رسماً طانیله‌جق و امور

ماده ۱۲ — قانون اساسینك اوتوز آلتنجی ماده‌سی « مجلس عمومی منعقد اولدیغی زمانلرده احتیاجات عاجله وضرورت مبرمه ظهور ایتدیکی تقدیرده قانون اساسی احکامنه واتخاب قانونله مغایر اولمامق اوزره هیئت وکلا طرفندن ویریلن قرارلر هیئت مبعوثانك اجتماعیله ویریله‌جك قراره‌قدر باراده سنیه موقتاً قانون حکم وقوتنده اولوب ایلك اجتماعده هیئت مبعوثانه تودیع ایدیلك لازمدر . » طرزنده تعدیلی تکلیف اولونه‌جقدر .

ماده ۱۳ — دیوان عالیده‌تعقیب ایدیله‌جك اصول محاکمه ووکلانك وظیفه ومسئولیتنه متعلق قانونك سرعتله یاپیلمسی تکلیف ایدیله‌جکدر .

ماده ۱٤ — دیوان حرب عرفیلرك صورت تشکیلنه واصول محاکمه‌سنه دائر برقانون تنظیمی تکلیف اولونه‌جقدر .

ماده ۱۵ — قانون اساسینك تفسیرقوانینه‌متعلق: « برمادهٔ قانونیه‌نك تفسیری لازم کلدکده امور عدلیه‌یه متعلق ایسه تعیین معناسی محکمهٔ تمییزه وادارهٔ ملکیه‌یه دائر ایسه شورای دولته واشبو قانون اساسیدن ایسه هیئت اعیانه عائددر . » دیه محرر اولان یوز اون یدنجی ماده‌سنك طبی تکلیف اولونه‌جقدر .

ماده ۱٦ — قانون اساسینك اوتوز سکزنجی ماده‌سنك « نتیجهٔ استیضاحده هیئت مبعوثانك اکثریت آراسیله حقنده عدم اعتماد بیان اولنان ناظر ساقط اولور . رئیس وکلا حقنده عدم اعتماد بیان اولندیغی حالده هیئت وکلا هپ بردن سقوط ایدر . » دیه محرر اولان فقره‌لرینك طبی تکلیف اولونه‌جقدر .

ماده ٦ — مجلس مبعوثانك مدت اجتماعيه سي اولان درت آی تمديد اولونسه دخی مبعوثانك تخصيصات سنويه سنك تزييد اولونماسی تكليف اولونه جقدر .

ماده ٧ — واليلر، متصرفلر، قائمقاملر بولندقلری دائرهٔ انتخابيه ده کی مأموريتلرندن مفارقت ايتدکدن درت آی کچمدکجه انتخاب ايديله مزلر . وبو ممنوعيت خلافنده اولارق واقع اولان انتخابك حکمسز اولديغی حقنده ماده تكليف اولنه جقدر .

ماده ٨ — قانون مخصوص ايله معين حق استعفايه مالك برى، بحرى وژاندارمه اصراوضابطاني استعفا ايتدکدن كذلك درت آی کچمدکجه مبعوث انتخاب ايديله ميه جکی تكليف اولنه جقدر .

ماده ٩ — مبعوث اولانلر مبعوثلقدن انفكاك ايتدکدن آلتی آی کچمدکجه مبعوثلقدن اولکی مأموريتلرندن داها يوکسك موقعلی بر مأموريته تعيين ايديله ميه جکی تكليف اولنه جقدر .

ماده ١٠ — مجلس اعيان اعضالريله مبعوثلرك دولتله مشترك المنفعه ويا دولتك طوغريدن طوغرى يه معاونت ماليه سندن مستفيد شركتلرده خدمت ووظيفه قبول ايتملری وطوغريدن طوغرى يه خزينهٔ ماليه دن تأديات مستلزم معاملات وتعهداته كيريشملری ممنوع وعكسی حركت اعيانلقدن ومبعوثلقدن سقوطی مستلزمدر .

ماده ١١ — برمبعوث عينی زمانده اوچدن زياده دائرهٔ انتخابيه ده نامزد لكنی وضع ايده ميه جکی حقنده ماده تكليف اولنه جقدر .

چالیشدیلهجق ویالکز مدت اجتماعك لااقل درت آی اولسی ایچون حکومت طرفندن یکی تکلیف واقع اولهجقدر . [۱]

ماده ۵ — درت ماه ظرفنده مجدداً انتخاب اولونمق واجتماع ایتمك اوزره هیئت مبعوثانك لدی‌الاقتضا فسخی حقوق حضرت پادشاهیدن اولسی تکلیف اولونهجقدر.

---

[۱] ۱۳۲۸ سنه‌سنده مجلس مبعوثاندن اعیانه تودیع ایدیلان قانون اساسی مواد معدله لایحه‌سی صورتیدر .

ماده ۷ — اوتوز بشنجی ماده موجبنجه هیئت مبعوثانك لدی الاقتضا فسخی ومدت تأجیلیه وتعطیلیه‌نك مجموعی مدت اجتماعیه‌سنویه‌نك نصفی تجاوز ایتمهمك واو سنهٔ اجتماعیه ظرفنده مدتی اکمال ایتمك اوزره تأجیل وتعطیلی حقوق مقدسهٔ حضرت پادشاهیدندر .

ماده ۳۵ — وکلا ایله هیئت مبعوثان اره‌سنده اختلاف اولونان ماده‌لردن برینك قبولانسه وکلا طرفندن اصرار اولونوب‌ده مبعوثان جانبندن اکثریت آرا ایله ومکرراً رد ایدلدیکی حالده وکلانك تبدیلی ویاخود مجدداً ودرت آی ظرفنده انتخاب واجتماع اولونمق اوزره هیئت مبعوثانك فسخی حقوق پادشاهی جله‌سندندر . فقط هیئت جدیدهٔ مبعوثان اولکی هیئتك رأیندہ ثبات واصرار ایدرسه مجلس مبعوثانك رأی وقرارینك قبولی مجبوری اولهجقدر .

ماده ۴۳ — مجلس عمومینك ایکی هیئتی بهر سنه تشرین ثانی ابتداسنده وتأجیل وقوع بولمش ایسه مدت تأجیلیه‌نك انقضاسندن بلا وعدهٔ اجتماع ایدر ویا ارادهٔ سنیه کشاد ایدیلیر . مدت اجتماع آلتی آیدر ویو مدتك ختامنده مجلس ینه یا ارادهٔ سنیه قپاتیلیر . یوهیئتلردن بری دیکرینك بولونمدیغی زمانلرده منعقد اولهماز . مجلس مبعوثان فسخ ایدلدیکی حالده درت آی صکره اجتماع ایده‌جك اولان هیئت جدیده‌نك اجتماعی بر اجتماع فوق‌العاده حکمنده اولوب مدتی ایکی آیدر وقابل تمدید اولوب تأجیله تابع دکلدر و۶۹ نجی ماده‌ده محرر اولان درت سنه‌دن عبارت مدت مأموریتی تشرین ثانی ابتداسنده باشلار .

ماده ۷۳ — قانون اساسینك ۷۳ نجی ماده‌سی ملغادر .

اتحاد وترقی جمعیتك سیاسی پروغرامیدر .

قسم سیاسی

ماده ۱ — اتحاد وترقی فرقه‌سنك سیاست اداریه‌سی توسیع مأذونیت وتفریق وظائف اساسنه مستنددر .

ماده ۲ — اتحاد وترقی فرقه‌سی ، سیاست اقتصادیهٔ ملیه‌نك استقلالنی مشکلاته قویان واجنبیلره تعلق ایدن امتیازات واستثناآت مالیه واقتصادیه‌یی رفعه چالیشه‌جغی کبی علی العموم قاپیتولاسیونلرك دخی قالدیریلمسی اسبابنی استکمال ایتمکی الك مقدس غایه عد ایدر .

ماده ۳ — اوصاف مطلوبه‌یی حائز هر عثمانلینك ممالك عثمانیه‌نك هربرندن کندیسنی مبعوث انتخاب ایتدیرمکه حق اولمسی تکلیف اولونه‌جقدر .

ماده ٤ — مجلس مبعوثانك دعوتی ، تأجیلی ، تعطیلی ، تمدیدی وسائره حقنده ۱۳۲۸ سنه‌سنده مجلس مبعوثانك ثلثان اکثریتیله قبول ومجلس اعیانه تودیع ایدیلن قانون اساسینك فقره‌لریله اوتوز بشنجی مادهٔ معدله‌نك اعیانجه قبول وکسب قانونیت ایتدیریلسنه

عثمانلی اتحاد و ترقی جمعیتی

پروغرام و نظامنامه‌سیدر

۱۳۲۹ سنه‌سی عمومی قونغره‌سنده تنظیم وقبول اولونمشدر

استانبول

۱۳۲۹—۱۳۳۱

[مطبعهٔ خیریه وشرکاسی]

عثمانلی اتحاد وترقی جمعیتی

پروغرام ونظامنامه سیدر

۱۳۲۹ سنه‌سی عمومی قونغرسنده تنظیم وقبول اولونمشدر

استانبول

۱۳۲۹—۱۳۳۱

[مطبعهٔ خیریه وشرکاسی]

Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti

Program ve Nizamnamesi

1329 senesi umumi kongresinde tanzim ve kabul olunmuşdur

İstanbul

1329-1331

Matbaa-i Hayriye ve Şürekası

خلاصه ، وظائف دينيه‌نك ايفاسى ايجون نه ‌ك تأسيسات وتشكيلاته احتياج وارسه جمله‌سنى بيلمق ، جاهلدن محروم اولان كويلرده ومحله‌لرده جاهلر انشا ايتديرمك ، مدرسه‌سز موقعلرده مدرسه‌لر تأسيس ايتمك وبونون بو وظائفك حقيله ايفاسى ايجون‌ده على‌العموم مأمورين دينيه ومتنفذين‌علميه‌نك مرفهاً باشامه‌سنى تأمين ايده‌جك مستوفى معاشلرله اقدارلريته چاليشمق جمله‌ٔ وظائفدندر .

كوريليور كه مشيخت اسلاميه ، امور دينيه‌يى حسن اداره ايجون امام ، واعظ ، خطيب الى آخره كبى مأمورلرله مفتيلر ، مدرسلر وعلوم دينيه متخصصلرى يتشديرمك ضرورتنده‌در .

او حالده ، بو مأمورلرى و متخصصلرى يتشديرمك ايجون مملكى و اختصاصى مدرسه‌لر تأسيس ايتمه‌سى اقتضا ايدر . بو كون موجود اولان مدرسة الواعظين كبى برده مدرسة الائمه والخطبا ، مدرسة المؤذنين والقراء ، مدرسة المشايخ تشكيلى لازم اولديغى كبى بونك فوقنده اوله‌رق بر مدرسة المدرسينك تأسيسى‌ده الزمدر . مدرسة المدرسين ، عربيات ، تفسير ، حديث ، كلام ، فقه كبى شعبه‌لرى محتوى اولماليدر .

مشيخت اسلاميه‌نك بر وظيفه‌سى‌ده طرق عليه‌يى غايهٔ اصليه‌لرى داخلنده برر عامل اجتماعى حالنه قويمغه چاليشمق وتكيه‌لرى حقيقةً برر مؤسسهٔ تربيويه حالنه كتيرمكدر .

بو وظيفه‌لردن باشقه ، مشيخت اسلاميه‌نك اجرا ايده‌بيله‌جكى بر خدمت‌ده ممالك اسلاميه‌نك هر طرفنه كوندرمك ايجون بر طاقم امناى دين يتشديرمك و بونلرى اعلاى ديانت ايجون ايجاب ايدن برلره كوندرمكدر .

بو وظيفه‌لرخارجنده ، فتوى اماتى طرفندن بر (محيط فتاوى) ، مجلس متكلمين طرفندن بر (علم كلام) ، مجلس مشايخ طرفندن بر (علم تصوف) كتابلرى تأليف ايتديرمك ، تاريخ ، فقه ، تاريخ كلام ، تاريخ تصوف ، سيرنبويه ، تفسير و محيط احاديث كبى احتياجات عامه‌دن اولان كتابلرى تأليف يا خود عربجه‌دن ترجمه ايتديرمك ايجون بر (تأليف وترجمه انجمنى) تاسيس ايلمك ده جملهٔ وظائفدندر .

کتابلرکده کفایتسزلکدر . بوکتابلر ، آنجق محقق علما طرفندن یازیلهبیلیر. بناءً علیه کرك اهلیتلی امام وواعظلرله کفایتلی علوم دینیه معلملرینك یتیشمهسی ، وکرك محققانه عقائد وعلم حال کتابلرینك یازیلهمسی مشیخت اسلامیهنك همتلی برلشیته وابستهدر .

مشیخت اسلامیهنك امور دینیه ایله عموم اشتغالندن حصوله کلن ضررلر، یالکز جهالت دینیهنك انتشاری واعتقاداتك بوزولهسندن عبارت اولمامشدر ؛ بونك بر نتیجهسیده اجرای عبادتك وجامعلره مداومتك کیتدکجه تناقصه یوز طوتمسیدر . عجبا تناقص نفوس کبی بوتناقصلکده برطاقم قابل ازاله سببلری یوقیدر ؟ مثلا برجامعده امامك خلوق ، خطیبك بلیغ ، واعظك حکیم ، مؤذنلرله حافظلرك حسن صوته مالك پولوتمهلری مداومتلرینك تزایدینی موجب اولمازمی؟ حفظالصحه فکرلرینك حاکم بولوندیغی بو دورده ، اوطوروبده آیدست آلتهبیلهجك سهولتلی چشمهکاهلر ، رطوبتلی جوراباریله تماس ایدلهمش نظافتلی سجدهکاهلر تأسیس ایتمك امکانی یوقیدر ؟ حاصلی بوکون صحی ، بدیعی ، منطقی وجدانلرك استلزام ایتدیکی برطاقم تدبیرلر واردرکه اتخاذنده هیچ بردینی محذور اولمامقله برابر، برچوق مادی ومعنوی فائدهلر واردر . مثلا ، استانبولده الکتریق قندیللرینك تطبیقیله جامعلرك دها صحی ، دها بدیعی بر وضعیت آلدیغنی کوریورز .

هر حالده اشکال وکیفیاتی آنجق مرجعنجه و متخصصلرنجه تعیین ایدیلهبیلن بوکبی تدبیرلرك تطبیقیله جامعلره مداومتك کیتدکجه آرتهجغی شبهسزدر . فقط ، بونلری دوشونوب یاپهبیلمك دیانی بر صلاحیتی حائز بر مرجع عالینك وجودینه متوقفدر . بومرجع عالی ایسه آنجق مشیخت اسلامیه اولهبیلیر .

عجمی نفرلری استجواب ایدن ضابطلره صوریکز . بو ذواتك بیانه کوره ، کویلو نفرلرك اکثریسی ، پیغمبرینك اسمنی بیلمدیکی کبی ، هانکی مذهبه منسوب اولدیغندن ، امامنك اسمی نه اولدیغندن بی‌خبر بولونیور . بودینی جهالت ، یالکز کویلرده منحصر دکلدر ، شهرلرده ده فقرا محله‌لرنده خدمتجی ، حمال مقوله‌سی کیمسه‌لرده عینی بیلکیسزلکی کورورسکز . اساسی علم اولان ، حتی مقلدك ایمانی صحیح طانیمایان بر دینك افرادنده بو قدر عمیق بر جهالت دینیه‌نك حکمران بولونمه‌سی ناصل تجویز ایدیله بیلیر ؟

یقشدیرلمه‌سنه اعتنا ایدیلمین عضولردن بری ده علوم دینیه معلملریدر . بو معلملرك ، علوم ریاضیه ومنبته‌دن بر آز نصیب آلمش اولان طلبه‌لری قارشیسنده‌کی وضعیتلری غایت آجیقلیدر . بونلر ، اکثریا طلبه‌نك سؤالاتینه ، معقول ومنطقی بر جواب اعطاسندن عاجز قاله‌رق (صوص ، کافر اولدك !) دیمکدن باشقه برشی یاپامقله ، طلبه نظرنده ، دینك قدرینی کوچولتمکده‌درلر .

کنج باشده بولنانلر ، جوابدن عاجز قالدقلرنك ، بالذات دین اسلامی ، یوقسه معلمك کندیسی اولدیغی ادراك ایده‌مز ؟ بو صورتله دین معلمنك جهالتی ، طلبه‌نك تزلزل اعتقاداتنه سبیت ویرر . بناءعلیه مکتبلرده ، اعتقاداتك تزلزل ایتمه‌سی ، عقائد اسلامیه ایله علوم منبته‌نك قابل تألیف بولونمامسندن دکل ، علوم دینیه معلملرینك ایکی جهته‌ده واقف اولامامسندندر . اسلامیت ایله مابعدالطبیعیاتده عقله واجتماعیاتده عرفه استناد ایدیرن بر دین علوم منبته ایله هیچ بر زمان تعارض ایتمز .

مکتبلرده علوم دینیه تدریسنك یوزوقلغنه سبب ، یالکز معلملرك اهلیتسزلکی دکل ، عینی زمانده بو خصوصه دائر یازلمش اولان

اسلامیت علم وعرفانه مستند بر دین اولدیغی ایچون ، امور دینیه‌ده قبول ایتدیکی رهبرلر آنجق علما وعرفادر. رهبانیت کبی، حکومت روحانیه کبی بدعتلردن منزه اولان اسلامیتك دینی تشکیلاتنه مثال آرادیغمز زمان بونی منحصراً علمی تشکیلاتده بوله بیلیرز . اسلامیتجه ، دین ، عقلك بر نوع علمندن ، قلبك بر نوع عرفانندن عبارتدر . مسلمانلرجه مفتی ، علم فقهده متبحر برعالمدن ؛ متکلم ، عقائد اسلامیه‌ده محقق برحکیمدن ؛ شیخ ، وجدانیاتده ذائق بر عارفدن باشقه برشی دکلدر . اسلامیتك بو خصوصیت فائقه‌سنه بناءً درکه مذکور مجلسلرده دینی انجمن دانشار نظریله باقه بیلیرز . مشیخت اسلامیه‌ده بو مجلسلردن باشقه ، جوامع مدیریتی ، مدارس مدیریتی ، تکایا مدیریتی نامنه اوچ مدیریته‌ده احتیاج واردر .

شیمدیکی درس وکالتی مدارس مدیریتی وظیفه‌سنی ایفا ایده‌بیلیرسه‌ده دیکر ایکیسنك یکدن تأسیسی لازمدر . چونکه ، شیمدیکی به قدر جهتلرك یعنی مدرسلك ، امالق ، خطیبلك ، پوستنشینلك کبی وظیفه‌لرك توجیهی صلاحیتی اوقاف نظارتنه عائدایدی.

مشیخت اسلامیه ، بو صلاحیتلری درعهده ایتدیکی ایچون ، بونلر ایچون اقتضا ایدن اداره‌لری محتوی دکلدی .

بو صلاحیتلرك وقتیله مشیخت اسلامیه‌یه ویرلمه‌سندن حصوله کلن ضررلی نتیجه‌لری تدقیق ایده‌لم :

اوقاف نظارتی ، صرف مالی برنظارت اولدیغی ایچون امامارك، خطیبلرك ، واعظلرك اولجه مدارس مخصوصه‌ده یتشدیریلوب بعده تعیین ایدیله‌لری لزومنی دوشونه‌مز ، یاخود دوشونسه‌بیله بو ایشی حقیله ایفا ایده‌مزدی . بناءً علیه بووظیفه‌لری طالبلرك الك لیاقتلیسنه توجیه ایتمك اضطرارنده ایدی . بوحالك نه کبی بر نتیجه ویردیکنی،

کچن مقاله‌لرده ، مشیخت اسلامیه‌نك وظیفه‌سی امور دینیه‌ایله اشتغالدن عبارت اولدیغنی ایضاح ایتمشدك . امور دینیه ، اعتقادات وعبادات نامیله ایکی قسمدر .

عبادتلر ، هر محلده ادا ایدلمکله برابر ، جماعتله اجراسی اقتضا ایدنلر ، بالخاصه جامعلرده ادا ایدیلیر . اعتقادلرك روحلرده تأسیسی ، وشرائط عباداتك تعلمی یا علم طریقیله . یاخود حال طریقیله‌در . علمك مرکز تعلیمی مدرسه‌لر ، حالك مکتب تربیه‌سی تکیه‌لردر . بناءً علیه (جامع ، مدرسه وتکیه) مشیخت اسلامیه‌نك اداره‌ایده‌جکی اوچ مهم مؤسسهٔ اسلامیه‌در .

شیمدیه قدر بو مؤسسه‌لری اداره ایدن اوقاف نظارتی ایدی. اوقاف نظارتی ، بر نوع مالیه نظارتی اولدیغندن بونلرك بالکز جهت مادیه ومالیه‌سنی تنظیم ایده‌بیلیوردی؛ جهت علمیه‌وتربیویه‌سی مهمل قالیوردی . بو مؤسسه‌لرك اداره‌سی ، مشیخت اسلامیه‌یه انتقال ایتمکله ، امور دینیه‌ده یکدن بر انکشاف وانتظام حصوله کلهجکدر . چونکه مشیخت اسلامیه‌ده امور علمیه وتربیویه‌ده صلاحیت کامله‌یه مالك ایکی مجلس عالی واردرکه اوقاف نظارتنده موجود اولهمازدی . بونلردن بری (فقه انجمن دانشی) ماهیتنده بولونان مجلس مشایخدر .

بونلره علاوةً ، برده (کلام انجمن‌دانشی) ماهیتنی حائزاولمق اوزره بر (مجلس متکلمین) تأسیس اولونورسه اوچنك برلشمه‌سندن تام برعلوم دینیه دارالمساعیسی حصوله کلمش اولور .

امور قضائیه‌سی باشقه بإشقه خدمت عامه‌لر تشکیل ایدر . بناءً علیه هربری ایجون مستقل برنظارت لازمدر .

عدلیه نظارتی امور قضائیه نظارتی اولدیغی ایجون علی‌العموم تشکیلات قضائیه‌نك مذکور نظارته ربط والحاقی لازم اولدیغی کبی مشیخت اسلامیه‌ده امور دینیه نظارتی اولدیغی ایجون علی‌العموم مؤسسات دینیه‌نك اداره‌سی‌ده مشیخت‌علیایه تودیع اولونمق لازمدر. محاکم شرعیه‌باشنده مجلس تدقیقات شرعیه وقاضیعسکرلك تشکیلاتلری بولوندیغی حالده عدلیه نظارتنه الحاق ایدیلمه‌جکندن تشکیلات وفعالیتنده‌کی خصوصیت قطعیاً خللدار اولمیه‌جقدر . ذاتاً قانون اساسینك ۱۱۸ نجی ماده‌سی علی‌العموم قوانینك تنظیمنده احکام فقهیه‌نك اساس اتخاذ ایدلمه‌سنی تأمین‌ایتدیکی کبی حقوق عائله‌نك دیکر احکام حقوقیه‌یه نسبتله دها چوق عنصری برماهیتی حائز اولدیغی‌ده بوتون علمای حقوقجه مسلمدر .

امور دینیه ایله امور قضائیه‌نك مستقلاً آیرلی‌نظارتلره تودیعندن حصوله کلهجك فائده یالکز توزیع عدالت نقطهٔ نظرندن دکلدر . بوتفریقدن حصوله کلهجك اك بویوك منفعتمز، دیانت نقطهٔ نظرندن اولهجقدر. چونکه شیمدیکی‌یه قدر اموال ایتامك اوقاف ومحاکم اهلیه‌نك اداره‌سی کبی امور مادیه ایله فرط اشتغالدن امور دینیه‌یی نظر دقته آلمغه وقت بولهمامش اولان مشیخت اسلامیه ، آرتق بو عارضی مشغله‌لردن قورتولهجغی ایجون زنبللی علی افندینك تعبیری وجهله (امر آخرتمزی محافظه) یه حقیله چالیشه‌بیله‌جك وامت اسلامیه‌یه لازم کلن تربیهٔ دینیه‌یی‌ویرمکه موفق اولهجقدر. مشیخت اسلامیه‌نك بوندن صوکره ایفا ایده‌جکی وظائف عالیهٔ دینیه‌یی‌ده کلهجك مقاله‌مزده تشریح ایده‌جکز .

*
* *

ترجيح اقوال ، اساساً قوهٔ تشريعيه‌نك اونه‌دن برى قانون تنظيمنده امتثال ايتديكى براساس اولوب بونك امر افتايه تعالى بوقدر .

حاصلى ، بواصولك اتخاذيله ، هم فتوانك امير المؤمنينه تصديق ايتديرلمسى كبى خلاف شرع شريف برحركت اختيار ايدلمش اولبور ، هم ده حكومتك وقوهٔ تشريعيه‌نك خبرى اولمه‌دن باب فتواجه دوغرودن دوغرويه قانونلر تنظيمى كبى هادم مشروطيت برفعل اجرا اولونبور .

تعدد قضانك ديكر برمحذورى‌ده بر دعوى محكمه‌يه كلدكدن صوكره الده مدون برمجلهٔ شرعيه بولونماديغى ايچون مسئله‌نك حكم قضائيسى فتواخانه‌دن سؤال ايديلمه‌سيدر . بوصورتله ، فتواخانه‌دن صادر اولان فتوى يالكز ماقبلى حقده مابه‌التطبيق بر قانون ماهيتنى حائز اولبور . حال بوكه قانونلر ، يالكز مابعدلرى ايچون مابه‌التطبيق اولمق اوزره ، تنظيم ايديلير وبونك تنظيمى حقى ده منحصراً قوهٔ تشريعيه‌يه عائددر . فتواخانه بوطرز حركتيله ، برتلقيه كوره تشريعى بر وظيفه ايفا وديكر بر تلقيه كوره‌ده بر نوع سلطهٔ مشاورلكى اجرا ايدييور . الك بويوك خليفه‌لرمزدن اولان سلطان سليم ايله الك بويوك شيخ الاسلاملرمزدن بولنان زنبيللى على افندينك مذيخت سالتامه‌سنده مندرج محاوره‌لرى ديانت ايله قضانك صورت تفريقى يك اعلا كوستريديكندن باب فتوانك محاكم شرعيه‌نك حقوق مشاورى اولمه‌سى قطعياً جائز دكلدر . تشريعى بر وظيفه ايفا ايتمه‌سى ايسه بوقاريده بيان ايتديكمز وجهله مشروطيته منافيدر .

تعدد قضانك بر باشقه محذورى‌ده عينى ماده حقنده بر محكمهٔ نظاميه ايله برمحكمهٔ شرعيه‌نك آيرى آيرى وبرى برينه متناقض اعلامار ويره‌رك حكومت اجرائيه‌يى مشكل بر موقعده براقه‌سيدر .

بوتون بوسايدیغمز شيلر ، عصرى بردولتله قابل تأليف اولماديغى كبى اسلامى بر دولتله‌ده قابل ائتلاف دكلدر . بردولتك امور دنيويه‌سيله

خارجاً مستقل اولهمایه جقدی. بونقدیر جه قاپیتولاسیونلری قالدیرمشده هیچ بر شمز بولونمایه جقدی. محاکم شرعیه‌نك باب فتوایه ربطنده کی محذور بوندن ده عبارت دکلدی. معلومدرکه عدلیه نظارتی قوانین عدلیه‌مزده ناقص، یاخود ایجابات عصریه‌یه مخالف برقاعده کوردیکی زمان برماده‌قانونیه لایحه‌سی تنظیم‌ایده‌رك مجلس تشریعیه‌یه کوندیریر. بوماده اوراده عیناً یاخود تعدیلاً تصدیق ایدلدکجه قانونیتی علی‌الدوام اکمال ایدیلیر.

بواحتیاجی، عینیله باب فتواده حس ایده کلمشدر. بونك‌ایچون باب فتوانك اتخاذ ایتدیکی مسلك، احتیاجات عصریه‌یه موافق اولان برقولی فقه حنفیده مفتابه اولهرق بوله‌مادینی تقدیرده (مسائل مجتهد فیهاده امیر المؤمنین هانکی قول اوزره عمل اولونمسنی امر بویورور ایسه اونکله عمل مقتضی اولور) قاعده‌سنه اتباعاً یا مذهب حنفینك غیر مفتابه قوللری آراسنده ویاخود مذاهب اربعه‌نك دیکر اقسامنه عائد قوللر میانسنده بوله‌رق تصدیقی خلیفه‌یه عرض ایتمکدر. محاکم شرعیه‌نك باب فتواده بولونمه‌سندن تولد ایدن بوطرز حرکت، نه‌مشروطیته نه‌شریعته موافقدر. مشروطیته موافق دکلدر، چونکه خلیفه‌نك هرارادەسی برقانون ماهیتنده اولدیغندن، بوطرز حرکتله، مجلس تشریعیدن کچه‌دن قانونلر تنظیمنه برمیدان آچیلمش اولور. شریعته‌ده موافق دکلدر، چونکه ولایت افتا خلیفه‌ده اولمایوب نصوصه‌در، نصوصك مفسر ومبلغلری ایسه مفتیلردر اجتهاد اجتهادی نقض ایتمدیکی ایچون خلیفه‌نك ارادەسی هیچ برمفتی‌یی شو صورتله یاخود بوصورتله افتا ایتمکه اجبار ایده‌مز. امر اولوالامر، قانون حکمنده اولدیغی وقاضیلر خلیفه‌نك وکیللری موقعنده بولوندقلری ایچون یالکز قاضیلر ایچون مطاعدر. اوحاله؛ مسائل مجتهدفیهاده

جماعته موجود امتیازلر خارجنده برنوع (مجلس ملی) و(مشروطیت ملیه). حقارینی ویرمکده بیله بأس کورمه‌مشدی .

تشریح ایتدیکمز نظریات اداریه‌نك ضروری برنتیجه‌سی دیکر جماعتلر کبی برده اسلام جماعتی تشکیل ایتمك اوله‌جقدی . محاکم شرعیه‌نك مشیخت اسلامیه‌یه ربطی بونمایه‌نك برنجی آدیمی اولدیغی کبی جماعت اسلامیه‌لر تشکیلی حقنده‌کی پروژه‌لرده بونك ایکنجی آدیمی ایدی . جناب حقه چوق شکر که ، بالکز ادرنه‌ده تشکیل اولونان جماعت اسلامیه تشکیلاتی دیکر ولایتلره تطبیق ایدلدی . چونکه جماعتك سیاسی بر ماهیتی حائز بر نوع تاتمام دولت اولدیغی یوقاریکی تحلیللردن آکلاشیلدی . دولتمز ، اساساً خلیفه‌نك ریاستی آلتنده براسلام‌دولتی ایکن اونك قارشیسنده جماعت‌نامیله برایکنجی اسلام دولتی اقامه ایتمه‌نك نه‌قدر بویوك محذورلری داعی اولدیغی محتاج بیان دکلدر . بونك ، ایکی تشکیلات اسلامیه آره‌سنده حصوله کتیره‌جکی تصادملردن باشقه بر بویوك تهلکه‌سی‌ده خارجی و داخلی قابیتولاسیونلرك مشروعیتی کندی فعلمزله تصدیق وتأیید ایتمه‌سی وبناءً علیه اونلرك دوامنه راضی اولمه‌سی اوله‌جقدی . مع‌مافیه ، جماعت اسلامیه تشکیلاتی بالمقابله برابر اونك قدر مضر اولان دیکر برشی بایلمشدی . یعنی اسلام دینی داخلنده ، دولته عائد حق‌قضادن باشقه برده باب‌فتوایه عائد ایکنجی برحق قضا طانیلمشدی. دیمك که تعدد قضایی قبول ایتمك‌وامور دینیه‌یی امور قضائیه‌دن تمیزوتفریق ایتمك اسلامیتك اساساته موافق کلیوزدی . اوحالده ، اسلام‌دولتی اونه‌دن‌بری بعض آوروپا علماسنك‌ادعا ایتدیکی وجهله هیچ برزمان عصری بر دولت ماهیتی آله‌مایه‌جق ، بناءً علیه نه‌داخلاً ، نه‌ده

جماعتلر اوزرنده‌کی حق تفوق نوعما تأمین ایدیلش بولونیوردی .

تنظیماتجیلرك بویله بر نوع مختاریتی حائز جماعتلر قبول ایتمه‌سی کویاسربستئ ادیان عمده‌سنه کوسترد کلری احترامدن ایلری کلیوردی. بوهیئتلره جماعت دینیه نامنی ویردکلری کبی مختار براقلدقلری احکام حقوقیه‌یی‌ده (امور مذهبیه) تسمیه ایدییورلردی . کویا عائله‌یه عائد احکام قضائیه امور حقوقیه‌دن دکلش‌ده امور مذهبیه‌دن ایمش ! حال‌بوکه بوتون ارباب علم نظرنده (محکموی بر قوهٔ مؤیده‌یه مالك اولان‌قاعده‌لر) حقوقی‌قاعده‌لردندر. عائله امورندن قاضینك حضورینه عرض ایدیلمه‌یی، محکمه‌نك قوهٔ مؤیده‌سنه احتیاج کوسترمه‌یی جهتلر طبیعی امور حقوقیه‌دن دکلدر . بونلر آراسنده افکار عامه‌نك قوهٔ تأییدیه‌سنه استناد ایدنلر (اخلاقی) ، اخروی قوهٔ مؤیده‌یه مستند اولانلرك‌ده (دیانی) بر ماهیتی حائزدر .

تنظیماتجیلر (مذهب) کلمه‌سنك مبهمیتندن استفاده ایده‌رك بوتون بو ایشاره امور مذهبیه نامنی ویرییورلردی. حال‌بوکه مذهب کلمه‌سی تمامیله فرانسزجه Doctrine کلمه‌سنك مقابلیدر . هرامامك مذهبی (فقهی بر دوقترین) ماهیتده‌در . بزم امور مذهبیه دیدیکمز شیلر حقنده‌فرانسزلر affaires cultuelles تعبیرینی قوللانیرلرومذاهب نظارتی موقعنده Minirstère des cultes تعبیرینی‌استعمال‌ایدرلر. culte کلمه‌سنك مقابلی (عبادت) اولدیغنه کوره بوتعبیرلرك دوغرو ترجمه‌لری (امور تعبدیه) و (عبادات نظارتی) اولمق لازم کلیر . امور تعبدیه تمامیله امور دیانیه مضامنه‌در. اوحالده سربستئ ادیان، امور تعبدیه‌نك یعنی امور دیانیه‌نك حریتی دیمکدر . بونك تأمینی ایچون ، تعبدی زمره‌لردن سیاسی جماعتلر تشکیل ایده‌رك اونلره حقوق امتیازلر ویرمك ایجاب ایتمز . حال‌بوکه عالی پاشا ، ارمنی

ایتمك کفایت ایدر . بو تعبیرلر (جماعت) کلمه‌سیله (امور مذهبیه) ترکیبیدر. جماعت کلمه‌سنك مدلولی آکلامق ایچون بزده‌کی جماعتلرك آوروپا دولتلرنده‌کی متناظرلرینه باقملم : مثلا ، فرانسه‌ده پروتستان موسوی کلیسالری، پارسده روس وآمریقان قولونیلری وار. فقط، نه بوکلیسالر ، نه ده بو قولونیلر بزده‌کی یرلی یاخود اجنبی جماعتلرینه بکزه‌مز . بزده‌کی یرلی واجنبی جماعتلرك حق قضاری ، امتیازات حقوقیه‌لری؛ ولایت عامه‌لری موجود اولدیغی حالده فرانسه‌ده یاخود پارسده موجودیتی ذکر ایتدیکمز کلیسا یاخود قولونیلرك بوقبیلدن هیچ بر حقاری ، هیچ بر امتیازلری یوقدر . فرانسه‌ده‌کی علی‌العموم پروتستانلرو موسویلر، روسلرو آمریقانلر بوتون مناسبات حقوقیه‌لرنده منحصراً فرانسه دولتنك ولایت قضائیه‌سنه تابعدر. مع‌مافیه بو حال فرانسه ، یاخود آوروپایه منحصر اولمایوب ژاپونیا کبی عصری بر دولت ماهیتی آلان بوتون مدنی ملتلره شاملدر .

یوقاریکی ایضاحاتدن آکلاشیلدی که عصری بر دولتده جماعت ماهیتی حائز هیئتلر یوقدر واوله‌ماز . بونلرك یا خدمت عمومیه‌لر یاخود جمعیت خصوصیه‌لر حالنه افراغی حقوق عامه ایجاباتندندر ؛ مع‌مافیه، تنظیماتجیلر بویله دوشونمه‌دیلر . اونلره کوره، عثمانلی دولتی فردلردن مرکب برهیئت دکل، جماعتلردن مرکب برمتحده‌ماهیتنده‌در. یرلی واجنبی جماعتلر آراسنده برده، خلیفه‌نك ریاست دینیه‌سی آلتنده بر جماعت اسلامیه تصور ایتدکلری ایچون بویله بر (جماعتلر قوتفه‌سی دراسیونی) کندیلرینه غایت معقول کوزونیوردی . سلطان بو قوتفه‌دراسیونك (سوزه‌ن) ی اوله‌جق ، خلیفه ایله برابر بطریقلر وسفیرلر اونك (واسال) لری حکمنده بولونه‌جقدی . سلطان عینی زمانده خلافت‌صفتی‌ده حائز اولدیغی‌ایچون جماعت اسلامیه‌نك دیکر

بالعكس دولتمزى عصرى بر دولت اولمقدنده ممكن اولديغى قدر اوزاقلاشديرمشلردر .

عصرى دولتك اساسى، مملكتنده‌كى بوتون تشكيلاتلرى ياخدمت عموميه Service pulbic ياخود جمعيت خصوصيه association privée حالنه كتيره‌رك جلهسنى قانونى رابطه‌لرله كندى مقاميزمه‌سنه ربط ايتمكدر .

خدمت عموميه‌لر دولتك رسمى دائره‌لرى حكمنده اولوب ، جمعيت خصوصيه‌لر ايسه دولتك قانونه تبعاً واونك مساعده‌رسميه‌سيله تشكل ايتمش هيئتلر اولديغى ايچون، وجودلرى دولتك ولايت عامه‌سنى تحديد وتقييد ايده‌من. بردولت، بو غايه‌يى استهداف ايتمديكى تقديرده مملكتنده‌كى هر تشكيلات ياواش ياواش فردلرى اوزرنده بر نوع ولايت عامه تأسيس ايده‌رك فعلاً بر دولت ماهيتنه استحاله ايدر . برتشكيلاتده ولايت عامه‌نك موجود اولوب اولماديغنى كوسترن اجتماعى معيار ، حق قضادر. هانكى زمره‌نك حق قضاسى وار ايسه، اونك عينى زمانده برولايت عامه‌سى وبناءً عليه بردولت ماهيتى وار ديمكدر. تنظيماتدن مقدم، سفارتخانه‌لرده وبطريقخانه‌لرده حق قضا وبناءً عليه بر نوع دولت ماهيتى موجود ايدى . بو قديم بدعتلرك تأسيسى مسئوليتنى تنظيمات رجالنه عطف ايتمك دوغرو اولهماز . واقعا ، تنظيماتچيلر بورضى مؤسسه‌لرى بالذات ايجاد ايتمديلر، فقط، بونلرى مشروع ومعقول كوره‌رك بر عينى‌ده اسلامر ايچون ايجاد وتطبيق ايتديلر وبو صورتله ، تخفيف ياخود ازاله‌لرينه چاليشه‌جقلرى يرده تقويه وادامه‌سنه اقدام ايتمش اولديلر .

تنظيماتچيلرك نظريات اداريه‌سنه نفوذايده‌بيلمك ايچون، اصطلاحات اداريه عدادينه ادخال ايتدكلرى ايكى تعبيرك مدلولنى تحليل وتعميق

افرادی دنیوی برقوهٔ مؤیده ایله ترهیب ایندیکنی کورونجه اخروی قوهٔ مؤیده‌یی یاواش یاواش اونوتمغه باشلامشدر. جونکه اقامقامی‌ده قضا ایشلریله اشتغال واعلامات قضائیه‌نك تصدیقی مسئولیتی درعهده ایدنجه شریعتك یالکز احکام قضائیه‌دن عبارت اولدیغی ظنی حاصل اولمه‌سی طبیعیدر. تعدد قضا، احکام دیانتك سلامتی اخلال ایتدیکی کبی خلافت ایله سلطنتی بری برندن آیری ایکی قوت کبی کوسترمکندن عادتا مملکتمزده ایکی نوع حکومت اسلامیه‌نك موجود اولدیغی ظنی حاصل ایتمشدر. بوظنك توسعیله بونلردن برینی حکومت جسمانیه، دیکرینی حکومت روحانیه کبی تلقی ایدنلر، اسلامیتی‌ده قاتولیکلك کبی ایکی حکومتلی بردین ظن ایلیه‌نلر آز دکلدر.

ایشته تنظیماتچیلرك یوقاریده بیان ایتدیکمز خطالی اجتهادلری بوکبی باطل تلقیلری دوغوره‌رق دولتمزی یاواش یاواش اسلامی بر دولت حالندن چیقارمشدر. کله‌جك مقاله‌ده‌ده تنظیماتچیلرك عثمانلینی عصری بردولت وضعیتندن نه‌صورتله‌دها چوق اوزاقلاشدیردقلرینی ایضاح ایده‌جکز.

*
* *

(طنین، ۳۰ ایلول ۱۳۳۲)

— ۸ —

کچن مقاله‌ده، تنظیماتچیلرك عثمانلیلغی، (اسلامی‌دولت) اساسلرندن نه صورتله اوزاقلاشدیردیغنی تشریح ایتمشدك. عجبا، بو حرکتی اختیار ایتملری، دولتمزی عصری بردولت حالنه کتیرمکه چالیشمه‌لرندنمی اعجاب ایتمشدر؟ آتیده کی ایضاحاتدن آکلاشیله‌جغی وجهله، تنظیماتچیلر،

مال منقوم اولديغنى قبوله سوق ايدييور . فقط، قضاى اسلامك بونى قبوله مجبور اولمه‌سى، ديانت اسلاميه‌نك‌ده قبول اضطرارنده بولونمه‌سنى اقتضا ايتديرمز .

افتا ايله قضايى عينى مقامده‌برلشديرمك ومحاكم شرعيه اعلاماتى فتوا اماتته تصديق ايتديرمك قضاءً تجويز ايديلن شيلرك ديانةً ده جائز اولديغى ذهابنى توليد ايدييور. بوذهابك ديانت واخلاق نقطهٔ نظرندن نه‌قدر مضر اولديغى ايضاحدن وارسته‌در. اسلاميت بوتون معالىٔ اخلاقيه‌سنى احكام ديانيه‌سنده كوسترمشدر. احكام قضائيه هر دورك ايجاب ايتديرديكى برطاقم مسامحات دينيه‌در. (بعثت بالحنيفة السمحا) بويوران حضرت پيغمبر حنفيلكله احكام ديانيه‌يى وسيحلكله‌ده مسامحات قضائيه‌يى مراد بويورمشلردر .

حنفيلر مفتينك بيان ايتديكى احكام ديانيه دائره‌سنده حركت ايدنلر، مسامحه‌جيلر ايسه قاضينك مساعدات ضمنيه‌سندن استفاده ايدنلردر. متصوفه برنجيلره اهل عزيمت، ايكنجيلره اهل رخصت نامليرنى ويرر. مثلا، مرور زمانله حق دعوى ساقط اولور ، فقط حق ساقط اولماز .

اهل رخصت بومساعدهٔ قضائيه‌دن استفاده ايده‌رك مرور زمانه اوغرامش بورجلرينى ويرمكدن امتناع ايدر. حال‌بوكه اهل عزيمت مفتينك مابه‌التقواى امر ايدن فتواسنه امتثال ايده‌رك پوله بربورجى اعطايه شتابان اولور . برملتده اخلاقك حقوقدن عبارت عداولنمى ناصل برتردىٔ معنوى ايسه ديانتله‌قضانك عينى ماهيتده تلق‌ايدلمسى‌ده عينى تدنىٔ اخلاقى‌يى ارائه ايدر .

ايشته محاكم شرعيه‌نك‌مشيخته ربطى ديانت نقطهٔ نظرندن بومؤلم نتيجه‌يى حصوله كتيرمشدر. عامهٔ ناس قاضيلرك مشيخت‌اسلاميه‌نك‌ده

فقهيه‌نك ديانى وقضائى نامليه ايكى قسمى حاوى اولمه‌سى ومفتيلر احكام ديانيه‌نك حسبةً لله مبلغلرى اولديغى حالده قاضيلر احكام قضائيه‌نك اجراسنه حسب‌الوكاله مأمور بولونمه‌لريدر .

احكام ديانيه قوة مؤيده‌سى منحصراً اخروى اولان تكاليف دينيه‌در ، احكام قضائيه ايسه دنيوى برقوة مؤيده‌يه مالك اولان تكاليف دينيه‌در. بناءً عليه احكام قضائيه ، (دينى احكام) جنسنك داخلنده ايسه‌ده (ديانى احكام) نوعنك خارجنده مستقل برنوعدر. احكام قضائيه بوكونكى اصطلاحه كوره حقوق نامنى ويرديكمز قاعده‌لردر . اوحالده اسلاميتده، حقوق احكام دينيه‌دن معدودايسه‌ده احكام ديانيه‌دن معدود دكلدر. احكام دينيه اساساً بردر، فقط قوة مؤيده‌لرك دنيوى واخروى نامليه ايكى نوعى بولونمه‌سى بواحكامى ضرورى اوله‌رق ايكى نوعه آيرمشدر. قاضى‌دنيوى برنظام‌وانتظامك تأسيسى وعلى‌العموم اجتماعى احتياجلرك تأمينى وظيفه‌سيله مكلف اولديغى ايچون حياتك هردرلو ايجاباتى نظر دقته آلمغه مجبوردر . بوندن دولايىدركه ديانةً جائز اولمايان برچوق ايشلرى قاضى بالذات اجرايه وياخود باشقه‌لرى طرفندن اجراسنى قبوله مضطر قالمشدر . مثلا فائض آلمق ديانةً هيچ برصورتله جائز اولمايان برفعلدر. چونكه نظر ديانتده بوتون مسلمانلر قارده‌ش اولوب قارده‌شك قارده‌شدن فائض آلمه‌سى هرملتك اخلاقته كوره معيوبدر . ديانةً قطعياً جائز اولمايان بوفعلى قاضى ضرورات اجتماعيه‌نك اجباريله بالفعل اجرا ايتمكه مجبور قالمش ، يعنى ايتامك نقودينى ربح ملزم اصوليله فائضه ويرمكه مضطر اولمشدر. بونك كبى (لاوصية للوارث) منطوقنجه وارثه وصيت ايتمك جائز دكل ايكن قاضى بوكاده نفى ملك طريقيله برنوع مساعدة ضمنيه كوسترمكده‌در . بوكونكى ايجابات قضائيه مكراتك

تنظيماتجيلرك ايكنجي خطاسي‌ده ايكي نوع حق قضانك موجوديتي زعم ايتمه‌لريدر . اونلره كوره ، خلافت ايله سلطنت برذاته مجتمع ، فقط بري برندن آيري ايكي مستقل قوت اولديغي كبي خلافتك باشقه حق قضاسي ، سلطنتك باشقه حق قضاسي اولوب برنجيسي خلافتك وكيلي اولان مشيخته ، ايكنجيسي‌ده سلطنتك وكيلي اولان صدارته مودوع اولمق لازم كلير . بونظريه‌يه استناداً دركه ١٢٥٢ تاريخنده قاضيعسكرلري واستانبول قاضيسي باب مشيخته نقل ايتديلر . قضاة شرعيه قاضيعسكرلره مربوط بولوندينى ايچون بونلرك اورايه انتقاليله باب مشيخت قاضيلرك مرجع رسميسي حكمنه كچدي . حالبوكه بوتاريخه قدر قاضيعسكرلر وعلى العموم قاضيلر صدر اعظمه مربوط ايدى . چونكه اسلاميتده ايكي نوع حق قضا موجود اولمادينى كبي افتا وقضا صفتلرى‌ده عينى ذاتده اجتماع ايده‌مزدى . حق قضا منحصراً خليفه‌يه عائد اولوب خليفه‌نك وكيل مطلقى‌ده منحصراً صدر اعظم ايدى . قاضيلر خليفه‌نك وكيللرى اولوب اونك نامنه اجراى قضا ايلدكلرى ايچون وكيل مطلق طرفندن انتخاب وانها اولونه‌رق كندیسى جانبندن تعيين ايديليرلردى . مفتيلره كلنجه ، بونلر قاضيلرك كبي خليفه‌نك مأمورلرى اولمايوب اوامر الٰهيه‌نك مبلغلرى ايديلر . بناءً عليه موقعلرى غايت عالى اولوب دنيوى هيچ بر آمرك مأمورى اوله‌مازلردى . بر ذاتده عينى زمانده افتا ايله قضا اجتماع ايتمديكى كبي امام اعظم حضرتلريله زنيللى على افندى مفتيلك مقامنده قاضى‌القضاتلق و قاضيعسكرلك مقامنه كچمه‌يى قبول ايتمه‌مشلردى . بومثاللر مقام افتانك نظر اسلامده نه‌قدر عالى ومقدس اولديغنى ارائه‌يه كافيدر .

مفتى ايله قاضينك ايكيسى‌ده احكام فقهيه‌يى رهبر اتخاذ ايتدكلرى حالده آرالرنده‌كى بوتفاوت قيمتك سببى نه‌در ؟ بونك سببى احكام

آخرله ، عصری بردولتك عینی زمانده اسلامی بر دولت اساساتنه استناد ایده بیله جکنی قبول ایتمك مجبوریتنده قالیر. لکن ، مع التأسف تجدد یولنده ایلك آدیملری آنان تنظیماتجیلر بوصورتله دوشونمه مشلر، بویولده حرکت ایتمه مشلردی . اونلر ، عثمانلیلغی عصری بر دولت حالنه قویمغه چالیشمشلر ، فقط یاکلش اجتهادلریله دولتی دها چوق غیر عضوی برحاله کتیردکلری کبی اسلامی دولت شکلندیرده بوس بوتون چیقارمشلردی . بناءً علیه اتحاد وترقی ، تجدد یولنده سلفی اولان تنظیمات جریانتك کور کورینه برمعقبی اولمق دکل، بلکه اونك خطالرینی آرایوب بولمقله دوغری یولك زده اولدیغنی میدانه چیقارمق وظیفه سیله مکلفدی . تنظیماتجیلرك برنجی خطاسی، خلافت اسلامیه ایله دولت اسلامیه‌نك آیری آیری شیلر اولدیغنه ذاهب اولمریدر . حال بوکه اسلامیتده ، خلیفه ، دولتك ریاست سیاسیه‌سی حائز اولان ذات اولوب خلافت تشکیلاتی دولت تشکیلاتندن عبارتدر. سلطنت ، امام ماوردینك (احکام سلطانیه‌سی) ندن آکلاشیلدیغی وجهله خلافتك صفت حکمرانیسی (Souveraineté) اولوب قطعیاً اوندن آیری برشی دکلدر. سلطان (Souverain) معناسنه اولوب خلیفه بالذات سلطاندر . بناءً علیه تنظیماتجیلرك ظن ایتدیکی کبی خلافت ایله سلطنت عینی ذاتده اجتماع ایتمش بری برندن ایری صفتلر دکلدر . صدر اعظم ، خلافت مقامندن مستقل بر ماهیتی حائز ظن اولونان سلطنت مقامنك وکیل مطلقی دکل ، بالذات خلیفه‌نك وکیل مطلقیدر وحامل بولوندیغی مهر همایون خلفای عباسیه زمانندهده وزیرلره مودوع بولونان خاتم خلافتدر . خلافتی قاتولیکلرك پاپالق مقامی کبی روحانی برریاسته تشبیه ایده‌رك شیخ الاسلامی بو مقامك وکیل مطلقی ظن ایتمك شرع شریف نقطهٔ نظرندن غایت فاحش برخطادر.

نظریاتده عینی مقدمه ایله باشلایان بوایکی حزب ، عملیاتده بوس بوتون متضاد نتیجه‌لره واصل اولیورلردی . بوحزبلردن برینه (آوروپا متعصبلری) ، دیکرینه (مدرسه متعصبلری) دیه‌یه‌بیلیرز .

متعصب آوروپاجیلره کوره ، مادام‌که اساسات اسلامیه مدنیت حاضره ایله ائتلاف ایده‌میه‌جك ، اوحالده بواساساتی تمامیله ترك ترك ایده‌رك مادی ومعنوی بوتون وارلغمزی آوروپا مدنیتنه انطباق ایتدیرمه‌مز لازم کلیر .

متعصب مدرسه‌جیلر ایسه بونك عکسنی دوشونیوردی: مادام‌که مدنیت عصریه‌نك اسلامی اساسلرله ائتلافی ممکن دکلدر ، او حالده بومدنیتك بوتون عناصرندن تبری ایده‌رك عنعنات موجوده‌مزله اکتفا ایتمه‌مز اقتضا ایدر . کورولیور که بو حزبلرك ایکیسی‌ده اجتماعی شأنیتدن اوزاق ، پك اوزاق بولونیورلر . ملتمز نه مقدس دینندن واز کچه بیلیر ، نه‌ده حیات عصریه‌نك ایجابات ضروریه‌سندن تجرد ایده‌بیلیر . مقتضای حکمت ، بوایکی نعمتدن برینی دیکرینه‌فدا ایتمك دکل ، بلکه اونلری بری بریله تألیفه چالیشمقدر . ایشته ، اتحاد وترقی قونفرمسی ، بوحکیمانه مسلکی قبول ایتمه‌رك بوسنه‌کی پروغرامی ایله تطبیقاته باشلامشدر .

سیاسی برفرقه‌نك وظیفه‌سی منتظم وقوتلی بر دولت تشکیلاتی میدانه کتیرمکدر . اتحاد وترقی فرقه‌سی بوعهده‌یی شعار اتخاذ ایدنجه دولت حقنده‌کی تلقیسی‌ده وضوح کسب ایتمش اولدی . آرتق ، بوفرقه‌نك غایه‌سی عینی زمانده هم اسلامی ، هم‌ده عصری بردولت تشکیله چالیشمقدن عبارت اوله‌بیلیر . چونکه مدنیت عصریه‌نك اسلامیته قابل تألیف اولدیغنی قبول ایدن برهیئت ، اسلامی بردولتك عینی زمانده عصری بر دولت ماهیتی آله‌بیله‌جکنی ، باخود تعیر

ایکی سنه‌دن بری بو هیئت مخصوصه‌نك فعالیتی حقنده کونلرجه چکلرینی یورمش اولان ددی قودیجلر بیله بونتیجه قارشیسنده شاشیرمش قالمش اولسه‌لر کرکدر ؛ چونکه انسانك بویله برایش حقنده آیلرجه چکه‌سنی یورمش اولماسی قدر آجینه‌جق برحال دها تصور ایدیله‌مز . بالطبع ملت عموماً وهیئتزده منفرداً شو تشبثاتدن مادی ومعنوی بك بویوك استفاده‌لر تأمین ایتدك ؛ فقط فکریمزجه اك بویوك استفاده‌مز بوندن آلاجغمز درسدن عبارت اولمالیدر : ددی قودی بابارکن چوق تأنی ایتمك لازمدرکه نتیجه‌ده بوش بر وهم اوغرنده چکلرینمز یورولمش ، اعصابمز کرلمش اولماسین!

* * *

(طنین ، ۲۹ ایلول ۱۳۲۲)

— ۷ —

بوسنه‌کی اتحاد وترقی قونغره‌سی ، اجرا ایتدیکی علمی مناقشه نتیجه‌سنده ، فرقه‌نك خصوصی رنکنی تشخیص ایتدیرن صمیمی بر قناعت اظهار ایتدی . بوقناعتك روحی ، اسلامیتله مدنیت عصریه‌نك تمامیله قابل ائتلاف اولدیغنه اعتماد ایدر .

مملکتمزده اوتهدن بری بوقناعته مالك ذوات ا کسیك دکلدی . بونلرك باشنده نامق کمال ایله جودت پاشایی ذکر ایده بیلیرز . فقط بوفکرك عکسنه اینانان برزمره‌ده‌میوجود ایدی . بوزمره‌نك زعمنه کوره ، اسلامیت هیچ برزمان مدنیت عصریه ایله ائتلاف وامتزاج ایده‌میه‌جکدی . غربی شوراسیدرکه بوزمره ، بری برینك تمامیله ضدی اولان ایکی مبانی حزبی محتویدر .

میدانه تماماً ملی برسرمایه وملی وبر اداره وغایه ایله بر قاچ بویوك وقوتلی شرکتلر چیقدیغی کبی ایکی سنه‌دن بری مملکتك بوتون فعالیت اقتصادیه‌سی غیر ملی الدن ملی الده انتقال ایله مشدر. بونك نه بویوك بر نتیجه اولدیغنی آکلاتمایه حاجت اولمسزدر.

قونفره، یوتون بو فعالیتی تقدیر وتصویب ایلدیکی صیراده نتیجه اعتباریله برمسئله قارشیسنده بولونمشدی: هیئت مخصوصهٔ تجاریه‌نك مختلف وواسع معاملات وتشبثات نتیجه‌سنده تأمین ایتدیکی بر قاچ یوز بیك لیرالق کارك نه اولاجغی مسئله‌سی فی‌الحقیقه، هیئت مخصوصهٔ تجاریه‌نك مقصدی کرك شخصی، کرك غیرشخصی هرهانکی صورتله برکار تأمین ایتمك دکل، مملکته قارشی بر وظیفه ایفا ایلمکدی. وظیفه ایفا ایدلدکدن سوکره الهکچن کار ایچون بر محل تخصیص بولمق لازم کلیوردی. ایشته بوراسنی‌ده هیئت مخصوصهٔ تجاریه حل ایتمش ورسماً کندیسنك حق اولان بوقتی ملی بر غایهٔ خیره وقف ایتمك مناسب اولاجغی مطالعه‌سنده بولونمشدر. قونفره بو فکری مصیب بولدی وبرمدت مذاکره ومناقشه‌دن سوکره مهم بریکونه بالغ اولان تمتی متولیلری اوقاف ناظرلری الانلق وملی تشبثاتده بولونه‌جق برباقیه سرمایه تشکیل ایلهمك اوزره وقف ایتمکه قرار ویرمش وقرارك صورت اجراسنی تقریر وتعیین ایچون‌ده بر هیئت انتخاب ایتمشدر. بو هیئت کله‌جك قونفره‌یه قدر بومعامله‌یی ایفا ایتدکدن صوکره وظیفه‌سنی اکمال ایلهمش اولاجق وتمتع‌ده درمیان ایدیلن شرط خیر دائره‌سنده تماماً وقفه کچمش بولونه‌جقدر.

ایشته، هر صورتله ملتك خیر ومنفعتی ایچون صرف ایدیلن بر فعالیت مشکوره‌نك نتیجه‌سی‌ده بوندن عبارتدر. بحث اوزرنده دها زیاده سویله‌یه‌جك دکلز. یالکز بیتیرکن شونی علاوه ایده‌لم که،

هنوز اولامازدی. بناءً علیه قارئلریمزك بك ابی خاطرلایه جقلری وجهله برطرفدن حکومت، دیکر طرفدن امانت مستجل بك چوق تدبیرلره توسل ایتدیلرسه ده اوزمان کاملاً غیرملی اللر النده بولونان پیاسه یی بحراندن، خلق دنیانك غیرطبیعی مضایقه سندن قورتارامدیلر. بوتون مضایقه لر شویله طورسون حتی استانبولك باشلیجه غداسنی تشکیل ایدن اکمك بیله بولونماز اولیوردی. قیصه بر تتبع ایله ثابت اولدیکه بك مهم احتیاجاتی حکومتك ویا امانتك ویا خود هرهانکی معاون بر تشکیلاتك الی آلتنده طوپلامق ضروری ایدی وبو ضرورت دیکر بوتون آوروپا مملکتلرنده جریان ایدن احوال ایله بوسبوتون تظاهر ایدییوردی. ایشته بوندن دولایی امانت استانبول هیئت مرکزیه سنك کرك شهر داخلنده کی تشکیلاتندن، کرك خارجده بولاجق معاونتدن استفاده ایتمك ایسته مشدر. بوصورتله تشکیلات خصوصیه می بك ناتمام اولان امانت همان همان یکانه اولهرق بولابیلدیکی وکندنجه الکامین واسطه عدایتدیکی بوتشکیلاتدن استفاده یه قرار ویردی.

ایشته، هیئت مخصوصهٔ تجاریه نك فعالیتی بویله بر ضرورتك نتیجه سیدر. بوهیئت درحال فعالیته باشلادی. واوکچه اکمك ایشی ایله اوغراشدی. استانبولك بومسئله نقطهٔ نظرندن بولوندیغی حال کوز اوکنه کتیریلیرسه اکمك خصوصنده ایکی سنه دن بری دوام ایدن فعالیتك نه درجه لرده شایان شکران اولدیغی درحال تظاهر ایدر. صوکره بوهیئتك وساطتی ایله الك مهمی شکر اولمق اوزره دهابرطاقم ایشلر کورولدی. بوتون خارجده اوتوز غروشه صاتیلیرکن ولوکه نفوس باشنه آیده یوز درهم اولسون، طقوز غروشه شکر آلمق خیلیجه بویوك برایشدر. صرف بوهیئتك فعالیتی سایه سنده بر طاقم حوایج یك ایی دینه جك برصورتده تأمین ایدلمش اولدقدن باشقه

ایچون اوزون بر دورهٔ صلح تصور ایدهرك اوكا كوره جالیشمایه قرار ویرمشدی ؛ بناءً علیه آوروپا بحرانی قارشیسنه بك ناكهانی بر حادثه اولهرق چیقیوردی ؛ ثانیاً والاسمهی ، مملكتمزك بوكی بحرانلره قارشی وجوده كتیرلمش تأسیسات وتشكیلاتدن كلیاً محرومیتی كیفیتی كه بونك نه درجه ده مهم اولدیغی ایكی بوچوق سنه یه یاقلاشان بر حرب دورنده پك فضله تجربه ایتدك. باشقه مملكتلرده سفربرلك ساده اردولره منحصر قالیور ؛ مملكتك مادی ومعنوی بوتون قوتلری سفربرحاله وضع ایدلدیكی بر صیره ده فعالیت ملیه یی ترکیب ایدن عضولردن هرهانكی بریسی حرب مناسبتیله معطل قالهجق اولورسه درحال اونك یرینه باشقه بر مؤسسه، باشقه بر تشكیلات اقامه ایدیلیوریور . بناءً علیه سفربرلك وحرب یزدن فوق العاده بر غیرت، بالخاصه مثبت وعملی بر فعالیت ایسته یوردی. كمال ممنونیتله كوریورزكه حكومتمزده ایلك آ كلادیغی حقیقت بو اولمشدر.

سفربرلك اوزرینه حكومتك الكچوق مشغول اولهجغی مسئله لردن بری ده استانبولك اعاشه سی مسئله سی ایدی. اكر المزده بول وارداتلی، منتظم تشكیلاتلی بر شهر اماتی بولونمش اولسه یدی بو، اوقدر بویوك بر غائله دكلدی؛ فقط استانبول كبی قوصقوجه برشهره ایغا سیله مكلف اولدیغی الك بسیط وابتدائی وظیفه لرینی بیله حقیله ایفا ایده بیلهجك برحالده بولونمیان امانتدن بیك درلو مشكلات ایچنده بولونان شهرك اعاشه سنی بكلهمك البت انصافسزلقدی . بونك ایچون ساده تنظیفات وترمیمات ایشلری ، فرون معاینه لری ، سوقاق پلانلری ایله ، اوده ناتمام برصورتده، اوغراشان بر شهر اماتی دكل، تجارت واقتصادیات ساحه سنده اوزون تجربه لره، جدی وقوفه وبالخاصه مكمل تشكیلاته مالك بر امانت لازمدی ومع التأسف بوده بزده یوقدی ، چونكه

(طنین ، ۲۸ ایلول ۱۳۳۲)

— ٦ —

قونفرەنك مشغول اولدیغی مسئله لردن بری ده استانبولك اعاشه‌سی دولایسیله استانبول هیئت مرکزیه‌سنك وساطت ایتدیکی بر هیئت مخصوصهٔ تجاریه یه عائد حسابات ایدی. قارئلریمز پك ایی خاطرلارلرکه بو ایش، همان ایکی سنه‌دن بری پك چوق ددی قودیلره سبب اولمش بر مسئله‌در؛ واقعا ددی قودیلر احوال طبیعیه‌ده اولدیغی کبی مطبوعات ستونلرینه قدر انتقال ایتمش دکلدیسه ده آغزدن آغزه دور ایدیله ایدیله ایش اوحالی آلمشدیکه برآره‌لق همان هرکس بوندن بحث ایدیوردی دیمك مبالغه اولماز. کیم بیلیر بو ددی قودیلر آراسنده نه‌قدر انسانك نه‌قدر قیمتلی وقتلری برهوا اولوب کیتمشدر !

هیئت مخصوصهٔ تجاریه‌نك تشبثاتی بربرر بوراده تعداد وتفصیل ایده‌جك دکلز؛ بو جهت مجلس عمومی راپورنده مختصراً وغزته‌مزده ایکی نسخه‌دن بری مابعدلی اوله‌رق نشر ایدیلن راپورده مفصلاً تشریح ایدلمشدر. بناءً علیه بو مقاله‌ده غیر تمز، اساسی دها واضح بر صورتده تنویره چالیشدقدن صوکره نتیجه حقنده جلب دقت ایتمکه منحصر قاله‌جقدر.

بردن‌بره عمومی سفربرلك اعلانی، بوغازلرك قاپانماسی، حدودلرده واسع تحشیدات، مملکتی بردن‌بره فوق‌العاده بر حال قارشیسنده بولوندیرمشدی. اساساً سفربرلك وحرب هیچ بر برده حال طبیعی اولمدیغی حالده بزم مملکتمز ایچون پك فوق‌العاده برشی اولیوردی؛ بونك سببی‌ده ظاهردر: اولا مملکت یکی برحربدن چیقمش وکندیسی

شیمدی یه قدر یاپلمش اولدیغی و جهله ، حقیقةً عبثله اوغراشمق دیمکدر. بناءً علیه بو خصوصیت ، مسئله‌سنی نظر دقته آلمق زمانی آرتق تماماً کلمشدی وایشته بوده اتحاد و ترقی پروغرامنه ادخال ایدلمشدر. بونك نه صورتله تطبیق ایدیله‌جکی ایسه بالآخره حل ایدیله‌جك برمسئله‌در .

بومسئله‌لر قونغره‌ده موضوع بحث اولدیغی صیراده اعضا ، سنه‌لردن بری ایدیلن تجربه‌لری کوز اوکنده طوتوب رق ، بایلاجق شیلرك اهمیتی پك کوزل تقدیر ایلدکلری ایچون فکری ، بلاتردد تصویب ایدیورلردی . وقوع بولان بر قاچ منفرد اعتراض ، آنجق بو فکرلرك استقامتنده‌کی مشکلاته منحصر قالمشدی. بودجه‌مسئله‌سنه و تشکیلاتك آنی برتبدله اوغرامسی یوزندن معاملات عمومیه‌ده حصوله کله‌جك تذبذب کبی احتمالاته دائر بولونان اندیشه‌لرده طلعت بك افندی طرفندی ویریلن قیصه ایضاحات ایله آکلاشیلمشدر . مثلاولایتلرك عددلری چوغالمقله بودجه‌بوندن پك آز متأثر اولا بیلیر، چونکه اوزمان بوکون موجود اولان‌ولایتلرده‌کی وسعت تشکیلات البت علی حاله ابقا ایدیله‌جك دکلدر . معاملاتده‌کی تذبذب وتشوشه کلنجه ، بوده یکی تشکیلاتك تدریجی وآهسته‌لی بر صورتده تطبیق ایدلمسی سایه‌سنده پك قولای برطرف ایدیله بیله‌جکدر . بناءً علیه بو کبی اندیشه‌لره‌ده محل یوقدر . قونغره بو مسئله حقنده تصویب قراریني ویرکن بالخاصه «قومون» تشکیلاتنه فضله‌جه اهمیت ویرلمسی وبوکا ممکن مرتبه سرعتله باشلانلمسی آرزوسنی اظهار ایتمشدی . طلعت بك افندی، حکومتك‌ده بوآرزوده بولوندیغنی وشیمدی یه‌قدر بوخصوصده پك اساسلی ودرین تتبعات و تدقیقات یاپلمش اولدیغنی سویلدی. دیمك اولیورکه اتحاد وترقی قونغره‌سی بوسنه تشکیلات ملکیه‌مز نقطهٔ نظرندن‌ده پك فائده‌لی قرارلر اتخاذ ایله‌مشدر .

***

بولقطهٔ نظرن تأمین ایدیلهجك استفاده حقیقهً مهم اولاجقدر . ذاتاً بر زماندن بری حکومتك ، بوغایهیه دوغری بالواسطه وقت وقت یکی برآدیم آتمقده اولدیغی ده کورولیوردی . مستقل سنجاقلرك کوندن کونه آرتمقده اولمسی، هپ بودوشونجهنك محصولیدر . واقعا آتیده پاپیلاجق تشکیلاته کوره ولایتلرك مقدارلرینی و حدودلرینی شیمدیدن تعیین ایتمك ممکن دکلسه ده صوك زمانلرده تشکیل ایدلمش اولان مستقل متصرفلقلر بویاپیلاجق تشکیلات ایچون بر نمونه اولهرق قبول ایدیلهبیلیر .

بزده کی ناحیه تشکیلاتنك، قومون ، شکلنه افراغی حقنده کی قصور ایسه جداً مهمدر. بوصورتله تشکیلات ملکیهنك هیچبرلرینی تشکیل ایدن ناحیهلره برحیات ویرلمش اولاجقدر. ناحیهلر یاواش یاواش کندی کندیلرینی اداریه دوغری یورویهجکلر، وارلقلرینی حس ایدهجکلر ، کندی خیرومنفعتلرینی تقدیره باشلایهجقلر وکندی کندیلرینه تشبثاته کیریشهبیلهجکلردر. واقعابوتشکیلات درحال بوتون فائدهلرینی کوسترهجك دکلدر ؛ لکن حکومتك آیلردن بری دوام ایدن تتبعات وتدقیقات ایله وضع ایتدیکی اساسلر، برر برر، تدریجی وتکاملی برصورتده تطبیق ایدلمکه باشلانمجه ادارهٔ ملکیهمزده یکی بر حیات جانلانهجق، بنیهٔ جمیتك هیچبرلری دیمك اولان کویلربوکونکی اویوشوقلقدن قورتولمش اولاجقدر .

بو بخنده شوراسی ده اوتوتیمهلمکه پروغرامه ادخال ایدیلن ماده، عینی زمانده ممالك عثمانیهنك بعض حوالیسی ایچون برده خصوصیت اداره اساسی قبول ایتمشدر . بونکده اهمیتی نظرلردن قاچاماز : اقلیملری وحیاتلری اعتباریله آرالرنده دنیالرقدر فرق بولونان مختلف حوالینی عینی طرز وعینی قانون وتشکیلات ایله اداریه قالقیشمق،

ادارهٔ ولایات قانون موقتی هنوز پارلمنتوجه تدقیق ایدلهمش اولدیغی کبی هرحالده احتیاجلرمزی تعمین ایده جك درجده دکلدی . بناءً علیه ادارهٔ ولایات مسئلهسنی صورت قطعیهده حل ایدرکن ادارهمزك محتاج اصلاح اولان بوتون نقطهلرینی درپیش الملك لازم کلیوردی. ایشته بومقصدله اتحادوترقی مجلس عمومیسی بوسنهکی قونغرهیه مهم بر تکلیفده بولونمش و قونغرهده بوتکلیف اوزرینه دائرهلرینی کوچولتمك صورتیله بونلرك عددلرینی چوغالتمق ، آرایردن متصرفلقلری حذف ایتمکله برابر بوتون مدنی مملکتلرده مرعی اولان « قومون » تشکیلاتنی بزده ادخال ایلهمك اوزره یکی بر تشکیلات پایلمسنی قبول ایتمشدر .

شو حالده اتحاد وترقی پروغرامنه ادخال ایدیلن بویکی ماده موجبنجه اتحاد وترقی حکومتی تشکیلات اداریهمزده بویوك تعدیلاتی محتوی یکی بر قانون پایاجق دیمکدر . تشکیلاتك اساسی ایکی نقطهده خلاصه ایتمك قابلدر : متصرفلقلرك لغوی وولایت حدودلرینك دارالتلمسی صورتیله مقدارلرینك چوغالتلمسی وعینی زمانده عضویت اداریهمزك هیچبرهسنی تشکیل ایدن ناحیهلرده « قومون » اساسنك قبول ایدلمسی .

بلاتردد هرکس طرفندن تسلیم اولنورکه هرایکی فکرده بویوك برقیمتی حائزدر. بوکونکی تشکیلاتمزده ادارهایشلری اوقدر اوزون برتسلسل ایچنده بولونیورکه مرکزدن منتهایه دوغری کیدن فکرلرك یولرده یا بوسبوتون طاقیلوب قالمسی، یاخود بوستوتون باشقه شکللره کیرمسی هرکون وقوعه کلن احوالدندر. ولایتلرك عددلرینی چوغالتمق، حدودلرینی دارالتمق صورتیله وآرایردن سنجاقلری حذف ایتمکله

دوری اساسی پروغرامه ادخال قلنمشدر. ذاتاً حال حاضیرده اوقاف نظارتنك ایفاسیله مکلف بولوندیغی وظائف او قدر چوقدر وبونلر اوقدر بویوك همت ومصرفه عرض افتقار ایدییورکه بو وظائف اساسیه بر طرفده دورورکن اوته‌دن مکتب اداره‌سیله اوغراشمق نظارت نقطهٔ نظرندن‌ده دوغری بر شی دکلدی. بناءً علیه مکتبلر اوقاف نظارتندن آلنمغله نظارتك وظائف اساسیه‌سیله دها جدی بر صورتده اشتغال ایتمسی‌ده بر درجه دها تسهیل ایدلمش دیمکدر. ایلروده اوقاف نظارتی آرزو ایدلدیکی درجه‌ده تکمل ایدر، الده بولونان واردات فوق‌العاده آرتار ووظائف اساسیه‌سنی تماماً ایفا ایتدکدن صوکره کریه سائر بر چوق تشبثات خیریه‌یه تخصیص ایدیله‌جك درجه‌لرده منابع قالیرسه اوزمان بو مسئله تکرار میدانه چیقاریلیر وبالطبع بودفعه دها اساسلی، دها منطق برصورت تسویه بولونور. شیمدیلك مکتبلر مسئله‌سنی بو طرزده حل ایتمکله ایکی طرفلی بر فائده تأمین ایدلمش بولونمقده‌در.

*
* *

(طنین ، ۲۵ ایلول ۱۳۳۲)

— ۵ —

اتحاد وترقی قونغره‌سنك اتخاذ ایلدیکی مقرراتدن بری‌ده ولایت لشکیلاتمزك تعدیلنه و « قومون » لشکیلاتنك قبولنه دائر پروغرامه یکی بر ماده علاوه‌سی خصوصیدر.

ولایت لشکیلاتمزك حال حاضری، احتیاجات اداریه‌مزی تطمین ایده‌جك درجه‌ده دکلدی. بومقصدله برقاچ سنه اول باشلش اولان

طرفندن آچیلاجق مکتلرك معارف نظارتی پروغراملرینه تابع اولاجقلری حقنده بر قانون بیله یاپیلمش اولسه حقوق اساسیه نقطهٔ نظرندن غیرطبیعی اولان بویله برقانون ایله دخی محذورك اوکنی آلمایه امکان یوقدر .

کورولیورکه بحث بورایه کلنجه اورته یره اوقاف نظارتنك موقعی مسئله‌سی چیقیور . فی‌الحقیقه هردولت تشکیلاتنده بویله بر نظارت یوقدروبوندن دولایی‌ده نظارتك بودجه‌سی دولت بودجه‌سندن آیریدر. بناءً علیه مکتب مسئله‌سنك الدوغری صورت حلی اوقاف نظارتنك موقعنی تعیین نقطه‌سنده بولمق لازم کلیر . بو تقدیرده اوقاف نظارتی برمؤسسهٔ خیریهٔ اسلامیه عدایده‌رك کندیسنده بوصفله حائز اولدیغی مکتب آچمق حقنی ابقا ایتمك وبوکا مقابل اونك دولت تشکیلاتند. فضولی اولهرق آلدیغی حقی استرداد ایلهمك ایجاب ایدردی . فقط، مسئله‌یی بوصورتله حله تشبث ایتمك شیمدیلك جائز کورولهمزدی ؛ چونکه اوقافك اهمیتی میداندهٔ بولندیغی جهتله تشکیلاتنده بویله اساسلی بر انقلاب یاپمقله بو مؤسسهٔ اسلامیه‌نك زیاده‌سیله متضرر اولمسی احتمالی پك چوقدی . بناءً علیه نظارتك موقعی مسئله‌سنی علی حاله براقق وبوندن متولد مکاتب عمومیه کبی ایشاری‌ده موقت بر شکلده حل ایلهمك جهتی ترجیح ایدلمشدر .

تدقیقات ایله آکلاشلدیکه ایکی نوع اوقاف مکتبی واردر . بر قسمی دوغریدن دوغری‌یه متولیلری طرفندن اداره اولنانلر ، دیکر قسمی‌ده معین وقفلری اولیوب اوقاف نظارتجه مخلط واردات وصرف بر مقصد خیر ایله آچلمش بولونانلر . ایشته بو ایکی نوع مکاتب عمومیه‌دن برنجیلری تماماً مکاتب خصوصیه اوصافنی حائز بولونمق اعتباریله علی‌حاله براقلمش، دیکرلرینك ایسه معارف نظارتنه

مانعدر . استطراداً شوراسی سویلیه‌لم که مسئله « مکاتب عمومیه » دینیلن مکتبلره عائددر . مسلك مکتباری بالطبع بو بحث خارجنده قالیر .

بو مسئله‌ده ذهنی الك زیاده اشغال ایدن جهت شودر : اوقاف نظارتی بر شخصیت معنویه‌یی حائز اولمق ومقصد تأسیسی‌ده صرف برمؤسسهٔ خیریه‌دن عبارت بولونمق اعتباریله مکاتب خصوصیه شرائطی آلتنده مکتب آچمق حقنی نیچون حائز اولماسین ؟ فی‌الحقیقه دعوا بوشکلده وضع ایدلدیکی تقدیرده ایلك نظرده اوقاف نظارتنه حق ویرمه‌مك قابل دکلدر . زیرا حد ذاتنده بر مؤسسهٔ خیریهٔ اسلامیه دیمك اولان اوقاف نظارتی ، مکاتب خصوصیه‌نك تابع اولدیغی شرائط دائره‌سنده ایستدیکی قدر مکتب آچمق حقنه مالك اولمق ایجاب ایدر . حالبوکه ، قیصه بر محاکمه بو نظریه‌نك باکلشلغنی اثباته کافیدر : اوقاف نظارتنك بر مؤسسهٔ خیریه اسلامیه صفتی ایله ایستدیکی قدر خصوصی مکتب آچابیلمسی ایچون اول امرده صفتنك حقیقه تعین ایتمسی ، یعنی بر مؤسسهٔ خیریهٔ اسلامیه‌دن باشقه برشی اولامامسی لازم کلیر . حالبوکه اوقاف ، حال حاضرده « نظارت » مقامی اوله‌رق طائفه‌ده ودولت تشکیلاتی آراسنده اخذ موقع ایله‌مش بولنمقده‌در . بواعتبار ایله آرتق کندیسی ایچون مکاتب خصوصیه طرزنده مکتب آچمایه امکان یوقدر . زیرا ، مکاتب خصوصیه ، برطاقم تشبثات خصوصیه ایله تأسیس ایدیلن مکتبلردرکه بونلر هر صورتله معارف نظارتنك تفتیش ومراقبه‌سی آلتنده بولونورلر . اوقاف مکتبلرینی ایسه بویله بر تفتیش ومراقبه آلتنه آلمایه امکان یوقدر ؛ چونکه دولت تشکیلاتی نه معارف نظارتنه اوقاف نظارتی تفتیش حقنی ویرمش ، نه‌ده اوقاف نظارتنه معارفی مراقبه صلاحیتی بخش ایله‌مشدر . بناءً علیه حتی اوقاف نظارتی

(سلنيك ، ٢٤ ايلول ١٣٣٢)

— ٤ —

قونغره‌نك اشتغال ايتديكى مسئله‌لردن بريده اوقاف نظارتى طرفندن اداره ايديلن مكاتب عموميه‌نك معارف نظارتنه دورى كيفيتى ايدى . حد ذاتنده پكده مهم كورونميه‌ن بو مسئله ، اساس اعتباريله حلنده دها زياده اهمالە مساعده امكانى بولنميان ايشلردن بريدى . چونكه اوتەدن برى تربيه واداره مسئله‌لرنده پرنسيپه‌قارشى كوستريلن رعايتسزلكك نتيجهٔ طبيعيه‌سى اولان بوكونكى وضعيت ، يارين دها زياده كسب جسامت واهميت ايده‌جك وبالطبع اوزمان حال دها مشكل اولاجقدى .

مسئله بسيطدر : مملكتده ايكى نظارت وارکه بربريله تشريك مساعى ايتمكسزين معارف عموميه ايشلريله اوغراشيور . اولا معارف نظارتى ، ثانياً اوقاف نظارتى . واقعا اوقاف نظارتنك وخصوصده‌كى نسبت اشتراكى شيمديلك پكدار بر ساحه‌يه منحصر قالیورسه‌ده بونك يارين دها زياده وسعت كسب ايتميه‌جكنى تأمين احتمالى يوقدر . حالبوكه معارف عموميه ايشلرى ، صرف معارف نظارتنك دائرهٔ صلاحيتى داخلنده بولنمسى لازم كلن بر مشغله‌در . بناءً عليه كرك وحدت اداره پرنسيپى ، كرك وحدت تربيه ضرورتى ، اوقاف نظارتنك كندينه مخصوص برمكاتب عموميه تشكيلاتنه مالك اولماسنه

اوزون اوزادیه تدقیقات ومناقشاتدن صوکره قوانغره بوتکلیفی قبول ایتدی وشیمدی اویله ظن ایدییورز که دها دوغری بر طرز تشکل آلان مجلس عمومی بوندن بویله هر اون بش کونده بر اجتماع ایده‌رك ایفاسیله مکلف اولدیغی وظیفه‌ده دها فضله بر موفقیت کوسترەجکدر .

شیمدی ، بو تعدیلدن دولایی ممنون اولمق لازمدر . ممنونیتده فرقه منسوبلری قدر خارجده بولونانلرده علاقه‌داردرلر ؛ چونکه مملکتك یکانه تشکیلاتی دیمك اولان اتحاد وترقی، کورمك ایستدیکی وظیفه‌نك ایفاسی ایچون هرتجربه‌دن استفاده ایدییور وبالخاصه کندی کندیسنی اصلاح خصوصنده بویوك بر دقت واهتمام ابراز ایلیور . اکر ایشارتمز ایی کیتمزسه امین اولمالیزکه بوحسن نیت نقصانندن، یاخود منحصراً انسانسزلقدن دکل ، بلکده تشکیلاتسزلغمزدن وبالخاصه سیاست‌سیستملریمزك بوزوقلغندن ایلری کلیر. کوریبورزکه ۳۲۹ دن بری اتحاد وترقی مملکتده یکانه تشکیلات وظیفه‌سنك کندیسنه توجه‌ایتدیکی کوره‌رك بوقطعهٔ‌نظردن چالیشمایه باشلامشدر. نظامنامه‌سنده بایدیغی بودفعه‌کی تعدیلده اثبات ایدرکه اتحاد وترقی ، اصلاحاته الك زیاده کندیسندن باشلامق ایجاب ایتدیکنی آکلامش وبویولده بایدیغی هرتجربه‌دن استفاده‌یه عزم ایتمشدر. ظاهرده پك ده فوق‌العاده بر اهمیتی غیر حائز کبی کورونن بوتعدیلك دلالت ایتدیکی معنا وبالخاصه بونك نتیجه‌اوزرنده اجرا ایلیه‌جکی تأثیرجداً بویوکدر ومملکت بوندن دولایی‌ده سادە فرقهٔ منسوبلریله دکل ، بوتون افرادیله برلکده ممنون اولمالیدر: کندیسی ایچون بویله جدی‌واصولی بر تشکیلات یاپمایه چالیشان بر فرقه وطن ایچون هرحالده خیرلی بر خدمتکار اولور .

ایشته ، بوسنه قونغره‌یه مجلس عمومی نامنه تودیع ایدیلن تعدیل تکلیفلرینك اك مهمی‌ده مجلس عمومی‌یه دائردی . زیرا ایکی سنه‌لك بر تجربه بو تعدیلی ضروری کوسترمشدر .

تعدیلنه لزوم کورونن نقطه ایسه مجلس عمومینك ترکب ایتدیکی اعضا خقنده ایدی . فی‌الحقیقه ، ۳۲۹ ده قبول ایدیلن اصوله کوره مجلس عمومی ، اولا ناظرلردن ، صوکره مرکز عمومی اعضاسندن دها صوکره قونغره طرفندن منتخب یکرمی اعضادن ونهایت وکیل عمومی ایله برلکده قلم عمومیدن ترکب ایدیوردی . کورولیورکه بو صورتله مجلس ، برفرقه ریاستنده بولونان برمجلس عمومی شکلندن چیقیور ، عادتا بر دار شوری حالنی آلیوردی . بوندن دولایییدرکه مجلس، ایکی سنه ظرفنده هرآی اجتماع ایله مملکتك سیاست عمومیه‌سنده ناظملق وظیفه‌سنی ایفا ایدرکن خیلی مشکلاته معروض قالمش وبالطبع وظیفه‌سنی حسن ایفا ایده‌مه‌مشدر .

بونك سببی آشکاردر : ذاتاً بوقدر مهم برموقعی بولنان مجلسك بو قدر چوق اعضادن ترکب ایتمسی همان هرپیده وهرزمان ایچون بك جدی بر محذور تشکیل ایدر. لزومسز واوزون مناقشه‌لره سبب اولمق احتمالی بولوندیغی کبی بالخاصه اعضانك چوقلغندن دولایی هرهانکی بر مسئلهٔ مهمه‌نك بوتون هرپانلغیله اورته‌یه آتلمسی امکانی بولونامازدی . بناءً علیه بو مجلسك ناظملق وظیفه‌سنی حقیله ایفا ایده‌بیلمسی ایچون هرحالده اعضاسنك عددینی آزالتمق لازم‌کلیوردی وتعدیل تکلیفی‌ده بوکا دائر اولمشدر ؛ ایکی سنه‌لك تجربه‌دن آلدیغی نتیجه‌یه نظراً مجلس عمومی ، بوندن بویله کندیسنی ترکیب ایدن اعضانك وکلا ایله مرکز عمومی اعضاسندن وهیئت تشریعیه آراسندن قونغره‌جه منتخب بش ذاتدن عبارت اولمسنی تکلیف ایله‌مشدر .

مخذورلر تولد ایلیوردی . ۳۲۹ ده آرتق بو حاله بر نهایت ویرمك وعملکده علم واصول اساسلرینه استناد ایدن بر سیاست ماکنه‌سی قورمق اوزره فرقه‌یی آوروپاده اولدیغی طرزده برتشکیلات ایله تجهیز ایلمکه قرار ویرلمنجه اونی بری مملکت داخلنده تأسیس ایدیلن قلوبلردن، دیکری ده هیئت تشریعیه آراسنده تشکل ایده‌جك پارلمنتو هیئتلرندن مرکب ایکی شعبه‌یه آیرمق وبونلری ده نتیجه اعتباریله برمرکزده طوپلامق تصور ایدلمشدی وبو، کمنتظم آوروپا فرقه‌لرنده‌ده بویله ایدی.

مملکت داخلنده‌کی تشکیلاته ـ که بوکا تشکیلات خارجیه دیمیوردی ـ طقوز اعضا وبرکاتب عمومی طرفندن اداره ایدیلن بر مرکز عمومی ریاست ایدیبور واعیان ومبعوثان مجلسلرنده پارلمنتوده تشکل ایدن غروپلره ـ که بونلره‌ده تشکیلات تشریعیه دیمیوردی ـ معیتنده بر قلم عمومی بولنان وکیل عمومی ریاست ایدییوردی . بری مملکت داخلنده ، دیکری پارلمنتوده اجرای فعالیت ایدن وبربرندن تماماً آیری اولان بو ایکی تشکیلاتی بر مرکزده طوپلامق ایچون بر مجلس عمومی تشکیل ایدلمش وفرقه‌نك هیئت عمومیه‌سی ایچونده بر رئیس عمومیلك مقامی تأسیس اولونه‌رق فرقه موقع اقتداردە بولوندیغی مدتجه رئیس عمومینك عینی زمانده قوهٔ اجرائیه ریاستنی ایفا ایلمسی اساسی قبول اولونمشدی. کورولیورکه بو تشکیلات غایت منطقی ایدی؛ بوصورتله مملکت مختلف قوتلری، مختلف تشکیلاتلری، کندی وظیفه وصلاحیتلرینی بیلەرك ، کندی حق ومسئولیتلرینی ادراك ایده‌رك کندی ساحه‌لرنده آیری آیری چالیشدقلری حالده نهایت بر نقطه‌ده، مجلس عمومیده تلاقی ایلیورلردی. بوصورتله مجلس عمومی کرك فرقه‌نك سیاست عمومیه‌سنده، کرك فرقه موقع اقتداردە بولوندیغی مدتجه بوتون مملکتك فعالیت سیاسیه‌سنده دائمی بر ناظم وظیفه‌سنی کورمش اولیوردی .

بتيرمزدن اول شوراسنى ده سويليه‌م كه قونفرده كورولن بو وقار وجديت ، بوسكون باشقه بر نقطهٔ نظردن ده مهمدر : اعضا ، فرقه‌نك استقباله عائد تشكيلات وفعاليتى مذاكره ايدلديكى صيرالرده اوقدر سكون وحضور ايچنده سوز سويليور واستقباله قارشى او درجه‌لرده ربط قلب ايتمش كورونيوردى كه كچيرمكده اولديغمز بحرانك عظمت ومهابتى تصور ايديليرسه بونى ، عاقبت حقنده نه درجه‌لره قدر بر امنيت ايچنده بولوندىغمزك الك جدى بر دليلى اوله‌رق قبول ايتمه‌مك امكانسزدر . ايشته قونفرده بر طرفدن مساعيسنده بوقدر خلوص وجديت وديكر طرفدن‌ده استقباله قارشى بودرجه‌ده بويوك بر امنيت كوسترمشدر .

*
* *

(طنين ، ٢٣ ايلول ١٣٢٢)

— ٣ —

بو سنه‌كى عمومى قونفرەنك ايلك اشتغال ايتديكى مسئله ، اتحاد وترقى نظامنامه‌سنده بعض تعديلات اجراسنه دائر اولان تكليفلر اولمشدر . بزده اولا بو تعديلات مسئله‌سنى تدقيق ايده‌جكز .

كچنده يازديغمز بر مقاله ايله‌ده ايضاح ايتديكمز وجهله اتحاد وترقى ٣٢٩ قونفرەسنده كنديسنه آوروپاده‌كى امثالى كبى منتظم بر تشكيلات وجوده كتيرمك ايسته‌مش وبوكا موفق اولمشدى . او زمانه قدر كرك حكومتله اولان مناسباتى ، كرك فرقهٔ لشريعيه ايله موجود اولان روابطى قطعى واساسلى بر صورتده تقرر وتعين ايتمه‌مش اولان جمعيت اصولى بر فعاليت تعقيب ايده‌ميور وبوندن دولايى بر چوق

تصور ایتمیورز . قونفرەیه اشتراك ایدن هرنوع اعضا ، هر صورتله اثبات ایدییورلردی که مشروطیتدن بری کچیردیکمز سنەلردن حقیله استفاده ایتمش وجدی بر تربیهٔ سیاسیه آلمشدق . بر مسئله حقنده درمیان ایدیلن مختلف قناعتلر بربریله چارپیشیرکن هرکس اوقدر جدیت واعتدال کوستریبور وبوتون بخاری عندیات ساحه‌سندن چیقاروب دوغریدن دوغریيه علم وتتبع ساحه‌سنده مطالعه ایتمکه او درجه‌لرده اهمیت ویریبوردی که بونك آتی اعتباریله نه‌درجه‌لرده ایی بر علامت اولدیغنی حقیله تقدیر ایده‌بیلمك ایچون مطلقا بو مذاکرات اثناسنده حاضر بولونمق لازم کلیردی . هرکس ایستدیکی زمان سوز آلیور ، قناعتلرینی برر برر ایضاح ایدییور ، صوکره دیکر بر خطیبه جواب ویرمك لزومنی حس ایتدیکی زمان ، حتی برقاچ دفعه دها حق کلامدن استفاده ایدییوردی . کرك فرقه تشکیلاتنه ، کرك سیاسی پروغرامه عائد مسئله‌لر مملکتك بنیهٔ اجتماعیه وسیاسیه‌سنه عائد بر مسئلهٔ علمیه اولدیغندن مذاکره دوام ایتدیکی مدتجه قونفرە عادتا بر محفل علمی شکلی آلمش ، هوائیات اجتماع صالونلرنك خارجنده قالمشدر .

بو صورتله مذاکره درین بر خلوص وصمیمیت ایچنده دوام ایله‌مش وهرکس اوزون اوزادیه قناعتلرینی تشریح ایتدکدن صوکره قونفرەده عادتا عمومی ومشترك بر قناعت حصوله کلمشدر . بناءً علیه تکرار ایده‌بیلیرز که بو منظره بزم مملکتمزده همان همان ایلك دفعه کورولمش بر شیدی . شیمدیيه قدر دائما بوتون مذاکره‌لریمزده ، هرنوعده ونه‌یه ذاهر اولورسه اولسون ، بودرجه‌ده وقار وجدیت کورولمش دکلدی ؛ بو دفعه‌کی قونفرەده بوتون پارلاقلغیله اظاهر ایدن بوحقیقتی آلتان تربیهٔ سیاسیه‌نك آتی ایچون پك بویوك شیار وعد ایتمکده بولوندیغنه بردلیل عد ایده‌رز .

بوكا اشتراك اضطرارنده قالمشدر . بواحوال ايجنده حكومت ، متمادى برهزم وغيرتله برطرفدن حربى اصغرى فداكارلقله اعظمى ثمره ويره جك برشكلده اداره يه چاليشيركن ديكر طرفدن ده حرب ايله برابر ميدانه چيقان واهميتلرى هر صورتله جالب دقت بولونان برچوق مسئله لرك حلى ايله اوغراشمشدر . دنياده هيچ برحكومت يوقدركه عينى زمانده بوقدر مشكل ، بوقدر معضل مسئله لر قارشيسنده قالمش بولونسون . بناءً عليه برطاقم نقاطده خطا ايدلمش اولديغى ادعا ايتمك كيمسه نك فكرندن گچميه جكى كبى بوقدر خلوص وحميت وبو قدر غيرت وفداكارلقله چاليشان بر حكومتى ده برطاقم فرعى خطالر بولونمسى احتماليله مؤاخذه ايتمك كيمسه نك خاطرينه گلمز . بناءً عليه قونغره ، مجلس عمومى راپورينى استماع ايتدكدن صوكره تصويب رأينى ويرمكده برلحظه بيله تردد ايتمه مشدر .

بوندن صوكره قونغره ، مجلس عمومى طرفدن كنديسنه توديع ايديلن برطاقم مسئله لرى تذكره باشلامشدر . بو مسئله لرك برقسمى فرقه نك نظامنامهٔ داخليسنه ، يعنى تشكيلاتنه ، ديگر قسمى ده سياسى پروغرامنه عائددى . مسئله لر حقنده كى ملاحظات ومطالعاتمزى ديكر بر مقاله يه براقه رق بورادە يالكز مذاكراتك هيئت عموميه سندن بحث ايتمك ايسته يورز . بو نقطهٔ نظردن قونغره يى تبريك ايتمكى بر وظيفه بيليرز . چونكه مذاكرات حقيقةً پك جدى ، وقورومفيد اولمشدر . بوتون خلوص قلبلريله فرقه نك وطن ايچون خيركار بر مؤسسه اولمسنى آرزو ايدن اعضا ، نظر تدقيقلرينه عرض ايديلن مسئله لرى اوقدر جدى برصورتده مطالعه ومناقشه ايتمشلردركه شيمدى يه قدر عقد ايديلن برقاچ جلسه ده كى مذاكراتى مملكتمزده ايلك دفعه واقع اولان برحادثه صورتنده تلقى ايتمكده هيچ برمبالغه

نتیجه‌لره کوره کندیسی ایچون یکی بر پروغرام حاضرلامق لازم کلوب کلمیکنی تدقیق ایلر . بالطبع نه او بلانچوز ، نه ده بو تدقیق قونغره‌نك دورهٔ انعقادندن عبارت اولان برقاچ کون ایچنده یاپیلمش وایدیلمش شیلردن دکلدر ؛ قونغره‌یه اشتراك ایدن اعضا ، وقوعاتی برابر یاشامش اولمقدن متولد بر ملکه ایچنده ذاتاً کندی کندیلرینه بربلانچو یاپمشلر وبرطاقم قرارلر ویرمشلردر . بناءً علیه قونغره‌لرك بوتون وظیفه‌سی بوفکرلرك تظاهرینه وسیله اولمقدن عبارت قالیر .

شو مقدمه ایله آکلاشیلیرکه ایلك وظیفه‌سی ماضیی تدقیقدن عبارت اولان هر قونغره‌نك الك مهم مشغله‌سی‌ده ماضی تدقیقاتندن آلنان نتایجه کوره استقبالی چیزمك اولور . بناءً علیه قونغره‌لرده ، موضوع بحث اولان شی سیاست روزمره دکل ، بلکه‌ده سیاست نظریه ومستقبلدرکه ایشته بواعتبار ایلده اتحاد وترقی قونغره‌سنك بودفعه الك چوق اشتغال ایتدیکی بحث ، ماضیدن آلنان درسلرله استقبال ایچون یکی برخط حرکت تعیینه معطوف اولمش وبو نقطهٔ نظردن پك مهم ایشار کورلمشدر .

قونغره ، اولا ایکی سنه‌لك حادثاته دائر مجلس عمومی طرفندن حاضرلانمش اولان راپوری دینکلهمش وتصویب ایتمشدر . فی‌الحقیقه ایکی سنه‌دن بری ایچنده یاشادیغمز وقوعاتدن هیمزك آلدیغی درسلر او قدر واضح ، صریح وقطعیدرکه بونلری خلاصه ایدن راپوری ، بز کندی کندیمزه چوقدن بری حاضرلامش وقرارلریمزی ویرمشدك‌ده دیه‌بیلیرز . کال منخلوس ایله بوتون غیرت وفعالیتی ملتك صلاح وتجددینه حصر ایتمك جالیشان بر حکومت نا کهان ، هیچ‌ده ایسته‌مدیکی بر زمانده بوتون کورولتوسی بزم اطرافزده دونوب طولاشان بر حرب قارشیسنده بولونمش وچوق کچمکسزین

مشغول اولدیغی کبی آراده بر طاقم مسائل سیاسیه واجتماعیه حقنده تدقیقات وتتبعاتده بولونمایی‌ده اونو تمامش وبر یاندن یکیدن یکیه اپیلان تجارب وتتبعات ، دیکر جهتدن‌ده یکی وقوعاتله تحدث ایدن احوال اصلا نظردقتدن قاچامشدر . بناءً علیه بوقدر مشکل برزمان ایچنده بو قدر دقت وخلوص ایله چالیشمش اولان اتحاد وترقینك یکی قونغره‌سیله مملکته دها بویوك خدمتلر ایفاسنه موفق اولمسنی تمنی ایتمکده همبز اتحاد ایده‌رز .

*
*

(طنین ، ٢٢ ایلول ١٣٣٢)

— ٢ —

اتحاد وترقی عمومی قونغره‌سی‌مذاکراتنك قسم مهمنی بیتیردی ؛ احتمال بوکون روزنامه‌ده موجود اولان بوتون ایشلری اکمال ایتدکدن صوکره داغیلاجقدر . بو مناسبتله بزده قونغره‌نك طرز مساعیسی‌واشتغال ایلدیکی‌مسائل حقنده بعض ایضاحات وتشریحاتده بولونمق ایسته‌یورز ؛ چونکه بوسنه‌کی قونغره ، کرك طرز فعالیتی ، کرك اشتغال ایلدیکی مسائلك اهمیتلری اعتباریله جداً شایان دقت برسیما عرض ایتمکده ایدی .

معلوم اولدیغی اوزره بوکی قونغره‌لرك وظیفه‌لری فعلی وعملی اولمقدن زیاده علمیدر . هرقونغره ، هر یکی اجتماعنده اولا اولکی سنه ویا سنه‌لره عائد فعالیتك بر بلانچوسنی یاپار ، پروغرامه نظراً فعالیتك ناصل برجریان تعقیب ایتمش اولدیغنی کوسترن بو بلانچویی تدقیق ایتدکدن صوکره ایدینه‌جکی فکرلر ، استحصال ایده‌جکی

وقوعات كورمش ، بالخاصه تشكيلات سياسيه و اجتماعيه‌مزده يك مسعود انقلابلر وقوعه كلمشدر . بناءً عليه بو سنه دها فضله حضور وامنيت ايچنده دوشونمكه وقتمز اولديغى كبى دوشونملى لازم كلن شيلرك مقداريده چوغالمشدى . ايشته « اتحاد وترقى » نك ٣٣٢ سنه‌سى عمومى قونغره‌سى كبى احوال وشرائط ايچنده اجتماع ايتمشدر .

مجلس عمومى نامنه اوقونان راپور ، مملكتك ٣٢٩ قونغره‌سندن برى كچيرديكى صفحاتى وكورديكى وقوعاتى يك مكمل بر صورتده خلاصه وايضاح ايتمش اولديغى ايچون اوراده سرد ايديلن مطالعاتى بوراده تكرار ايده‌جك دكلز . ذاتاً وقوعاتك تعقيب ايتديكى تسلسل منطق استخراجى لازم كلن نتايجى كندى كندينه كوسترمش اولديغى ايچون بوكون بو راپورى دقتله اوقويان هركس كندينك‌ده عينى صورتله دوشونديكنى كوره‌جكدر كه بوندن ملتك معين مسئله‌لر اطرافنده عينى صورتله دوشونمكه باشلادينى كوسترن برحادثه صورتنده تلقى ايده‌بيليرز . بوراده بالكز شوراسنى سويلمك ايسترزكه اتحادوترقى قونغره‌سى بوسنه‌كى اجتماعنده حيات سياسيه واجتماعيه‌مزه عائد يك مهم اساسات ايله مشغول اولاجقدر . ازجمله فرقه‌نك سياسى پروغرامنده اجرامى تكليف ايديلن تعديلات بو نقطهٔ نظردن بويوك بر اهميتى حائز بولونيور . بومسائل حقنده‌كى مطالعاتمزى قونغره‌نك نتيجه‌سنه براقه‌رق شيمدىلك شوقدر سويليه‌جكزكه اتحاد وترقى مملكتى كرك مادةً كرك معناً متبادياً تقويه ايتمك دستورينه شو فوق‌العاده هرج ومرج زمانىده بيله تماماً صادق قالمشدر ؛ فى‌الحقيقه ايكى سنه‌دن فضله بر زماندن برى حرب ايچنده بولونمامزه رغماً اتحاد وترقى برطرفدن وطنك مدافعه‌سى ايچون صرفى لازم كلن غيرت وفداكارلقله

بو تشكيلات ايله ايشه باشلايان جمعيتك بوتون پروغراملرنى شودستوردە خلاصه ايتمك قابلدى: مملكتى مادةً ومعناً قوتلندىرمك، مادةً قوتلندىرمك ايچون اردو وبحريه مزك تقويه‌سى، معناً قوتلندىرمك ايچون ده ملتك سويهٔ عرفانك يوكسلتلمسى، تشكيلات اجتماعيه وسياسيه مزك علم وتجربه اساسلرى دائره سنده تعديل واصلاحى لازمدى. ايشته اتحاد وترقى، بالقان محاربه سندن صوكره بويوك برعزم وخلوص ايله بووظيفه‌نى درعهده ايتمش ويك آز برزمان ظرفنده بوپروغرامك نه قدر خيرلى ومسعود نتيجه‌لر ويره بيله‌جكنى توسترمجك دليللر وجوده كتيرمشدى. فقط مع التأسف سراى بوسنه جنايتك طوتوشمه ردينى بين الملل بانفين بو فعاليتك منتظم واصولى بر شكلده دوامنه مانع اولدى.

اتحاد وترقى قونغره‌سى نه ٣٣٠ ده، نه‌ده ٣٣١ ده اجتماع ايده‌مه‌مش، بناءً عليه فرقه ٣٢٩ دن برى جريان ايدن وقوعاتك هيئت عموميه‌سى حقنده دوشونه‌بيلمك ايچون آنجق بوسنه فرصت بولابيلمشدر. هرايكى سنه قونغره‌سنك‌ده اجتماع ايده‌مه‌مسى ايچون موجود اولان سبلر اهميتسز دكلدى؛ برنجيده محاربه يكى باشلامش اولديغى ايچون حالى بر انتظار دورنده بولونيوردق؛ ايكنجيده ايسه جناق قلعه‌ده محاربه ايله مشغول ايدك. بناءً عليه احوالك فوق العاده مبهم ومشوش بولوندىغى بر دوزده قونغره عقدينه، برطاقم نظريات ايله اوغراشمايه وقت بوقدى. حالبوكه بوسنه عينى وضعيتده دكلز؛ دولتك سياستى تعين ايتمش، دشمنلرك عثمانلى سلطنتى يىقمق ايچون تشبث ايتدكارى بوتون صولتلر بر طرف ايدلمش ونهايت حربك نتيجه‌سى آز چوق بر وضوح وصراحته افقده ارتسام ايله‌مشدر. عينى زمانده مملكت محاربه‌نك بدايتدن برى پك مهم

قونغره‌ده جريان ايدن مذاكرات حقنده طنين غزته‌سنده نشر ايديلان مقالات بروجه‌آتى اقتباس ايدلشدر :

(طنين ، ١٦ ايلول ١٣٣٢)

— ١ —

اتحاد وترقى قونغره‌سى دون اجتماع ايتدى . مجلس عمومى طرفندن قونغره‌يه عرض ايديلن راپورى قارئلريمز ديكر طرفده اوقويه‌جقلاردر. بالقان محاربه‌لرينى متعاقب اوزون اوزادى‌يه تدقيقات وتتبعات اوزرينه تشكيلاتنى توسيع وتجديد ايدن اتحاد وترقى جمعيتى، بر قاچ سنه‌لك بر تجربهٔ اداره‌نك ويردىكى نتايج ايله كرك تشكيلات داخليه‌سنده ، كرك سياسى پروغرامنده پك مهم اصلاحات قبول ايلمش وبونلرى ياپاركن ممكن اولديغى درجه‌ده عامى برخط حركت تعقيبنه دقت ايتمشدى. بالقان محاربه‌سنك صوكلرينه قدر هنوز سياسى انقلابات كورولتولرى ايچنده ياشامش اولان جمعيت، محاربه‌دن صوكره آرتق مملكتده ساكن وساكت، بر فعاليت علميه ايله چالشمق دورينك حلول ايتديكنى كورمش وانقلاب دورينك دها زياده دوام ايتمه‌سى لزومنى تقدير ايده‌رك تشكيلاتنده بو طرزده پك اساسلى تعديلات ياپمش اولديغى كبى سياسى پروغرامنده‌ده بر قاچ سنه‌لك تجربه‌لردن ايتديكى استفاده‌لرله يكى ومهم بر چوق اساسلر ادخال ايله‌مشدى . بوصورتله مملكتمزده ايلك دفعه اولەرق آوروپاده‌كى سياسى فرقه‌لر شكلنده تشكيلاته وهرصورتله تدقيق وتتبع محصولى بر پروغرامه مالك بر فرقهٔ سياسيه تشكل ايتمش بولونيوردى .

نقود واموالله کیمسه صاحب اولامیه جغی جهتله شرائط وقفیه سنك اساسی ملی اقتصادیاتك توسیع واعلاسی اولمق وفرعاتی وجهت شرعیه سی آیروجه تدقیق ایدلمك ووقف معامله سنك صورت ایفاسنی تذکر ایلمك اوزره حاجی عادل ، مدحت شکری ، دوقتور ناظم کمال وعلی احسان بکلردن مرکب برهیئت تشکیل وسرمایه نك وقف ایدلمسی تقرر ایلمشدر .

متعاقباً حربیه ناظری پاشا حضرتلری وضعیت حربیه حقنده ایضاحات ویره رك مختلف حدودلرده کی وضعیات حاضره نك موجب اطمئنان وامنیت اولدیغنی ومشهود امارات حربیك لهمزه اولهرق دوام ایده جکنی مؤید بولندیغنی سویله مشدر . بعده انتخابات اجراسنه باشلانلمش سعید حلیم پاشا حضرتلری یوز اللی سکز رأی ایله رئیس عمومیلکه ، مدحت شکری بك یوز قرق ایکی رأی ایله کاتب عمومیلکه وخیری افندی حضرتلریله حاجی عادل ، جاهد ، جاوید وعاطف بك افندیلر مجلس عمومی اعضالقلرینه ، دوقتور ناظم ، دوقتور بهاءالدین شاکر ، ایوب صبری ، ضیا ، رضا ، دوقتور رسوخی . کمال ، طلعت وحلمی بکلر مرکز عمومی اعضالقلرینه انتخاب ایدلمشلردر .

قونفره اعضالرینك حسیات تعظیم واحترامکارلرینك خاکپای شاهانه یه عرض وتقدیمی رئیس عمومی پاشا حضرتلرندن رجا ایدیلهرك قونفره مذاکره سنه ختام ویرلمشدر .

حکمیه‌یی حائز اولمق اوزره بر ویا متعدد قریه‌لردن تشکیل ایدیله‌جکدر .

تشکیلات ولایت قانوننك تعدیلنده بعض ولایتلرك احوال خصوصیه‌سی نظر دقته آلنه‌جقدر .»

٦ — «دار المعلمین ودار المعلمات‌لر ایله بالعموم مکاتب تالیه تخصصاتنك دولت بودجه‌سنه نقل واداره‌لرینك طوغریدن طوغریه معارف نظارتنه ربطی حقنده مادهٔ قانونیه تنظیمی تکلیف اولونه‌جقدر.»

٧ — «وحدت اداره‌نك تأمینی ایچون اوقاف نظارتنه مربوط بولنان مکاتب عمومیه، مصارفی دولت بودجه‌سندن تسویه اولنمق اوزره معارف نظارتنه نقل ایدیله‌جکدر .

طوغریدن طوغریه متولیاری طرفندن اداره اولنان مکاتب وقفیه مکاتب خصوصیه‌دن معدود اولمغله بوحکمدن مستثنادر.»

بشنجی اجتماع ایلولك یکرمی ایکنجی پنجشنبه کونی قبل‌الزوال ساعت‌اون بچقده بالانعقاد چکن سنه استانبولك اعاشه مسئله‌سی حقنده ایضاحات اعطا اولندقدن صکره استانبول هیئت‌مرکزیه‌سنك دلالتیله تشکل ایدن شرکتلره عائد تفصیلات ویرلمشدر . اشبو شرکتلرك تشکیلنه پیشوالق ایدن هیئت متشبثه طرفندن ابراز اولنان مساعی وخدمات ایله حاصل اولان اوچیوز بیك لیرا رادهسندهکی تمتع سرمایهٔ اصلی اولهرق وضع وخارجدن درج ایدیله‌جك حصه‌نك علاوه‌سیله سرمایه‌سی بر میلیون لیرالق بر بانقه تشکیلنه وبو وجهله مملکتده صنایع، تجارت وزراعتك انکشافنه خدمت ایدلمسنه وبانقه‌دن حصوله کله‌جك تمتعك بر قسمنك ده بر امر خیره تخصیصنه قرار ویرلمش وفقط اشبو تجارتی ایفا ایدنلر حاصل اولان تمتعه ادعای تملك ایتمدکلرندن واساساً ایشبو قصد تجارت بولنمادیغندن موجود

بعده روزنامه‌ده مندرج سیاسی پروغرام مذاکره‌سنه کیله‌رك تعدیل وعلاوه‌سی تکلیف اولنان موادك هیئت عمومیه‌سی حقنده مذاکره ومناقشه جریان ایتمشدر .

درد نجی اجتماع ایلولك یکرمنجی سالی کونی قبل الزوال ساعت اونده انعقاد ایده‌رك سیاسی پروغرام ماده‌لرینك مذاکره‌سی اجرا اولنمش وبروجه آتی ماده‌لرك پروغرامه علاوه‌سی تقرر ایتمشدر :

۱ — « مشیخت اسلامیه تشکیلاتنك نشر دیانته واعلای اسلامیته بتمامها خادم اولهجق صورتده توسیع واستکمالنه ومدارسك بو مقصد داخلنده اصلاحنه دائر قانوننامه تنظیمی تکلیف اولنه‌جقدر . »

۲ — « مشیخت اسلامیه‌نك وظائف دینیه‌سنه مقتضی اولوب طوغریدن طوغریه اداره‌سنی درعهده ایده‌جکی مدارس مخصصاتنك اوقاف نظارتی طرفندن مشیخت اسلامیه‌یه اعطاسی ومؤسسات دینیه‌ده مستخدم مأمورلرك مشیخت مشارالیهاجه نصب وعزل ایدلمسی ضمنده قانوننامه‌لر تنظیمی تکلیف اولونه‌جقدر . »

۳ — « قوهٔ قضائیه منحصراً عدلیه نظارتنه مودوعدر ؛ بناءً علیه بالجمله تشکیلات قضائیه‌نك عدلیه نظارتنه ربط والحاقی ایچون قانوننامه‌لر تنظیمی تکلیف اولونه‌جقدر . »

٤ — « مملکتك شدتله محتاج اولدیغی اطبانك یرآن اول یتشدیرلمسی ایچون مکاتب طبیه‌نك تکثیر وتوسیع واصلاحی ومملکتده نفوس عمومیه‌نی محو ایدن خسته‌لقلرك ازاله‌سی ایچون بودجه‌یه تخصیصات مقتضیه‌نك وضعنه توسل ایدیلهجك وامور صحیه جدی بر صورتده توحید ایچون قانوننامه تنظیمی تکلیف اولنه‌جقدر .

۵ — « تشکیلات ملکیه ، عددلری تزیید ایدلمك اوزره ولایت وقضا و ناحیه نامرلیله اوچ درجه اولهجق و ناحیه‌لر شخصیت

آلتنجی ماده : « مجلس عمومی اون بش کونده برکره منتظماً وقت معینده اجتماع ایدر . مرکز عمومی وبا رئیس عمومی طرفندن کوستریلهجك لزوم اوزرینه فوق العاده اولهرق طوپلانیر . »

سکزنجی ماده: « وکیل عمومی فرقهیه وهیئت اداره سنه ریاست وفرقه هیئت تشریعیه سنك انتظامنی تأمین ایدر وایجاب ایدن ایضاحات وارشاداتده بولنور . فرقهنك اعیان ومبعوثان مجلسلرنده کی اعضاسی طرفندن هرسنه یدیشر ذاتدن مرکب براداره هیئتی انتخاب اولنور . »

اونجی ماده : « قونفره اولا رئیس عمومیی ، ثانیاً کاتب عمومیی ، ثالثاً طقوز کشیدن مرکب مرکز عمومی اعضالرینی ، رابعاً بش کشیدن مرکب مجلس عمومی اعضای منتخبه سنی انتخاب ایدر . مرکز عمومی اعضالریله کاتب عمومی مبعوث واعیان اولمیه جقدر . »

اون برنجی ماده : « وکیل عمومی رئیس عمومی طرفندن انتخاب اولنور . »

اون یدنجی ماده نك فقره اخیره سی: « مجلس ملی ایچون تقرر ایده جك نامزدلرك انتخابلرینده تعلیماتنامهٔ مخصوص احکامنه توفیقاً اجرای فعالیت ایده جکی کبی مجلس عمومیٔ ولایت ایله لوا داخلنده کی بالعموم بلدیه وبوکاتمائل انتخابلرده هیئت مرکزیه ایله بالاستشاره نامزدلرینی تعیین ایدر . » شکلنده تعدیل ایدلمش ویکرمی ایکنجی ماده یه : « متعدد مخابر بولنان قضاده سر مخابر وبر مخابر بولنان قضاده مخابر یکرمنجی ماده ده کوستریلن وظیفه وصلاحیتی حائز وایکی دن درده قدر اعضادن مرکب بر هیئت اداریه مالکدر . فقره سی علاوه وآیروجه الی برنجی ماده اولمق اوزره « مفتش وکاتب مسئولرك تعیین وعزللری برتعلیمانه ربط ایدیلور واشبو تعلیمات مرکز عمومیجه تنظیم ومفتش وکاتب مسئوللره تودیع اولنور » صورتنده بر ماده تنظیمنه قرار ویرلمشدر .

قونفرەنك ایکنجی اجتماعی ایلولك اون سکزنجی پازار کونی قبل‌الزوال ساعت اون برده رئیس ثانی طلعت بك افندینك ریاستی آلتنده انعقاد ایدەرك تعدیل اولنه‌جق نظامنامه مادەلرینك هیئت عمومیه‌سی حقنده مذاکره جریان ایتمشدر .

اوچنجی اجتماع ایلولك اون طقوزنجی پازارایرتسی کونی بعدالزوال ساعت ایکیده وقوعبولەرق نظامنامه تعدیلاتی انجمنك تکالیفی وجهله بروجه آتی تقرر ایدلمشدر .

نظامنامەنك دردنجی مادەسی : « اتحاد وترقی فرقەسی بر رئیس عمومینك تحت ادارەسنده متشکل بر مجلس عمومی طرفندن اداره اولنور . مجلس مذکور فرقەنك کرك تشکیلات خارجیه‌سنی وکرك تشکیلات تشریعیه‌سنی اداره ایدر . مجلس عمومی نامنه تشکیلات خارجیه‌یی اداره ایتمك اوزره بر کاتب عمومینك ریاستی آلتنده مجتمع بر مرکز عمومی وتشکیلات تشریعیه‌یی اداره ایتمك ایچون‌ده بر وکیل عمومی واونك ریاستی آلتنده اعیان ومبعوثاندن برر هیئت اداره موجوددر . »

نظامنامەنك بشنجی مادەسی : « مجلس عمومی ، اعضای طبیعیه واعضای منتخبه‌دن مرکبدر . اعضای طبیعیه مرکز عمومی اعضالری ایله قابینده بولنان فرقەیه منسوب اعضالردر . اعضای منتخبه‌سی قونفرە طرفندن هر سنه هیئت تشریعیه میاننده انتخاب ایدیلەجك بش ذاتدر . »

بك عراقده قوماندا ايتدكلرى اردولرك باشنده حياتلرينه تقديم ايلدكلرى وطنلرينك سلامتى ايچون شربت شهادتى نوش ايتديلر . وطننه نذر حيات ايتمش اولان اسماعيل ماهر افندى يقيمارك ، شهيد زاده‌لرك قلبلرينه تسليت‌ساز اولمغله مشغول ايكن آلسزين قريب رحمته روان اولدى . ملتك تاريخنه چناق قلعه ، عراق ظفرلرينى ، سويش ، قافقاس ، ايران سفرلرينى قانلريله يازان ؛ قره ده‌كزك ، بوغازلرك ، مرمرەنك ساكن درينلكلرنده ياتدقجه كتبخانهٔ حماسياتمزى موجات فخر وغرور ايله طولديران دهاجه‌بجه شهيدانمز واردر كه علويتلرى ، وطنپرورلكلرى برر برر تعداد اولنمق لازم كلمه جلدلرله اثرلر وجوده كلير . بو قهرمانلرمزك روح پرفتوحلرى جنت اعلاده سائر اولدقجه ياد جيللرى انسال حاضره و مستقبلەمزك قلبلرنده ، فكرلرنده برر مشعل شكران اولەرق پارلايه جقدر . جناب حق نصيبهٔ حياتلرينى شان و شرفله اتمام ايدن بوشهداى حرب وجهاده رحمتى غنى واولاد وعيالرينه توفيقى رفيق ايتسون . اليوم حرب ميدانلرنده دين و وطن وپادشاه اوغورينه فداى جانه مهيا اولان غزاة مبجلەمزه شاملى ظفرلر و سلامتلر تمنى ايدەرك سوزه ختام ويرر وقونفرەيى كشادايلرم .

حرب حاضر اثناسنده ائتلاف دولتلرى استحصال مقصد ايچون الك بياغى وسائطه ، الك جيركين اسنادانه مراجعتدن خالى قالمامشلر وملتلرك الك جلى حقوق ومقدساتنه تجاوزدن چكنمامشلردر . يونانستانك فجاعت حالى ومملكتمزى اختلال وانحلال ايچنده كوسترن انكليزوفرانسز مطبوعاتنك مقالاتى ومع التأسف حالا ايچمزده اكسيك اولمان صائلمش خائنلرك افساداتى سوزمزك الك بارز مثالريدر. جناب حقه بيك شكر وحمدت كه حكومت سنيه‌نك بصيرت وجرأتى كرفتار اولديغى فلا كتدن بزى اسيركه‌مش وملتك عقل وفطانتى افسادات واقعه‌يى نمره‌سز براقمشدر. آلمانيايى آچلقله ، بزى داخلى تفرقه‌لرله تسليم سلاحه مجبور ايتمك ايسته‌ين دشمنلرمزى آلمانلر بويوك برقناعت وانتظام تعيشله لصل مأيوس ايتديلرسه بزمده بوقونغره‌ده كوسترجكمز اتحاد افكار ايله اونلرى حال نوميدى‌يه القا ايتمه‌مزى تمنى ايدرم . ملتلر وسائط خسيسه وسفيله‌يه مراجعتله دكل حق وعدله توسل ايده‌رك نائل ظفر اولورلر. اونلر بوكزلى وكيرلى يوللرده طولاشيركن بزم ومتفقلرمزك حق وعدلى رهبر اتخاذ ايدن پارلاق سونكولرمزك غالبيت قطعيه‌يى احراز ايده‌جكنده شبهه‌مز يوقدر .

اولكى قونغره‌دن بوكونه قدر كچن فاصله‌ده دست اجل رفقاى مساعيمزدن ، اخوان انقلابمزدن بر طاقمى ايچمزدن آلدى. مركز عمومى اعضاسندن فاضل محترم امراه‌افندى فجأةً واصل رحمت رحمان اولدى. آتشين ذكا وناطقه‌سيله فكر حريتى مملكتك هر كوشه‌سنده طنين انداز ايدن بويوك ناجى ايله مفتشلرمزدن طاهر، كاتب مسؤلمز دوقتور امين حيدر ، مرخصلرمزدن عاصم بكلر حرب ساحه‌لرنده وطن اوغورينه فداى جان ايتديلر، مجاهدين انقلابدن حافظ حقى پاشا، فائق پاشا وفره‌بنه‌لى بكر بك روس جبهۀ حربنده، سليمان عسكرى

مشيخت جليله‌نك تشكيلات حاضره‌سى احكام دينيه‌نك نشرى، اعتقاداتك تصحيحى، مأمورين دينيه‌نك تكثير وتنسيق، جوامع ومساجدك احتياجاته كوره تزيين وتنظيمى، ملت اسلاميه‌نك مقام خلافتله رابطه‌لرينك تشييدى كبى خصوصات دينيه ايله توغله مساعد اولديغنه ومقام مشارالهاجه اساس وظيفه بونلر اولمق لازم كلوب اجراى قضا وادارهٔ اموال ايتام كبى وظائف منضمه‌دن تعريفى مقتضيات مصاحتدن ايدوكنه بناءً برى محاكم شرعيه‌نك هيئتيله عدليه نظارتنه ربط ايدلسنه، ديكرى مشيخت عليانك تعريفات مبسوطه دائره‌سنده تشكيلات ووظائفنه دائر ايكى ماده‌نك پروغرامه ادخالى تكليف ايدلمشدر. مع مافيه معاهدات وقانون مخصوص موجبنجه مشيخت اسلاميه‌يه عائد اولان اعلاماتك مقام مشارالهاجه تدقيق كافى السابق دوام ايده‌جكدر.

تربيهٔ ابتدائيه‌ده تأمين وحدت اك طبيعى برقاعده اولديغى جهتله اوقاف نظارتى طرفندن مكاتب عموميه كشاد وادارەسى بو قاعده‌يه منافى عد اولنه‌رق اوقاف مكاتبنك معارف نظارتنه دورى تكليف ايدلمشدر.

ادارهٔ ملكيه تشكيلاتنجه اليوم موجود اولان درجات مصالح عامه‌نك حسن تمشيتنده مطلوب اولان سرعتى تأمينه مانع اولديغندن بو درجاتك ايكيه تنزيلى وبر وبا برقاچ كويدن عبارت اولمق اوزره شخصيت معنويه‌يى حائز نواحى تشكيلى مبين بر ماده دخى تكليف ايدلمشدر.

كرك بو موادك كرك نظامنامه ماده‌لرندن تعديل تكليف اولنانلرك تدقيق وقبولى هيئت جليله‌لرينك همت وغيرتنه وابسته بولنمشدر.

امور زراعیه ایله فوق‌العاده اشتغال اولنه‌رق زراعت‌ماکنه‌لری جلب وتوزیع اولندیغی کبی مستولی بر حاله کلن چکرکه آفتی ایله مجادله ایدیله‌رك تشکیلات مخصوصه یاپیلمش وبو تشکیلاتك باشنه بر اجنبی متخصص اقامه اولنمشدر که اتخاذ اولنان تدابیرك بوسنه فوائدینی حد غایه‌یه ایصال ایده‌جکمزی امید ایتمکده‌یز . کچن سنه خلقك تهوین احتیاجی ایچون اوچ میلیون کیلو تخملق ، ۴۳۰ بیك لیرا معاونت نقدیه کوندرلمشدر . مؤسسات زراعیه‌مزك اصلاحی ایچون بر مجلس متخصص جلب ایدلمشدر . اصلاحات واجراآت وانفه‌نك تأمین استقراری ایچون صنایعه ، تجارت بورسه‌لرینه ، صنایع وتجارت اوطه‌لرینه ، معادنمزك ایشلدلمسنه ، اورمانلرك ملکیته‌واداره وانضباطنه ، اصلاح وتکثیر حیواناته ، قوتوبراتیفلره عائد یدی قانون لایحه‌سی احضار ومتعدد نظامنامه‌لر تنظیم ایدلمش وصنایع ، زراعت ، اورمان ، بیطرمکتبلرینك پروغراملری احتیاجه کوره اکمال وتوسیع اولنمش وبو مسلکلرده یتشمك اوزره مجارستانه ، آلمانیایه قرق‌اوچ طلبه اعزام قیلنمشدر .

زراعت بانقه‌سنك محصولات اوزرینه اقراض معاملاسی یاپمسی قانون ایله تأمین اولوندیغی کبی حشرات ، امراض نباتیه ، تخم لابوراتوارلری تأسیسنه ابتدار ایدلمشدر . حال‌حرب احتیاجاتی تضییق ایتدیکی جهتله اخراجاتی احتیاجایله توزین ایده‌بیلمك اوزره اخراجات قومیسیونی یاپیلمش وامر اعاشه‌ده مشکلاته دوشورلمسنه میدان قالمامسی ایچون مکلفیت زراعیه اصولی احداث وقانونه ربط قلنمشدر .

۳۲۹ قونغره‌سنده قبول اولنان پروغرامك ۳ ، ٤ ، ٥ ، ١٦ ، ٢٥ ، ٢٦ ، ٣٠ ، ٣٤ ، ٤٠ ، ٤٣ ، ٤٧ ، ٤٨ نجی ماده‌لرنده‌کی اساسات کسب قانونیت ایتدیکندن پروغرامزدن چیقارلمق لازم کلمشدر .

صناعیه مفتش عمومیسی اولهرق کتیریلن دیکر بر مجار متخصص معرفتیله صنایع مکتبی ارباب حرفت وصنعته رهبرلك ایده بیله جك تشکیلاته مظهر ایدلمشدر . مصنوعاتمزی ، مزروعاتمزی داخلی وخارجی مشتریلرمزه طانتدیرمق ایچون برصنایع موزه سیله برزراعت موزه سی تأسیسنه ابتدار ایدلمشدر .

تجارت ساحه سنده کوندن کونه تزاید ایدن شرکتلرك تشکل وسیرانلری حمایه وتشویق ایدلدیکی کبی اجنبی شرکتلرك مراقبه سی واساس معاملهلرینك تورکچه ایله جریانی تأمین اولنمش وتشکیلات اقتصادیه مزده تأمین وحدت ایچون ملحقاتده اقتصاد مدیریتلری احداث ایدلمشدر . .

معاملات اقتصادیه مزی آرزو ایتدیکمز غایه یه ایصال ایده جك یوللری متعاقباً تعقیب ایتمك اوزره بر اقتصادیات مجلسی دردست تشکیل بولنمشدر. معدنلرمزك ایشلدلمسنده انتظام ومضبوطیت تأمینه حصر مساعی ایدیلهرك صنایعمزك انکشافنه الزم اولان قروم ولیکنیت وباغجیلق زراعتنده ولوازم حربیه ده موقع مهمی حائز اولان کوکورت معدنلرندن حال حربدهمنافع عظیمه استحصال اولندیغی کبی کچی بورلیده جسیم بر کوکورت فابریقه سی دردست تأسیس بولنمشدر .

اورمانلرمزدن حداعظمی استفاده نك تأمینی ضمننده آوسترمادن متخصص وهیئتلر جلب ایدلمش و اورمانلریمزی تخریبدن وقایه ایچون فدان تحملقلری وجوده کتیرلمشدر .

اصلاح وتکثیر حیواناته عائد تدابیره توسل ایدیلوب جنس حیوانات ده یولری تزییداولندیغی کبی سروم و آشی احضار ایدن مؤسسه لر اکمال اولنمش وخلق حیوان بسلمکه تشویق ایچون طبع ایتدیریلن رساله لر مجاناً توزیع ایدلمشدر .

ايله ابتدائی وعالی اناث مکاتبی کشادایدلمش واستانبول دارالمعلمین ودارالمعلماتی توسیع و ولایاتده دارالمعلماتلرك کشادینه مباشرت قلنمشدر . حرب محنه لرنده مدافعهٔ وطن اوغورنده جان ویرن عسکرلرمزك اولادیله بالقان فلاکتنده کیمسه سز قالمش ویا پدرلری میدان حربه کیدوبده باقه جق بر قرینه غیرمالك بولونمش جوجقلره ملجأ ومحل تربیه اولمق اوزره استانبولده وطشره ده دارالایتاملر تأسیس اولنه رق اون بش بیکی متجاوز جوجق هم سفالتدن تخلیص، هم نعمت معرفت وصنعتله تجهیز ایدلمکده بولونمشدر. اعلان حرب ایله دول مخاصمه یه عائد مکاتب کاملاً الغا اولنه رق بنالرینه وضع ید ایدلمش ودول سائره مکاتب اجنبیه سی دخی مکاتب خصوصیه معامله سنه تابع قلنمشدر . اسلام وتورك آثار ومؤسساتنك تدقیق وتدوینی ایچون تدقیق انجمنی ، املا و لسان قواعدمزك شکل مضبوطینه افراغی ضمننده املا وصرف انجمنلری تشکیل اولونمش وبر طرفدن بو انجمنلرك و دارالفنون فاکولته لرینك نشر ایتدکاری مجموعه لرله ، دیکر طرفدن تألیف وترجمه ایتدیریلن آثار مفیده نك طبع ونشریله کتبخانهٔ عمومیمزك اکتساب ثروت ایمنه جالیشلمقده بولنمشدر .

هیئت اجتماعیه مزك متركب اولدیغی فرد، عائله، جماعت اقتصادلرینی بر مرکز وحدت اطرافنده طوپلایان وبونلرك یکدیکریله تساندینی تأمین وادارهٔ ایدن ملی اقتصادك تأسس وانکشافنه عائد تدابیر ایله اشتغال وحرب عمومینك قوه استحصالیه یی تنقیص ایدن نتایجیله مجادله اولنمشدر . کنیش ومهم بر محیط صناعی وجوده کتیرمك اوزره مملکتمزك صنایع حاضره سنی تدقیق واستاتیستیقی تنظیم ایچون بر مجلس متخصص جلب اولنوب استانبولدن ایشه باشلاندیرلمش وتدریسات

بويوك بر شرف ومفخرت عد اولنمق لازم كلير . حربيه نظارتى حرب جبهه لرينه بارامیان مكلفيتى امور نافعه ده استخدام ايتمك طريقنى اختيار ايتديكندن بو سايه ده بر چوق يوللر تعمير ويا يكيدن يوللر كشاد اولندينى كبى آنقره دن سيواسه قدر برشمندوفر خطى انشاسنه باشلامش وحجاز خطى قدسدن اعتباراً مصر حدودينه طوغرى تمديد ايله اكمالى قوة قريبه يه كتيرمشدر . حجاز خطنك مدينهٔ منوره ايله مكه آراسنك بوصره ده انشاسى دخى قرار آلتنه آلنمشدر.

تشكيلات عدليه مزك نواقص ونقايصنى تدقيق واصلاح ايتمك اوزره عدليه نظارتنه بر آلمان مشاور جلب اولندينى كبى قوانين مدنيه مزك احتياج عصره كوره اكمالى مقصديله متعدد قوميسيونلر تشكيل ايدلمشدر . آلمانلرك خاصهٔ تنسيقيه سندن استفاده اميله ديكر بعض نظارتلر ايچون ده مشاورلر كتيرلمش ويا كتيرلمك اوزره بولنمشدر .

مملكتمزده دول مخاصمه مؤسساتندن اولان ليمانلر ايله آيدين، سوريه، مدائيه دميريوللرى واستنيه دوقلرى مقاوله نامه لرى احكامنه توفيقاً حكومتجه مبايعه ايديلهرك مؤسسات مليه ميانه ادخال اولنمشلردر.

مسكوكاتمزجه آلتون وگوش اساسلرى جارى وهر يرده بونلرك قيمتلرى آراسنده كى نسبت متفاوت اولديغندن بالكز آلتون غروش اساسى اوزرينه مسكوكات توحيد وقسماً اصول حمايه يه مستند كرك تعرفه سى موقع تطبيقه وضع اولونمشدر .

بالعموم مكاتبك پروغراملرنى تربيهٔ دينيه وملیه اساسى اوزرينه تنسيق ومكتبلرك عددى تكثير ايدلديكى كبى دارالفنون اصلاح وتوسيع اولنه رق بر چوق درسلر ايچون آلمان مدرسلر جلب اولونمش وتربيهٔ اناثه اهميت مخصوصه ويريلهرك آنا مكتبلرندن بدأ

عسكريه‌مزه شايان تقدير خدماتى سبق ايدن فون درغولج پاشانك نامنى ذكر ايتمكى بر وظيفهٔ قدر شناسى عد ايدرز . عسكرلرمز حرب ميدانلرنده حماست قهرمانانه‌لريله مغرور خصملرمزه فصل باش أكديرمشلر ايسه ابراز ابتدكارى تربيهٔ مدنيه ايله‌ده عصرلردن برى مدنى كچينن دشمنلرمزى كنديلرينه مفتون و تقدير خوان ايلمشلردر .

عسكرلرمز دشمندن مقابله يه‌مثل كورميه‌جكنى بيلديكى حالده الك شدتلى وحدتلى ملحمه‌لردن صوكره دخى دشمنك ميدان حربده سريلن پاره‌لرينه معاونتى ، اله كچن اسيرلرينه شفقتى اسيركه‌مامك كبى علوى فطرتلر ابرازندن كرى طورمامشدر . كنديسنه توجيه سلاح ايدنلره آرسلانلر كبى صالديرمق ، ألنده سلاحى اولمايانلره خصم جانى دخى اولسه تعرض ايتمامك مسلمان وتوركك حماستى ، مسلمانلق وتوركلك علوجنابى مقتضياتندندر . اميد اولنوركه حرب عمومى بو حقيقتى توركلرى مدنيته بيكانه‌لكله اتهام ايدن بوتون اقوامه اعلام ايدر .

متفقلرمزله حركات عسكريه‌ده اولديغى كبى مناسبات سياسيه‌جه دخى بر اتحاد ووفاق تام ايچنده‌يز . بو اتحاد ووفاقك ثمراتندندركه آلمانيا ايله معاملات متقابله ومتساويه اساسى اوزرينه بر قونسولوسلق مقاوله‌نامه‌سيله اعادهٔ مجرمينه ، مظاهرت عدليه‌يه ، اقامت تبعيه عائد درت مهم مقاوله‌نامه امضا ايتمك اوزره بولنيورز . ديكر متفقلرمزله وبعدالصلح دول سائره ايله عقدى درکار اولان بو قبيل معاهداتك اساس تشكيل ايتمسى طبيعى بولنان مقاولات مزبوره حقوق بين‌الدول قواعد مرعيه‌سنه توفيقاً وجوده كتيريلمك قابيتولاسيون هيولاسى بو صورتله‌ده هدم ايدلمش اولديغندن بو موفقيت قرقه‌مز ايچون

وطنی فیاتیله بو ترخ آراسنده ایکی اوچ پاره فرق تحصل ایلدیکی جهتله هیئت مذکوره بو فرق سرمایه اتخاذ ایده‌رك تاثر معاملات تجاریه‌یه توسل ایتمش وبو سایه‌ده الده ایتدیکی پاره ایله الیوم بری ملی محصولات ، دیکری قطاریه واوچنجیسی آتمکجیلر شرکتی نامیله اوچ مهم مؤسسهٔ اقتصادیه وجوده کتیرمشدر . اشبو هیئت متشبثه بوخصوص حقنده‌کی مساعیسنی ومعاملاتی مبین اولمق اوزره هیئت علیه‌لرینه بر مجموعه تقدیم ایده‌جکدر .

حربك ایکنجی سنه‌سنده استانبول اعاشه مسئله‌سیله شهر اماتی بالذات متوغل اولدیغی کبی اشبو اوچنجی سنه‌ده دخی مملکتك اعاشه‌سنی تحت انتظامه آلمق اوزره بر اعاشه قومیسیونی تاسیسله وظیفه وصلاحیتی قانون مخصوص ایله تعیین اولونمشدر .

حرب سنه‌لری اجرآت مهمه ایچون بر دورهٔ انتظار اولمق لازم کلیرکن مملکتمزده بالعکس بك مهم ترقیات وتکملاته مصدر اولمشدر.

آلمان هیئت اصلاحیهٔ عسکریه‌سنك همت ومعاونتیله تشکیلات عسکریه‌مزی اکمله موفق اولدیغمز کبی بدل قدینك تحدیدی ومکافیت عسکریه‌نك تشمیلی سایه‌سنده اعظمی یدی سکز یوز بیکی کچمیه‌جکی ظن اولنان قوائی عسکریه‌مز اوچ میلیوندن زیاده‌یه ایصال ایدلمش واحتیاط ضابطی وکوچك ضابط یتیشدیرمك اصولنده اجرا ایدیلن تعدیلات ایله ضابطان قادر ولرمز هروقتدن زیاده کسب مکملیت ایتمشدر. کنج وفعال ضابط وقوماندانلرمزك همتی سایه‌سنده عسکرمزك تعلیم وتربیه‌سی وقوهٔ معنویه‌سی علی وجه اصعاد ایدلمشدر که آوروپانك الك بیوك اردولرینه قارشی مملکتی غالبانه مدافعه‌یه موفقیت ودشمنلرله دوکوشمك ایچون الك مکمل اردولری یاتنده اخذموقع ایتمکه لیاقت کسب ایتمشلردر. بو مناسبتله مملکتمزی وطن ثانی اتخاذ وترقیات

سزالرینی بولمشلردر . بو مسئله‌نك تفرعاتیله الده ایدیلن وثائق مبین دردنجی اردوی همایونجه نشر اولنان رساله انظار عامه‌یه وضع اولنمشدر .

حجاز حادثه‌سنه کلنجه قبله‌کاه اسلام اولان مکهٔ مکرمه‌ده احداث اولنان بوقدر جداً خائنانه ومهیبانه‌در. شریف حسین امارتك اولادیته قلبندن ماعدا بالجمله مطالباتنه کوستریلن موافقته رغماً لوای عصیانه صارلمقدن تحاشی ایتمامشدر . انکلیز نقد وتحریکیله وقوع بولدیغنه شبهه اولمیان بو طغیانه ، ملت اسلامیه‌نك کسر اتحادنده‌کی محاذیری تقدیر ایدن بر چوق ذی نفوذ مشایخ عربان اشتراك ایتمدکلرندن وحجاز والیسی الیوم قوهٔ عسکریه‌سیله طائفده بولنمقده اولدیغندن موسمك آن مساعدنده مرقومك جزای مایلیقنی بوله‌جغنده شبهه‌مز یوقدر .

حربك اعلانندن صوکره تحدث ایدن مسائل مشکله‌نك برینی‌ده استانبولك اعاشه‌سی کیفیتی تشکیل ایتمشدر . اکثریت خلق ایچون معیشتك اساسی اکمك اولدیغندن هیچ اولمزسه بو غدای اصلی‌نی حربك الجا آتندن اولان غلای اسعاردن قورتارمق امنیه‌سیله امانت بومسئله ایله جدی برصورتده اشتغال ایلمکه باشلامش ایسه‌ده احوال حربیه‌نك احداث ایتدیکی اسباب مختلفه دولاییسیله بحران دفع ایدیله‌مدیکندن برهیئت متشبثه معرفتیله بو ایشك تدویری استانبول هیئت مرکزیه‌سنه حواله ایدلمشدر. هیئتك درعهده ایتدیکی بومشکل وظیفه‌نی تقدیره لایق بر صورتده ایفا ایتدکدن بشقه آناطولیده‌کی مستحصلری محتکرلرك الندن قورتارمش ومحصولاتی ذکر فیأتندن فضله‌یه مبایعه ایده‌رك زراعك اکتساب ثروت ایتمسنه دلالت ایتمشدر. شهر اماتی اکمکه آلتمش پاره نرخ وضع ایتدیکی وبغدایك مبایعه

١٦ — عينى طرزده اورفه‌ده ارمنيلر سلاح عصيانه صارلديلر.
ايشته بواحوال ووقايع روس حدودنده‌كى اردولرمزك امنيتى سلب ايتديكى وقوهٔ مدافعه‌مى اولميان اعاشه منزللريله قافله‌لرينى تحت تهديده دوشوردىكى وحادثات عصيانيه‌نك برآزدها توسعى اردولرمزك مغلوبيتى انتاج ايتمك كبى جداً انديشه آور بر شكل آلديغى جهتله اردولرمزى ايكى آتش آره‌سنده بولونمقدن تخليص ايچون بالعموم ارمنيلرك مناطق حربيه‌دن ومنزل وشمندوفر خطلرى جوارندن اوزاقلاشديرلمسنه مجبوريت حاصل اولمشدر.

بو نقل اثنا سنده بعض افراطكارانه حركات وقوع بولديغى مسموع اولديغندن تحقيقات احرامى ايچون مختلف هيئات تفتيشيه كوندرلمش وسوق اولنانلرك املاك و اراضيسنك سوء استعماله اوغرامامسنى تأميناً قانون مخصوص يابيلمشدر. بو قانونه توفيقاً تشكيل اولنان قوميسيونلر اموال متروكه‌يى ثبت دفتر ايتمكده‌درلر.

شايان تأثر بولنان احوال داخليه‌دن برى‌ده سوريه وحجازده متكون حادثاتدر. سوريه وقعه‌سى اوته‌دن برى فرانسز نفوذ وتربيه‌سيله پرور شياب اولمش بر قاچ سبكمغزك سوريه استقلالى نامنه حركات اختلاليه ترتيبانه قيامندن عبارت اولوب بونك مقدماتى بالقان حربى اثنا سنده بيروتده اصلاحات مجلسلرى ، پارسده فرانسه‌نك حمايه‌سيله قونغرهلر عقدى كبى افعاله تصدى صورتيله تظاهر ايتمش ايدى. بين الاسلام تفرقه احداث ايدن بوافعالك تدابير حسنه اتخاذيله اووقت اوكى آلنمش ايسه‌ده دولت حربه كيردكدن صوكره بوترتيباتك فاعللرى فرصتك حلول ايتديكى زعميله فعاليته كچمك اوزره فرانسه ايله مخابراته قيام ايتدكلرندن محاكمه‌لرينك اجرامى ايچون ديوان حربه تسليم ايدلمشلر وحقلرنده صادر اولان حكملر موجنجه جزاى

مانلیهر ، شنایدر تفنکلری ، کلیبالرده ، مکتبلرده بیکلرجه عسکر فراریسی بولندی .

١٠ — سیواس ولایتنده قافقاس اردوسنك خط رجعتی تهدید ایچون اوتوز بیك کشیلك بر قوت جمع وتحشیدینه چالیشلدیغی اعترافات ایله ثابت اولدی . سیواسده ، صو شهرنده ، مرزیفونده ، آماسیه‌ده الده ایدیلن بومبالر ، مخصوصاً اعمال ایتدیرلمش ژاندارمه البسه‌سی ، عسکر بورولری ، بك چوق اسلحهٔ ممنوعه بونی تأیید ایتدیکی کبی صو شهری جوارنده ارضرومه کیدن عسکر قافله‌لرینه مکرراً وقوع بولان تعرضلرده عصیانه مقدمه تشکیل ایتدی .

١١ -- ١٢ حزیرانده سلاح تحریسی اثناسنده قره‌حصار شرقی ارمنیلری عصیان ایده‌رك شهری آتشه ویردیلر . سکز یوز عاصی قلعه‌یه‌تحصن‌ایله عسکردن، اهالیدن، ژاندارمه‌وپولیسدن برچوقلرینی شهید ایتدیلر . ژاندارمه قوماندانی‌ده شهدا میانندهٔ‌ایدی .

١٢ — یه سلاح تحریسی اثناسنده ایزمیتده ، باغچه‌جکده ، آطه پازارنده یوزلرجه بومبا واسلحهٔ ممنوعه ، آرمیشه مناسترنده رهبانه‌مخصوص مکتبده فوق‌العاده قوهٔ‌تخریبیه‌یی حائز متعددبومبالر، بر چوق کوچوك بومبا وسلاح ظهور ایتدی .

١٣ — خداوندکار ولایتنده دخی برچوق یرلرده بومباوسلاح ظهور ایتدیکی کبی مسلح چته‌لر استراحت عامه‌یی اخلاله باشلادیلر.

١٤— مرعشده بش یوزکشیلك چته‌افرادی فندیجق قریه‌سنده منتظم سپرلر پایه‌رق اوزرلرینه سوق اه لنان قوهٔ عسکریه‌یه مقاومت وتعرض ایلدیلر ، بر چوق شهید ویردیردیلر .

١٥ — بو صیره‌لرده آنقره‌نك بوغازلیان قضاسنده قوتلی ارمنی چته‌لری اهالیه وعسکره تجاوز ایتدی .

٥ — ١١ مارت ٣٣١ تاريخنده بش يوز مسلح اشقيا زيتونك تكه مناسترنده اجتماع ايده‌رك اوزرينه كوندريلن مفرزه ايله مصادمه وزاندارمه قوماندانى سليمان افندى ايله معيتده‌كى ژاندارمه‌لرى شهيد ايتديلر .

٦ — آطنه‌ده ، درت يولده ، اسكندرون جوارنده دشمن دوناتمارى طرفندن جاسوسلق ايتمك ، شندوفرى تخريب ايلك اوزره ساحله چيقاريلوب الرنده‌كى تعليماتنامه ايله دردست ايديلنلر عثمانلى ارمنيلرى ايدى .

٧ — ينه مارتده وانك تيمار ناحيه‌سى مركزنده تعداد اغنام اثناسنده ارمنيلر مأمورين حكومته استعمال سلاح ايتديلر ، درحال بيكى متجاوز مسلح اشقيا طوپلاندى . عصيان كواش ، شتاق قضالرينه سرايت ايتدى . عاصيلر خطوط تلغرافيه‌يى كسديلر . ترتيب ايتدكلرى پوصولرده ژاندارمه‌لرى ، كواش قاضيسنى شهيد ايتديلر .

٨ — عصيان متعاقباً وانه سرايت ايتدى . اسلام خانه‌لرينه ، بانق عثمانى ، ديون عموميه ، رژى ، پوسته وتلغراف بنالرينه بومبالر آتيلدى ، شهره آلش ويرلدى . ٧ نيسانده ماوزر ، بومبا ، ال خبره‌لريله مسلح اشقيانك عددى ايكى بيك بشيوزى تجاوز ايتدى . وان قلعه‌سنه قپانمش اولان عسكر و اهالئ اسلاميه نيسان نهايته قدر شهرى مدافعه ايتديلر . شهر اشقيا الله دوشر دوشمز درحال ارمنى حكومت موقته‌سى اعلان اولوندى . وان ، بتليس جوارنده اشقيا سپرلرينك ايچنده روس پوفرانسز شاپقه‌لرى الده ايدلدى .

٩ — ١٢ نيسانده سلاح تحريباتى اثناسنده نفس ديار بكرده آلتمش دينامیت بومباسى . قوطولرله دينامیت قاپسوللرى ، متعدد وجسيم قوطولر درونده دينامیت پاروتلرى ، پك چوق ماوزر ،

كوكلليرله بايزيدحدودينى كچەرك حدودمنطقەسندەكى كويلرى خراب واهالئ اسلاميەيى قتل عام ايتديلر .

٢ — ١٣٣٠ سنەسى شباطى ابتداسنده ارمنى چتەلرى خيزانده عسكر جلبى ايچون كوندريلن مفرزەلرمزه استعمال سلاح ايتديلر، وان ، بتليس طريقنى طوتەرق تلغراف خطلرينى كسديلر . سوق اولنان مفرزەلرله هفتەلرجه محاربه ايتديلر . موشده ژاندارمەلره آتش ايدلدى . كومس قريەسنده آقان ناحيەسى مديرينك بولنديغى خانەيى آتشلەرك مديرى طقوز عسكرله شهيد ايتديلر . موشده آراق مناسترنده تحشد ايدن چتەلر ژاندارمه مفرزه قوماندانى ايله معيتندەكى ژاندارمەلرى شهيد ايتديلر .

٣ — ١٦ شباطده عسكر فراريلريله چتەلر زيتونده دائرهٔ حكومتى ، جبخانەيى باصديلر ، سلاحلرى يغما ايتديلر ، تلغراف خطلرينى كسديلر ، مأمورلرى واسلام عائلەلرينى قتله قيام ايلديلر ، قيامى تسكينه كيدن مفرزەيه استعمال سلاح ايدەرك بر طاقمى شهيد ايتديلر .

٤ — يەنه شباطده قيصرينك دوەلو قصبەسنده آمريقادن يكى عودت ايتمش « كيفورق حامپارسوميان » نك أوننده بر بومبا اشتعال ايتدى. ايديلن تحريات ده ارمنى مزارلغنده، ارمنى مكتبلرنده طقسانى متجاوز مەملى وفيتلى بومبالر ، يوزلرجه مانليهر ، ماوزر ، غاز تنكەلريله باروت ، فرانسزجه، روسجه، ارمنيجه شيفره مفتاحلرى، وثائق اختلاليه ، چتەلرك وظائفنى مبين يتمش مادەلك تعليماتنامه بر چوق اوراق مخابره بولندى . دردست ايديلن مظنونلر بو وسائط حربيەيى ارمنى استقلالى ايچون حاضرلادقلرينى بى پروا اعتراف ايتديلر .

ینه وطنداشلق سویه‌سندن ایندیرمه‌مش بالعکس مجالس محلیه‌یه تمثیل نسبی ایله اعضا کوندرملری کبی جهلر اظهار ایتمش ایدك . آنجق سفر برلکك اعلانی اوزرینه بعض ارمنی کنجلری تمثالی سنجاغی آلتنده طوپلانه‌جق یرده حدودلردن وبامصر وبولغارستان وروما نیادن روسیه‌یه کچمك کوکلی صفیله روس اردولرینه ویا روسیه‌نك تجهیز ایتدیکی ارمنی چته‌لرینه التحاق ایتدکلری کبی طاشناق ، خنچاق ، رامغاوار ، ره‌فورمه خنچاق قومیته‌لرینك آرالرنده‌کی اختلافاتی ترك ایله متحداً بالاجتماع دولت‌علیه‌نك حربه مداخله‌سی حالنده وقوعاتك آله‌جغی شکله انتظار ایلمکی واردوی همایون مظفر اولدیغی تقدیرده جبهۀ حربك آرقه‌سنده‌کی قصابنده اغتشاشلر ، قتل عاملر ، پانفیلر ایقاع وارمنی عسکرلری سلاحلریله فراره بالتشویق بونلردن چته‌لر تشکیل ایلیه‌رك اردولرمزك خط رجعتی قطع ایتمکی تحت قراره آلدقلری ثبوت بولمسنه وآچیازین قنوغیکوسنك روسیه ایمپراطورینی « ارمنی حامیسی » عنوانیله تقدیس ایده‌رك قنوغیکوسلق مقامنك جریدۀ رسمیه‌سی اولان « آرارات » مجموعه‌سنك ۱۹۱۶ تاریخلی آغستوس نسخه‌سنده بالعموم ارمنیلرك مالاً وبدناً روس اردولرینه معاونته مجبور اولدیغنه دائر برامرنامۀ روحانی نشر ایتمسنه واردوی همایونده‌کی ارمنی عسکرلرك سلاحلریله فرارلری تکثر ایده‌رك مقررات واقعه‌نك فعلیاتی باش کوسترمسنه بناءً حکومت سنیه‌جه تدابیر احتیاطیه‌یه توسل ایدلکله برابر بنه ارمنی اکثریتك بو تسویلانه قابیلمیه‌جقلری حقنده‌کی قناعتلر تزلزله اوغرامامش ایدی .

فقط وقوعات مرتب بر پلانه توفیقاً بروجه آتی تعاقب ایتدی :

۱ — روسیه‌یه اعلان‌حرب ایدر ایتمز چته‌رؤساسندن انترانیك ایله ارضروم مبعوثی قره‌کین پاصدیرمه‌جیان (آرمن غارو) ارمنی

ارمنی مسئله‌سنی وسیلهٔ حرب اتخاذ ایدوب سیاست‌استیلاجویانه‌لرینه دوام ایده‌جکلر ، انکلیزلرده مستقل بر ارمنستان وجوده کتیره‌رك روسلرك عراق واسکندرونه یاقلاشملرینی منع ایلیه‌جکلر ایدی . هرایکی دولتك ارمنی ساکن اولان ولایتلرمزده‌کی قونسولاری بو مقصدلرله ارمنی منورلرینی تحریك وارمنی اهالیی تسلیح ایچون خاطر وخیاله سیغمیان دسایس تطبیق ایتدیلر . قونسولار هرپرده منسوب اولدقلری دولتك بالکز منافع تجاریه‌سنی تأمین ایله متوغل غیرسیاسی برر مأمور اولدقلری حالده پرده قاپیتولاسیونلر طولایسیله عادتا سفیر حکم وماهیتنده بولندقلرندن معاملهلری ، محکمهلری حکومتك نظر تجسسندن مصون‌ظلوردی . بو صورتله اضلال وتحریکده مع زیادهٔ سربست بولنان قونسولرك مساعیسی مختلف زمانلرده ومختلف پرلرده ثمره‌دار ایسه‌ده روسلرك تحریکاتیله سرزدهٔ ظهور اولان اغتشاشلرده انکلیزلر مخالف قالدقلرینه وانکلیزلرك اثر تحریکاتی اولانلری روسلر نظر خشنودی ایله کورمدکلرینه بناءً دولت بوقاملری سهولتله تسکینه موفق اولهبیلمشلردر . نهایت دورهٔ انقلاب حلول ایدرك ارمنی قومیته‌لرینك‌ده ظاهراً آرزو ایتدکلری مشروطیت اداره تأسس ایتدیکی جهتله اختلال تشکیلاتنك ادامه‌سنه هیچ برلزوم قالمامق ایجاب ایدرکن بالعکس قومیته‌لر یکی یکی نامارله تعدد وتشکیلاتجه توسع ایلش وبالقان حربنده آوروپایه بر هیئت مرخصه اعزامیله ارمنی‌استقلالنی استحصال چاره‌لرینه توسل‌ایلمشدر. آلتی یوز سنه مال وجانلرینه وهم درلو مقدساتنه نکهبان اولدیغمز بوعنصرك دولتك الك بحرانلی زمانده برغائهٔ سیاسیه احداث ایتمسی بزلرك بحق انفعالنی جلب‌ایتمك اقتضا ایدرکن تربیهٔ‌دینیه وفطریه‌مزك سوقیله بو فضیحه‌یی بر قاچ سکمغزك اثری عد ایده‌رك کندیلرینی

اللهنه ربط قلب ايدن ، پيغمبر ذيشانك روحانيتنه استناد ايلين ، پادشاهى اوغرينه جانى فدادن چكنمين زنده وفدا كار بر عثمانلى اردوسى بولنجه دهازياده شاشيرمش وكزيجق آى بيهوده تعرضلرله يوز بيكلرجه انسان تلف ايتدكدن صوكره رجعت قهقريه ايله چكيلوب كيتمشدر . بو ملحمهٔ كبرانك زمان جريانى كبى بحرانلى برآنه مصادف اولان ١٣٣١ سنه‌سى قونفرانسنك دخى تأخيرى ضرورى كورلمشدر .

بنه بو صره‌ده بولغارستان دولتنى دائرهٔ اتفاقزه آلمق ايچون بعض حدودتصحيحاتنه موافقت ايدلمشدركه بوفداكارلغمز مركزى متفقلرمزله خطوط مواصلهمزك آچيلمسنى تأمين ايتديكى كبى فرانسز و انكليزلرك سلانيكه سلطى و رومانيانك عليهمزه حربه كيرمسى فداكارلغمزك درجهٔ اصابتنى اثباته كافى كورلمشدر .

بو استخلاص مجاهدلاتندهعناصر عثمانيه‌نك مالاً وبدناً كوستردكلرى فداكارلغلر هر درلو حمايت وطنپرورانه‌نك فوقنده جدير تقدير وستايشدر . بونكله برابر مع الاسف سياقه مجبورزكه بعض حرب منطقه‌لرنده برطاقم اهالىلوازم حيثيتمنافى حركاته تصديدن چكينمه‌مشلر وحقارتنده ايجابات حربيه‌دن اولان معاملات شديده‌يى جلب ودعوت ايلمشلردر .

روس حكومتى ، دولت عثمانيه‌يى پارچه‌لامق سياستنى شرقده‌كى خرستيانلرى حمايه پرده‌سى آلتنده اجرا ولعقيب ايتديكندن برلين معاهدهنامه‌سنه ارمنيلر حقنده حمايتكارانه بر ماده علاوه ايتديرمش ايدى . ارمنيلرك حال و آتيسى ماده‌سى بو صورتله صحنهٔ سياسته چيقنجه روسلر وانكليزلر آيرى آيرى مقصدلرله بونى دولتك باشنده برغائلهٔ دائمه حالنده بليوب بويوتمك ايستديلر . روسلر زمانى كلنجه

ایشته منحصراً امنیت داخلیه‌وخارجیه‌مزی خللدن وقایه وهیچ بر دولت حقندهٔ روا کورلمسی جائز اولمیان مداخلات متحکمانه واستقلال شکنانه‌دن ا تخلاص مقصدیله چالیشدیغمز صیره‌ده انکلیز دونمامی بوغازی کسه‌رك کلوب کیدن کمیلرمزی اوزرنده شدتلی بر مراقبه تأسیس ایتمك صورتیله تجاوزات وتحریکاته باشلادیغی کبی روسیه دونمامی‌ده معلوم اولان طرزده باب مخاصمه‌یی آچدیغندن جسم دولته بر مرض بی امان کبی یرلشمش اولان وصایت دولیه‌دن قورتلق زمانمك حلول‌ایتدیکنه حکم اولنه‌رق شرف‌وحیثیت دولتی محافظهٔ آلمانیا وآوستریا ـ مجارستان دولتلریله بالاتفاق ۳۳۰ سنه‌سی تشرین‌اولی ایچنده‌مستعیناً بتوفیقه‌تعالی حرب عمومیه اشتراك‌ایتدك.

حقوق‌مشروعه‌مزی مدافعه ایچون سیل‌سیف جهادایتدیکمزدن عون وعنایت باری هرطرفده یزه ظهیر اولمه‌رق قوهٔ بحریه‌مز قره دکزده روس دونمامسنی مکرراً خیرباللادیغی وچناق قلعه‌ده منفرد فقط امثالی نامسبوق قهرمانلقلر ابراز ایتدیکی کبی اردولرمز دخی چناق قلعه‌ده ، هراقده ، ایرانده دشمنلرك قوای جمیعه‌سنی قهر وتدمیر ویك‌شائلی غالیپتلر استحصال ایتمشلر والآن قفقاس، هراق، مصر جبهه‌لرنده وفالیچیا ، دوبریجه ساحهٔ حربلرنده وطنلرینی ، ووطنلرینك منافعنی قهرمانجه مدافعه ایتمکده بولنمشلردر . حربك برنجمی سنه‌سند. شائلی آلمان وآوستریا اردولرندن بیدکلری ضربات شدیده‌آلتنده سرسملشن دشمنلرمز هم‌افکار عمومیه اوزرنده مؤثر اولهجق سهل وسریع بر مظفریت ا کتساب ایتمك ، هم‌ده روسیه‌یه جبخانه ومالزمهٔ حربیه یتیشدیرمك املیله قوهٔ‌بحریه وبریه‌لریله چناق قلعه‌یه یوکلندکلری زمان بر قاچ کون ایچنده استانبوله کلهجکلرینی وموجودیتلرینی خاتمه چکهجکلرینی ظن‌ایتمشلردی. حالبوکه قارشولرنده

باشنده بویوك بر فلاکتك دولاشمقده اولدیغنی حس ایتدیرهجك درجهده ایدی. مملکتمز حقندهکی اقطار سیاسیه بومرکزده اولمقله برابر بعض امتیازاتده وار ایدیکه هیچ بر دولتله مناسبت حسنه تأسیسنه امکان براقیوردی. قاپیتولاسیون نامی آلتنده تکشیف ایدیلن بو امتیازاتك اساسلری دور شوکتمزك بزر احسانی اولدیغی حالده عصراً بعد عصر سوء استعمال ایدیلهرك عهدی بزر حق اولمق کبی قصداً یاکلش تلقیلره اوغرادلمش وبوتلقیات یوزندن هرکون هردولتله بر مسئله تحدث ایدهرك دولتك موجودیتی لاینقطع صارصلمشدر. آوروپا ایله مناسبات عمومیهمزك فوقالعاده توسع ایتدیکی بر دوردہ دولتلرله هر دقیقه بر اختلاف اوکنده بولنمقدن دها الیم بر حال تصور اولنهبیلیرمی؟ اجنبیلره قارشی محکمهلرمز استقلالدن محروم، اجنبیلرك علاقهدار بولندیغی منابع مالیهدن استفادهمز معدوم ایدی. اجنبیلرك کیف مایشاء مؤسسات احداثیله بورالرینی سفارتخانهلر کبی خارج از مملکت امتیازینه مظهر بولندیریبورلر، گمرکلرمزه، مالی قانونلرمزه، معدنلرمزك ایشلدلمسنه انکشاف وترقیمز علیهنه اولهرق هر آن مداخله ایدیبورلردی. بونلر کافی گلیورمش کبی آچدقلری مکتبلرده تبعهمزی اختلال وافتراق حسلریله، اطفالریله بیلمکدن فارغ اولمیورلردی.

آوروپا قونسری انحلاله اوغرادیغی زمان حکومتك برنجی ایشی آرتق دولتعلیهنی ساحهٔ سیاسیاتده هرصیاده هدف اولور بر آوکی تلقی ایدلمکدن وداخلاً حق سلطنته وسیلهٔ تعرض اولان، خارجاً مناسبات سیاسیهسنه هرآن ایراث خلل ایتمك ماهیتنده بولنان قیوددن قورتارمق اولمش و، مقصدله قاپیتولاسیونلری الغا ایتدیکی کبی حین حاجتده مقدمشروعی مدافعه ایچون استعمال ایدهجکی قوای عمومیهٔ حیاتیهسنی جمع ومعاینهیه قرار ویرمشدر.

ایدن قومیته جیلرك اك زیاده یوز بولدیغی انکلتره‌دن مفتشلر جلبی ضمننده واقع اولان تشبثات خصوصیه‌سنی روسیه دولتی بر مسئلهٔ سیاسیه رنگنه صوقه‌رق ولایات مذکوره‌ده مختاریت اساسلرینی احضار ایده‌جك بر چوق تکلیفلرله اورتیه آتلمش ودولتی بو تشبثدن دونوله‌میه‌جك بر حاله قویدیغی کبی جلب اولنه‌جق مفتشلرك انتخاب شخصیتلری ایچون کندیسنه بر حق تأمینه‌ده موفق اولمش ایدی . روسیه دولتی آلمانیه قدر کندیسنه منطقهٔ نفوذ اعتبار ایتدیکی ولایات شرقیه‌ده دولتجه منصور اولان اعمارانه دخی هرزوقت ممانعت ایتمش وارضروم، وان، بتلیس ولایتلری داخلنده نهایت بوله‌جق شمندوفر خطلری امتیازاتی ایچون وقوع بولان مذاکراته مداخله ایله دولتك محافظهٔ مملکته عائد اولهرق قبول ایتدیکی اساسات عقیم براقدیرمشدر. روسیه دولتی آلمانیادن حلب ایتدیکمز هیئت اصلاحیهٔ عسکریه‌یی‌ده ایستدیکمز کبی استخدامه مخالفت ایتمش ، عسکرلکجه حصرله کتیرمکه عزم ایتدیکمز ترقیاته حائل اولمق ایسته‌مشدر. فرانسه هراستقراضی متعاقب نقداً وباسیاسةً برمنفعت جرینی التزام ایده‌رك فرینون کشلکدن واز کچمدیکی کبی کندیسنه دائرهٔ نفوذ اتخاذ ایتدیکی سوریه وفلسطین حوالیسنده مؤسساتی متمادیاً تزیید وفرانسز لسانی تعمیم ایده‌رك اورالرینی فرانسزلاشدیرمغه واهالیٔ محایه‌یی انواع مواعید ایله اغفال وتشجیع ایده‌رك حضور وسکونی اخلاله ساعی بولنمشدر .

طرابلس حربندن صوکره ایتالیا دخی عهداً اعاده‌سنه مجبور اولدیغی آطه‌لردن چیقمدیغی کبی انطالیه حوالیسنی بتمامیه‌رك مالایطاق تکالیف سردینه جرأتیاب اولمش واحوال عمومیه‌دن بالاستفاده بعض امتیازات دخی آلمش ایدی. بالقان حربنی متعاقب آناطولینك تقسیمی ایچون بوکونکی ائتلاف دوائلرنده کوریلن استعجال وعصبیت مملکتك

بو ایکی خصم جانك ائتلافی انکلترەنك بوغازلرك سیاستی افسانەسنه بوصورتله خاتمه چکدیکی ایچون آرتق بوغازلرده تورکلرك بکلجیلکنەده لزوم قالدیغندن لوندره قونفرانسنده قابینەلرك بالاده ذکر ایتدیکمز مشهور سوزلری اخطار ایدلدکجه «ویل مغلوبلره!» ندامی الك زیاده انکلیز آغزلرندن یوکسلمش ایدی.

حاصلی بزم ایچون غالبیت ممنوع، مغلوبیت مشروع ایدی؛ بر آلمق حرام، بر ویرمك طبیعی ایدی. هرکس بزی خیرپالایه جق، بزم کیمسه یه سس چیقارمیه حدمز اولیه جق ایدی.

آوروپا قونسری، بزه سیاست خارجیه جه منفور بر اوکسوز معاملەسی یاپدقدن بشقه خائن ووجدانسز وصیلر کبی المزده کی مالەده کوز دیکدرك مملکتمزی آتیاً پارچه لامق اوزره مناطق نفوذه آیرمشلر وبومنطقه لرده حقوق حاکیتمزك جریان طبیعیسنه حیلولت ایتمشلردر.

محمود شوکت پاشا مرحوم قابینەسی بویوك بر همت وصفوتله مملکتی احیایه عزم ایتدیکی وقت اول حال مطلقیتده قالمش اولان مسائل حلایچون تشبثات سیاسیه ده بولندیغی زمان انکلتره عراقده وبصره کورفزی حوزەسنده شمندوفر تمدیدی، نهرلرده سیر وسفر اجراسی، معادن ایشلدلمسی کبی بر دولتك امور داخلیه سندن عد اولنان حقوقك برچوغنی عهده سنده تقریر ایتدیرمکه ودجله وفرات اوزرنده بر انکلیز اداره سی تأسیسنه سعی ارامق صورتیله مضمرات سیاسیه سنی آچیقه وورمقدن چکنمش ایدی.

برلین معاهده نامه سیله مسائل دولیه میانه ادخال ایدلمش اولان ولایات شرقیه اصلاحاتی کیفیته نهایت ویرمك اوزره بو ولایاتك احوال داخلیه سی حقنده کی هزویات وتحریکاتی وسیلهٔ معیشت اتخاذ

حربی اعلان اولنور اولنماز آوروپا قاینه‌لری « غالب ومغلوبه برقاریش یر قازانمق ویا غائب ایتمك یوق » دستوریله اعلان طنطنه وتحکم ایتدکلری حالده لوندره صلح قونفرانسی مذاکراتی ممکن اولدیغی قدر علیهمزه انتاج ایلمك ارزوسندن فراغت ایتمامشلر ایدی .

فی الحقیقه انکلتره‌نك حقمزده‌کی عنصری حمایتکارلغندن آرتق اثر کورلیوردی . اساساً بویله بر حمایتکارلق نه موجود ایدی ، نه‌ده موجود اولهبیلیردی . بو ، بعض سیاسی رجللرمزك کندیلرینی آلداتمق ایچون ایجاد ایتدکلری بر سراب ایدی . انکلتره تحت اسارتنده بولندیردیغی ، ثمرات بازوسیله متنعم اولدیغی ، تعبیر دیکرله قانلرینی أمه‌رك بیوده‌یکی یوز میلیونلرجه اسلامك امید نجات ، مشعل استقبال اولدیغنه اعتقادایتدکلرینی بیلدیکی خلافت اسلامیه‌نك اکتساب شوکت وقدرت ایتمسنه بالطبع طرفدار اوله‌مازدی . دیکر طرفدن روسیه‌نك بوغازلره صاحب وآق دکزه نازل اولهرق هندستان طریق بحریسنه حاکم اولمسی‌ده ایسته‌مزدی . اونك ایسته‌دیکی بوغازلرك بکجیسی ضعیف بر خلافت ایدی . فقط صوك زمانلرده آلمانیانك دمبدم ترقی وتعالی ایدن قدرت وفعالیت اقتصادیه‌سی بازاراخذواعطادن کندیسنه الوآباق چکدیرمکه باشلادیغی زمان روسلرك طوپ وتفنك آوازه‌سیله استیلا ایتملرندن قورقدیغی مستملکلرینك وبلکه بریتانیا آطه‌لرینك آلمان صنعت وفنی ، آلمان ذکا وفعالیتی طرفندن سسرجه تسخیر ایدلمکده اولدیغنی کوره‌رك بردنبره تبعیل سیاسته بومدهش مستولیه قارشی روسلرله اویوشمه‌یی جانه منت بیلمش وخلاصه‌سی انکلتره‌جه بوغازلرك وبصره کورفزینك حل ملکیتندن عبارت اولان شرق مسئله‌سنی ایکیه بوله‌رك بصره کورفزیله هینترلاندینی کندیسنه مال ایدینوب روسیه‌نك ده بوغاز اوزرنده حقنی قبوله مضطر قالمشدر .

ایتدیکی بر صره‌ده آلمانیا دولتی بر مدتدنبری تأسسی التزام ایتدیکی مناسبات صمیمانه‌یه علاوةً ایکی زرهلیسی حکومت سنیه‌نك امر وخدمته بالتودیع قیمتدار بر جیله اظهار ایتمش اولمغله قلبارمزده اونودلماز بر حس شکران اویاندیرمشدر .

دولتمزك او زمانکی احوالنه بر نظر سریع عطف ایدرسه‌ك کوررزکه دولت عثمانیه شکلاً حائز استقلال اولدیغی حالده حقیقتده وصایت دولیه آلتنه کیرمش وحقوق حکمرانیسندن الك مهملرینی اجانبك کیف وهوسنه تودیع ایتمکه مجبور اولمش ایدی .

روسیه ایمپراطورلغی تاریخ تأسسندن بری آق دکزه مخرج تدارك ایتمك اوزره مملکتمزی استیلایی کندیسنه سیاست اتخاذ ایتدیکندن عصرلردن بری دوام‌ایدن ضعف اداره‌مزدن بالاستفاده اراضیمزدن پك چوغنی النه کیرمش ومتوالیاً ایجاب ایتدیکی وسائل حرب ایله غایهٔ املنه واصل اولمقده تأخر ایتمیه‌جکی مجزوم بولنمش ایدی . ایشته ۱۲۷۳ سنه‌سی روسیه حربنی متعاقب پارس قونغره‌سنه اشتراك‌ایدن دولتلر روسیه‌نك سیرسریع ایله الساعنی آوروپا موازنهٔ سیاسیه‌سی وبالخاصه انکلتره دولتی کندی منافع خصوصیه‌سی ایچون مضر کوره‌رك بو قونغره‌ده منعقد معاهده‌نامه‌یه دولت عثمانیه‌نك «تمامیت ملکیه‌سنی» تحت ضمانه آلدقلرینی درج ایله وصایت مشترکه‌یی تأسیس ایلدکلری حالده ۹۳ حربنده نه روسیه‌نك المزدن تکرار اراضی المسنه ، نه‌ده مملکتمزك پارچه‌لانمسنه ممانعت ایتمشدر .

برلین معاهده‌نامه‌سیله تأیید اولنان بو وصایت کیفیتی دولتمزی بر حجر سیاسی آلتنه وضع ایده‌رك تصرفات سیاسیه‌مزده حریت افعالمزی سلب ایتمش و۱۳۱۳ یونان حربنده بیکلرجه اولاد وطنك قانی بهاسنه آلدیغمز اراضیی اعاده‌یه جبر ایدلدیکمز کبی ۱۳۲۸ بالقان

باجمله منابع حياتيه‌مزى تجديد وتنسيق مزميله ٣٢٩ قونغره‌مزه ختام ويردكدن صوكره فرقهٔ سياسيه‌مز قونغره‌جه قبول اولنان اساسات دائره‌سنده مستعجلاً تشكيلاتى اتمام ايتديكى كبى هيئت حكومتمز دخى خارجاً جالب حرمت بر قوهٔ عسكريه، داخلاً مستوجب امنيت اصلاحات ملكيه وجوده كتيرمك اوزره ايشه باشلامش ايدى . فقط بالقان حربنده قازاندقلرى موفقيات سريعه ايله سرمست غرور اولان صربلىلر آمال‌مليه بهانه‌سيله الدن‌طبانجه‌يى براقيه‌رق سربازانه حركاتده دوام‌ايتدكلرندن آوروپاقونسرينه داخل دولتلرك مسالت‌عموميه نامنه هركون متزايد برغيرتله اخطارايتدكلرى هاروت ودينامیت مخزنلرينى آتشله‌مشلردر . مسالت عامه بو صورتله بوزيلوب وضعيات دوليه مهيب ومدهش بر شكل آلنجه آق وقره دكزلرك آناختارلرى المزده اولمق حسيله محارب زمره‌لرك التزامى وغيرالتزامى ازعاجاتنه معروض قاله‌جغمزى دوشونه‌رك حكومت‌سنيه مسلح بى‌طرفلغى ضرورى عد ايله عمومى سفربرلكى اعلانه مجبور اولمش وجهانده برمثلى مسبوق اولميان بوعجادلهٔ عظما ايچنده مدافعهٔ استقلال ومنافعى ايچون ملتك حائز اولديغى بالعموم قوا وقابليتاته مراجعته قرارويرديكندن مكلفيت‌عامه‌يى تطبيق صورتيله استحضاراته باشلامشدر. ايشته ٣٣٠ سنه‌سنده عقدى لازم كلن قونغره حكومت وملتك بو استحضارات ايله مشغول اولديغى بر زمانه تصادف ايتمكله بالضروره تأخير ايدلمشدر .

بويوك دكزلرمزى واوزون ساحللرمزى مدافعه‌يى يعنى امنيت حضور واستقلالمزى ضامن اولمه‌جغى ايچون پك بويوك اميدلر ربط وپك بويوك فداكارلقلر اختيار ايتديكمز زرهليلرمزك انكلتره دولتى طرفندن وضع‌يد ايدلمك صورتيله غصبندن متولد انفعال‌عمومى دوام

۱۳۳۲ سنه‌سی اتحاد وترقی قونفره‌سی

اتحاد وترقی عمومی قونفره‌سی ایلولك اون بشنجی پنجشنبه کونی بعدالظهر ساعت ایکیده نورعثمانیه قلوبنده رئیس عمومی سعید حلیم پاشا حضرتلرینك ریاستلری آلتنده اجتماع ایله‌مشدر. قونفره‌نك کشادینی متعاقب مجلس عمومی راپوری قرائت ایدلدکدن صوکره انتخاباته باشلانمش وقونفره رئیس اولمکله سعید حلیم پاشا حضرتلریله ریاست ثانیه‌لره طلعت ومدحت شکری بك افندیلر انتخاب ایدلدکدن صوکره اولا اوچ کاتب وبالآخره قونفره‌نك تدقیق واشتغال ایلیه‌جکی مسائله کوره لازم کلن انجمنلر انتخاب اولونمشدر. متعاقباً پازار کونی صباحلین ساعت اونده اجتماع ایله اتحاد وترقی نظامنامه‌سنده اجرامی تکلیف اولنان تعدیلات مذاکره ایدلمك اوزره ساعت بشه چاریك قاله جلسه‌یه نهایت ویرلمشدر.

* * *

قونفره‌نك ایلك اجتماعنده قرائت اولنان مجلس عمومی راپوری:

محترم افندیلر،

صوك قونفره‌مزك تاریخ عقدیله بو کونکی اجتماع آراسنده کچن زمان کرك بزه، کرك بشریته تعلق اعتباریله پك عظیم حادثاته جلوه‌کاه اولمشدر. معلومکزدرکه روسیه دولتك حمایه وتشویقیله بالقانلرده عایلهمزه اویناتان فاجعه اوزرینه دولتك حق بقاسنی کافل

اتحاد وترقی جمعیتی

۳۳۲ سنه‌سی قونغره‌سی مذاکراتیله بو بابده
یازیلان مقالاتی محتوی رساله‌در

استانبول — طنین مطبعه‌سی
۱۳۳۲

۱۳۳۲ سنه‌سی

اتحاد وترقی قونغره‌سی

استانبول — طنین مطبعه‌سی

۱۳۳۲

1332 Senesi
İttihad ve Terakki Kongresi

İstanbul-Tanin Matbaası

1332

شفرة لها بناء على ان تستعمل وقت الحاجة وهذه الشفرة ينبغى ان توجد فى كل شعبة ويسوغ ان يتغاير مفتاحها بين كل شعبة وان يستعمل بين كل فرد مفتاح عندى

اوتوز طقوزنجى ماده — اشبو قوانين اساسيه وصول مقصده دكين مرعى الاجرا طوتيله جقدر . يلكز ايجاب مصلحت والجا آت زمانه كوره تعديلاتك اجراسى اكثريت آرا حصولنده تجويز اولنه جقدر .

المادة التاسعة والثلاثون — ان هذه القوانين الاساسيه تكون مراعاة الاجراء الى ان يحصل الوصول الى المقصد ويجوز بالنظر الى ايجاب المصلحة والجا آت الزمان فقط اجراء التعديلات عند حصول اكثرية الاراء

خصوصنده سوق وتشويق اولنـه حق افراده رابعاً عموم افرادجه تنسيب اولنه‌جق خصوصات سائره‌يه‌صرف اوله جقدر .

المادة السادسة والثلاثون — ان الدراهم التى جمعت تنفق اولا على نشر الحقائق وتعميمها ثانيا على عائلة من فدى نفسـه في سبيل الجمعية ثالثا على افراد تساق وتشوق لحصول تشبثات الجمعية رابعـاً على سائر التى يصير تنسيبها عند جمهور الافراد

اوتوزيدنجى ماده — عثمانلى اتحاد وترقى جمعيتنده بولنان قادينلر على العموم ارككلر كبى حقوق عموميه ومدنيه يه مالك وعين خدمتله مكلفدرلر .

المادة السابعة والثلاثون — ان النساء الموجودات في جمعية الترقى والاتحاد كالرجال في كل الاحوال فهن مالكات لحقوق اليمين ومكلفات بعين الوظائف

اوتوز سكزنجى ماده — جمعيتك مخابرات مهمه سيچون حين حاجتده قوللانلمق اوزره برشفره سى موجود اولوب هرشعبه ده بولنه جقدر . مفتاحى هرشعبه آره سنده بشقه بولنمق وهرفردينتده آيرى آيرى اوله رق اختار قوللانلمق ممكندر .

المادة الثامنة والثلاثون — يلزم لاجل مخابرات الجمعية المهمة وجود

حمايه سى جميتجه اك مقدس وظائفدن عداولنه حق وابقاى نامنه چاليشيله جقدر .

المادة الرابعة والثلاثون — اذا كانت عائلات الذين يغدون انفسهم فى سبيل مقاصد الجمعية محتاجة الى المعاونة فالانفاق عليها واعاشتها وحماية اولادها تعدلدى الجمعية من اقدس الوظائف ويجتهد لابقاء اسمهم وتخليد شهرة لهم

اوتوز بشنجى ماده — جميت نامنه هرنوع كاتب خصوصيلك، صندوق امينلك ، محاسبلك خدمتلرى هپ مجلس اداره اعضالرينه محول ايسه ده ايشلرك كثرت واهميته كوره جميت آرزو ايلديكى حالده افراد جميتدن امين اولديغى ذواته ايش كوردیره بيلير

المادة الخامسة والثلاثون — ان خدمة الكتابة الخصوصية وامانة الصندوق والمحاسبة كلها محولة الى اعضاء مجلس الادارة الا انه نظرا الى كثرة الاشغال واهميتها يمكن احالة شغل الى ذوات امناء من افراد الجمعية برأى وتشوق الجمعية

اوتوز آلتنجى ماده — جمع اولنان پاره اولاً نشر تعميم حقايقه ثانياً جميت بولنده فداى نفس ايدنلرك عائله سنه ثالثاً تشبثات جميتك

اولهجق وبوصندوقده هيچ بروقت بيك غروشدن فضله پاره بولندير ليهجقدر . وارادتك فضله سى هيئت اداره نك تنسيب ايده جكى شعبه لرواسطه سيله امانةً بربانقه يه توديع ايديله جكدر جمعيته داخل اولان هرفرد بوصندوقه مافوقى ويامعلومى اولان ذات واسطه سيله تعهد ايتديكى مبلغى هر آى تأديه ايده جكدر . مقدار تعهد متعهدك حال وآرزوسنه كوره تزييد وتنقيص اولنه بيله جك ايسه ده بومقدار كونده برپاره حسابيله سنه ده طقوز بوچوق غروشدن اشاغى اولميه جقدر .

المادة الثالثة والثلاثون — يلزم هيأة ادارة الجمعية وجود صندوق يكون تحت نظارتها وان لايتجاوز مافيه من الدراهم عن الف قرش ابدا وتوضع فضلة وارادته على سبيل الامانة فى بنك بواسطة الشعب التى تختارها هيأة الادارة وكل فرد دخل الجمعية يؤدى الى هذا الصندوق فى كل شهر بواسطه من فوق او الذات المعلوم له المبلغ الذى عينه. والمقدار المتعهد به يمكن زيادته ونقصانه على حسب حال المتعهد وتشوقه لكن هذا المقدار لايكون اقل من تسعة غروش ونصف قرش فى السنة بحساب بارة واحدة فى اليوم ويقبل لاسم الجمعية كل نوع اعانة

اوتوز دردنجى ماده — مقاصد جمعيت اوغونده فداى نفس ايدنلرك عائله سى محتاج معاونتا ولورسه اعاشه واعانه سى واولادلرينك

ذلك وفي عكس الحال ينظر اليه بنظر ناقض العهد لعدم اصغائه الى الاوامر ولا تعاد اليه الدراهم التي اعطاها الجمعية

اوتوز برنجي ماده — جمعيتك تبليغات ومعاملاتي مكتوم طوتيله جقدر . افراددن برى جمعيت مسائلندن دولابي تحت توقيفه آلندبنى تقديرده دولابيسيله سبب توقيفي جمعيته بيلديريله جكدر .

المادة الحادية والثلاثون — يلزم ان تكون تبليغات الجمعية ومعاملاتها مكتومة واذا احد فرد من افراد الجمعية تحت التوقيف من جرا مسائل الجمعية يعلم الجمعية سبب حبسه

اوتوزبرنجي ماده — جمعيت افرادى نقداً ، قلماً ، بدناً جمعيته خدمته مجبوراولوب بواوج خدمتدن بريسنى اولسون ايفا ايتيوب جمعيتى اغفال ايدنلره وجمعيتك پارهسنى دولاندبرانلره خائن وطن معامله سى اجرايله جكدر .

المادة الثانية والثلاثون — ان افراد الجمعية تصير مشرفة بخدمة الجمعية مالا وعلما وبدنا فمن لم يقم ولو بواحدة من هذه الخدمات الثلاثة ومن اغفل الجمعية ومن احتال على اختلاس دراهم الجمعية يعامل معاملة خائن الوطن

اوتوز اوچنجي ماده — جمعيتك هيئت نظارتي تحتنده برصندوقي

ومن يقع منه تبـديل مكان هكذا يبحث ويحقق عن وجود شـعبة للجمعية فى الموضع الذى يذهب اليـه فان وجد هنـاك شعبة يراجع الوسائط اللازمة لاجل الالتحاق بها ان كان له شوق ورغبة بذلك

يكرمى طقوزنجى ماده — هرفرد جمعيتك مقاصدينه موافق اولمق شرطيله هردرلو تكليفاتده بولنمقده حرايسه‌ده اجراسى خصوصنده جمعيتك رأيى ملزومدر .

المادة التاسعة والعشرون — كل فرد وان يكن حرا باقتراح كل نوع من التكليفات الموافقة لمقاصد الجمعية الا ان امر اجرائها لابد له من رأى الجمعية

اوتوزنجى ماده — افراد جمعيتدن هربرى مجلس اداره‌دن تحميل اولنه جق وظائف ممكنه يى قبول واجرا ايله مكلف ايسه‌ده اسباب معقوله سرديله بو وظائفى اجرادن استنكاف ايتديكى تقـديرده اوشخص معاف طوتيله جقدر . عكس حالده اوامر جمعيتى اصغا ايتمـامش صايله جغندن عهدشكن نظريله باقيله جقدر - وجمعيت ، ويرديكى بارەيى اعاده ايتمه جكدر .

المادة الثلاثون — ان كل واحد من افراد الجمعية مكلف بقبول واجراء الوظائف الممكنة التى يتحملها من مجلس الادارة غـير انه اذا استنكف عن اجراء هذه الوظائف مبنيا له اسبابا معقولة يعفى من

ضمن دائرة الشرائط المبينة فى المواد السابقة يكلفه بيمين بدينه وناموسه ووجدانه على انه يخدم مقاصد الجمعية باخلاص وانه لايتجاوز احكام هذا النظام وبعد التحليف يعطيه النمرة التى يأخذها من رأس القسم بالتسلسل ويشعر بواسطة نومرته مجلس الادارة بقبوله النمرة ودخوله فى الجمعية وبعد ذلك يعطيه النظامات الاساسيه

يكرمى سكرتجى ماده — درسعادتده وياشعبات مجلس اداره سندن برينه منسوب ارلان برفرددرسعادتدن وياشعبه‌سنك بولندیغی بلده‌دن خارج محله كيده‌جك اولورايسه مادونی مافوقه تقديم وعزيمتی مافوقی واسطه‌سيله منسوب اولديغی مجلسه اخبارايتمكه مجبور اوله جقدر . بويله‌جه تبديل مكان ايده‌جك كيمسه كيده جكی برده جمعيتك شعبه‌سی موجودبولنديغی تدقيق ايده‌جك‌وا كروارسه آرزو ايتديكی حالده آنلره التحاق ايجون لازم كلان وسائطه مراجعت ايليه جكدر .

المادة الثامنة والعشرون — اذا اراد من ينسب الى مجلس ادارة دار السعادة او الى احد مجالس ادارة الشعب ان يذهب الى موضع خارج عن دار السعادة او عن بلدة شعبته يجبر على تقديم من دونه الى من فوقه واخبار المجلس المنسوب هو اليه بذهابه بواسطة من فوقه

يكرمى آلتنجى ماده — داخل جمعيت اولان برفرد ماده‌ء سابقه‌ده تعداداولنان اوصاف وشرائطى تمامیله جامع اولديغنه متمادى برتجربه وتدقيق وجدانى ايله قناعت كامله حاصل ايتمدكجه هيچ برشخصى جمعيته ادخال وجمعيتك وجودندن خبردار ايتميه جكدر .

المادة السادسة والعشرون — لا يسوغ لمن هو داخل فى الجمعية ان يدخل شخصا الى الجمعية ويطلعه على وجود الجمعية مالم يحصل له قناعة تامة بتجربة وتدقيق وجدانى بكونه جامعا تمام الاوصاف والشروط التى صار تعدادها فى المادة السابقة

يكرمى يدنجى ماده — برفرد موادسابقه‌ده بيان اولنان شرائط دائره سنده جمعيته ادخال ايلديكى ذاته جمعيتك مقاصدينه اخلاص ايله خدمت ايده جكنه وشو نظامنامه احكامنى تجاوز ايتميه جكنه دائر دين وناموس وجدانى اوزرينه برتبين تكليف ايده جك وبعد التخليف متعاقباً قول باشيلرندن آلهجغى نومروبى كندوسنه ويره جك ونومروبى قبول ايله جمعيته دخولنى مجلس اداره‌يه نومروسيله بيلديره جك بعده جمعيتك نظامات اساسيه سنى كنديسنه اعطا ايده جكدر .

المادة السابعة والعشرون — من يدخل الى الجمعية واحدا فى

(افرادك حقوق ووظائفى وجميته دخولى شرائطى)

يكرمى بشنجى ماده — برفردجميته داخل اولمق ايجون اولا عثمانلى ثانيا عاقل ورشيد اولمق ثالثاً قابليت واستعداد رابعاً اخلاق وحيثيت صاحبى بولنمق جبانت وجاسوسلق كبى رذائت اوصاف ايله شهرت قزانمامش اولمق خامساً جميتك مقاصدينه متعلق احوالده عزم وخلوص صاحبى اولمق سادساً حرص وطمعه مجلوب وفوق العاده هواى نفسانيه به واغراض شخصيه به مغلوب اولمامق سابعاً جديت ومتانت صاحبى اولمق لازمدر .

(حقوق الافراد ووظائفها وشرائط الدخول فى الجمعية)

المادة الخامسة والعشرون — يلزم لاجل دخول الواحد فى الجمعية اولا كونه عثمانيا ثانيا كونه عاقلا وراشدا ثالثا كونه ذا قابلية واستعداد رابعا كونه صاحب حيثية واخلاق مرضية خامسا كونه لم يكتسب شهرة برداءة الاوصاف كجناية وتجسس سادسا كونه صاحب عزم وخلوص فى الاحوال المتعلقة بمقاصد الجمعية سابعا كونه غير مجلوب لحرص وطمع ولا مغلوب فوق العادة للاهواء النفسية والاغراض الشخصية ثامنا كونه صاحب جد ومتانة

تحت توقيفه آنه جق ويادیکر برتهلکه یه دوشمجك اولورسه افراد جمیتك تخلیص وحمایه سنه واکر قطعیاً اتهام اولنمش ایسه فرارینه وتخلیصه مدار اولهجق وسائطی تدارك ایتمکله مکلف اولدیغی کبی جمیت افرادینك هر بری ده وجداناً وحمیةً بو وظیفه ایله مکلفدر .

المادة الثالثة والعشرون — کما ان مجلس الادارة مکلف بتدارك الوسائط التی تکون مدار التخلیص وحمایة من یؤخذ تحت التوقیف من افراد الجمیة او یقع فی تهلکة اخری من جرا خصوصات الجمیة وان اتهم قطعیا فلتهریبه وتخلیصه کذلك کل واحد من افراد الجمیة ایضا موظف بهذه الوظیفة من جهة الحمیة والوجدان

یکرمی دردنجی ماده — جمیت حکومتك احوال نامرضیه سنی استخبار ایتدکجه تدارك وتنسیب ایده جکی واسطه لرله اعلان حقیقت ایدرك افکار عمومیه یی ایقاظ وبوکبی احوالك منعی چاره سنه غیرت ایده جکدر .

المادة الرابعة والعشرون — کلما استخبرت الجمیة عن احوال الحکومة غیر المرضیه توقظ الافکار العمومیة معلنة الحقیقة بالوسائط التی تتدارکها وتعمل جهدها لمنع هذه الاحوال

والعلمي ولهم قدرة على نشر مايوجد تأثيرات نافعة على افكار اوروبا اوالهيأة العثمانية وباسباب اخراج وانتشار مايكون مروجا لافكار الجمعية من الجرائد والرسائل واخبار مجالس ادارات الشعب مع عموم الافراد وادخالها على الممالك العثمانيـة وتوزيعها على الافراد كذلك يتعهد فى حال الامكان بنشر هكذا جريدة ورسائل نافعـة خفيـة فى داخل المملكة ايضا الى ان يوفق لاستحصال حرية المطبوعات

يكرمى ايكنجى ماده — مجلس اداره حكومتك خارجى وداخلى احوال حاضرهٔ سياسيه وملكيه سى حقنـده داخل جمعيت اولانلرك تنوير افكارينه وتزييد غيرت ومساعيـنه خادم اولهجق معلومات مهمه يى كرك بالذات وكرك افراد واسطه سيله استحصال ايلديكى حالده متـللاعموم افراده عرض وافهام ايده جكدر .

المادة الثانية والعشرون — ان مجالس الادارة يعرضون باصول التـلـل على جمهور الافراد مايكون خادما لتنوير افكار الداخلين في الجمعية او زيادة مساعيهم من المعلومات المهمة في حق احوال الحكومة الحاضرة الداخلية والخارجية السياسية والملكية اذا استحصلوها سواء كان بالذات او بواسطة الافراد

يكرمى اوچنجى ماده — مجلس اداره جمعيت خصوصاً تندن دولايى

لايترك مجالا لتشتت الاراء وبعده يعرض هذا القرار على اراء جمهور الافراد توفيقا لاصول التسلسل فان كان الاجراء فى احد الشعب يعرض ذلك على رأى افراد تلك الشعبة فقط . وجميع ملاحظات الاجراء سهلا كان او صعبا ينبغى ان لا يمتنع المجلس عن وضعها فى موقع المذاكرة

يكرمى برنجى ماده — درسعادت مجلس اداره‌سى كرك اوروپا وكرك هيئت عثمانيه افكارى، اوزرينه تأثيرات نافعه وجوده كثيره نشريادده بولنه‌بيله جك افرادك قدرت‌قلميه‌وعلميه جهاك ممتازلرندن برقاچنى منفرداً وياجتمعاً ممالك اجنبيه اعزام ايله جميتك مروج افكارى اولق‌اوزره غزته وسائر اوراق جيقاروب‌انتشارينى شعبات مجلس‌اداره‌سيله عموم افراده اخبار وممالك عثمانيه‌يه ادخال وافراده توزيع اسبابنه تشبث ايديله جكى كبى ممكن اولديغى حالده داخل مملكتده دخى سرىسق مطبوعاتك استحصالنه موفق اولنجه‌يه‌دكين خفياً بويله‌غزته واوراق نافعهٔ سائره نشرينى متعهداوله‌جقدر .

المادة الحادية والعشرون — ان مجلس ادارة دار السعادة كما يتشبث باسباب ارسال بعض افراد منفردة او مجتمعة الى الممالك الاجنبية من الافراد الذين تميزوا على غيرهم من جهة الاقتدار القلمى

موافق اولمغله برابر اجراسنده كلفت ومحذور اولمديغى حالده اولاً تشتت آرايه ميدان وبرلمه‌مك شرطيله اجرا وياعدم اجرا حقنده هردرلو احتمالاتى پيش نظره آلەرق بر قرارا تخاذ ايده‌جك بعده بوقرارى تسهيلا توفيقاً آراى عموميهٔ افراده واكر شعبه‌نك برنده اجرا اولنه جق اولورسه يالكز اوشعبه‌نك افرادى رأيله عرض واجراسى قولاى اولسون واكركوج اولسون بالجمله ملاحظاتى موقع مذاكره ومشاوره يه وضع ايتمكدن امتناع ايتميه‌جكدر .

المادة العشرون — ان مجلس ادارة دار السعادة مرجع لكل نوع من امور الجمعية ومصالحها ولمجالس ادارات الشعب والافراد الموجوده فى دار السعادة وما يقع من احد اطراف الاعضاء المركب مجلس الادارة منهم او من مجالس ادارات الشعب او من جانب الافراد الموجودين فى دار السعادة من التكليف او الاخبار بالمواد التى فيها شياء موافقة لمنافع الوطن ولا يرى كلفة ولا خطر فى اجرائها يلزمه قبوله واجراؤه او تبليغه فان كان التكليف او الاخبار الوقع بهذه الصورة موافقا لمقاصد الجمعية ومنافعها ومع ذلك فى اجرائه كلفة وخطر يلزم المجلس اولا ان يعطى قرار بعد المفاوضة وامعان النظر في كل نوع من الاحتمالات التى تنشأ عن الاجراء وعدمه بشرط ان

بالسهولة الى البلدة الموجودة هى فيها لما يطبع وينشر على اسم الجمعية وحسابها فى الممالك العثمانيـة او فى جهة من الممالك الاجنبية من الجرائد والاوراق والتحارير النافعة وتوزيعها على الافراد رابعا اعطاء الافراد تكليفات مجلس ادارة دار السـعادة ومعلوماته التى اعطاها واشعار مجلس ادارة دار السعادة بمـا يقع فى مقابلة هذه التكليفات والمعلومات من بيانات الافراد الموافقة لمنافع الجمعية بتمامها خامسا ايفاء الوظائف العائدة اليهامن المواد المندرجة فى الفصول الآتيـة سادسا التزام السرعة فى ايفـاء الوظائف . والشـعب الموجودة في الممالك الاجنبية مكلفة بعقد مؤتمرات ايضا زيادة على وظائفها كلمـا ساعدها الوقت

يكرمنجى ماده — درسعادت مجلس اداره سى هرنوع امور ومصالح جمعيتك وشعبات مجلس اداره لريله درسعادتده موجودافرادك مرجعى اولوب كرك مركب اولديغى اعضانك برى طرفـدن وكرك شعبات مجالس اداره سيله درسعادتده بولنان افرادجانبندن تكليف وياخبار ايديلان مواد ايجنده وطنك منافعنه موافق اولان واجرا سنده كلفت و محذور كورلمه ين شيلرى قبول واجراسنى درعهده وياتبليغ ايده جك اكربوصورتله واقع اولان برتكليف وياخبار مقاصد ومنافع جمعيته

وتعلن الكيفية بواسطة جريدة الجمعية

اون طقوزنجى ماده — طقسره مجالس اداره سى درسعادت مركز مجلس اداره سنك وسائط اجرائيه سيدر . وظائفى . اولاً سالف الذكر ماده لرده كى احكامه ثانياً بولندينى بلده داخلنده وملحقاتده افرادك تكثير وحمايه سنه ثالثاً كرك ممالك اجنبيه ده وكرك ممالك عثمانيه نك برجهتنده جمعيت نام وحسابنه طبع ونشر اولنه جق غزته وسائر اوراق وتحريرات نافعه نك بولندينى بلديه سهولتله ادخال وسائطنى استحصاله وافراده توزيعه رابعاً درسعادت مجلس اداره سنك تكليفاتنى وويريلكى معلوماتى افراده اعطايه وبالمقابله افرادك منافع جمعيته موفق اولان بيانانى تمامهادرسعادت مجلس اداره سنه اشعاره خامساً فصول آتيه ده مندرج موادن كندينه عائد وظائفى ايفايه سادساً ايفاى وظائفده التزام سرعت ايلمكه مجبوراوله جقدر . ممالك اجنبيه ده بولنان شعبه لرفضله اوله رق وقت بولدقجه قونغرالر ويرمكله ده مكلفدرلر .

المادة التاسعة عشرة — ان مجالس ادارة الخارج هى الوسائط الاجرائية لمجلس ادارة دار السعادة فوظائفها اولا رعاية الاحكام التى فى المواد السالفة الذكر ثانيا تكثير الافراد فى داخل البلدة الموجودة هى فيها وفى ملحقاتها وحماية الافراد ثالثا استحصال وسائط الادخال

اون سكزنجى ماده — استانبول مجلس اداره سى ايسه كرك در سعادتده وكرك طشره شعباتنده موجود اولان افرادك مقدارينى وعلى العموم افراددن آلنان مبالغك يكونيله مفرداتنى ومصارفات عموميه سنى مشعر هر اوچ آيده بركره طشره شعباتيله درسعادتده موجود قوللرك عددينى مبين برجدول تنظيم وشعبه لره توزيع ايده جكسه ده بو دفتر وتعميم خصوصى مجلس اداره نك تعيين ايتديكى روزمانده ابتدا ايده جكدر . معاملات ماليه نك حسن جريانه مدار اولمق ايجون جميتك مهر رسميسيله مهور علم وخبرلر ويريله جك وجميتك غرنه سى واسطه سيله اعلان كيفيت ايديله جكدر .

المادة الثامنة عشرة — اما مجلس ادارة دار السعادة فيلزم ان ينظم فى كل ثلاثة اشهر مرة حد ولا مشعرا بمقدار الافراد الموجودة سواء كانت فى دار السعادة او فى شعب الخارج وبمقدار المبالغ المأخوذة من الافراد بالعموم مع بيان كيفيتها وبالمصارف العمومية ومبينا عدد الشعب الموجودة فى الخارج واقسام الموجودة فى دار السعادة وبوزعه على شعبه واقسامه غير ان امر هذا التوزيع والتعميم سيبتدئ فى الزمان الذى يعينه مجلس الادارة ولاجل ان تكون المعاملات المالية جارية على محور حسن يعطى علم و خبر مختوم بختم الجمعية الرسمى

وتأديات وارسالات ومطالعاتى دخى منتظماً ارائه ايليه جكدر . هر فرد تأديانك محل صرفى صورمغه مأذوندر .

المادة السادة عشرة — ان مجلس الادارة يجبر على اتخاذ دفتر مكمل مشعر بالواردات والمصارفات ويقيده فى هـذا الدفتر المبالغ التى اخـذت من الافراد الموجودة تحت ادارته كلا على حدة على ترتيب النومرو ويرى التأديات والارسالات والمطالعات ايضا بدرجة منتظمة. وكل فرد مأذون بالسؤال عن محل صرف التأديات

اون يدنجى ماده — طشره مجالس اداره لرى اشبو ايكى ماده ده بيان اولنان طرزده طوتمش اولدقلرى دفترلر موجبنجه شعبه سى افرادينك نومرولرينى وتحصيل ايتـدكلرى مبالغك يكونى ومقدار مصارفى هر آى بتمامها استانبول مركز مجلس اداره سنه بيلديرمكه مجبور اولوب مانع ظهور نده اوچ آيدن زياده تأخيرى جائز اولهميه جقدر .

المادة السابعة عشرة — تجبر مجالس ادارة الخارج على اعلام مجلس ادارة المركز فى دار السعادة فى كل شهر عن نمر افراد شعبهاً وكمية المبالغ المتحصلة ومقدار المصارف تماما بموجب الدفتر المتخذ على الطرز المبين فى هاتين المادتين ولا يجوز تأخيره اكثر من ثلاثة اشهر بظهور مانع

اون بشنجي ماده — مجلس اداره تحت اداره لرنده بولنان افرادك نومرولرينى حاوى منتظم بردفترطوتمغه مجبور اولوب هربر اجتماعنده ايكى اجتماع آره سنده كى مدت ظرفنده جمعيته داخل اولان ذواتك نومرولرينى بالتعيين قول باشى واسطه سيله سلسله اصحابنه توزيع ودفتر مخصوصنه قيديده جكدر . جمعيتك اساس دفترى تحت امنيته بولنمق ايجون ممالك اجنبيه ده بولنان شعبه لردن برينه توديع اولنه جقدر . مركز اداره ده دفاتر سطحيه بولنه جقدر .

المادة الخامسة عشرة — يجبر مجلس الادارة على اتخاذ دفتر منتظم حاولنمر الافراد الكائنة تحت ادارته وفى كل اجتماع له يعين نمر الذوات الذين دخلوا الجمعية فى اثناء المدة التى بين الاجتماعين ويوزعها على اصحاب السلسلة بواسطة راس القسم ويقيدها فى دفترها المخصوص ويصير ايداع دفتر الجمعية الاساسى فى شعبة من الشعب الموجودة فى البلاد الاجنبية لاجل ان يكون تحت الامن وفى مركز الادارة يكون دفاتر سطحية

اون آلتنجى ماده — مجلس اداره واردات ومصارفاتنى مشعر مكمل بردفترطوتمغه مجبور اوله حق بودفتره تحت اداره لرنده بولنان افراددن آلدقلرى مبالغى آيرى آيرى نومرو صره سنه قيديده جك

المادة الثالثة عشرة — لاى سبب كان اذا قام واحد من افراد الجمعية فى بلدة من البلاد العثمانية او الاجنبية وصار موفقا لتكثير الافراد وبلغ عدد هؤلاء الافراد الى مقدار مناسب فهذا الفرد مأذون بتشكيل شعبة بناء على ان يكون رئيسها وان تكون مرتبطة بمجلس ادارة دارا لسعادة بواسطة الذات المعلوم له

(مجلس اداره نك حقوق ووظائفى)

اون دردنجى ماده — درسعادت مجلس اداره سى هفته ده بركره لزومى تقديرنده ايام غيرمعينه ده اجتماع ايدرك مذاكرات مقتضيه ده بولنه جقدر . مجلس اداره نك وظيفهٔ اصليه سى افراد بينده برواسطهٔ اتحاد اولمقدر . اعضابينده اكثريت اولمازسه هيچ برايشه قرار ويرلميه جكدر .

(حقوق مجلس الادارة ووظائفه)

المادة الرابعة عشرة — ينعقد مجلس ادارة دار السعادة مرة فى الاسبوع وحين اللزوم ينعقد فى ايام غير معينة لاجل المذاكرات المقتضية ووظيفته الاصلية كونه واسطة الاتحاد بين الافراد فان لم يوجد بين الاعضاء اكثرية لايعطي قرار لعمل ابدا

انه وجد بين هؤلاء الافراد شخص فائق على رئيس واعضاء مجلس الادارة الموجودين من جهة حسن الاخلاق والمزايا العالية يخبر مجلس الادارة خفية بطريق التسلسل باهلية الشخص واقتداره بدون تعيين شخصه حال كونه راضيا واعضاء المجلس يحققون باصول التسلسل ايضا عن اوصافه الممدوحة فاذا رأوه بناء على استحقاقه لائقا للعضوية يترك واحد منهم موضعه لهذا الذات ويخرج ان طلب وان لم يترك احد منهم موضعه برضاه ابدا يقترع بينهم فمن اصابته القرعة يقام هذا الذات فى موضع الذى اصابته القرعة واخيرا ينتخب رئيسا باكثرية اراء الاعضاء . ومثل هذا الذات الذى قبل للعضوية قام فى مقامها. فان كان من ترك موضعه باختياره اكثر من واحد يقترع بين التاركين فقط

اون اوجنجى ماده — افراد جميتدن برى هرنه ايچون اولورسه اولسون بلاد عثمانيه وممالك سائره دن برنده اقامتله تكثير افراده موفق وبو افرادك عددى مقدار مناسبه بالغ اولديغى حالده اول فرد رئيس اولمق وآنك درسعادتده معلومى بولنان ذات واسطه سيله استانبول مجلس اداره سنه مربوط بولنمق اوزره برشعبه تشكيله مأذوندر .

والاقتدار على الاشغال وكل واحد من الرئيس والاعضاء اعتبر راس قسم وكلما تزايدت الاعضاء تتعدد الاقسام ايضا

اون ايكنجى ماده — هر قوللده افراد جمعيت تكثر ايدرك بونلرك ايجنده حسن اخلاق ومزايای عاليه سى جهتيله موجود مجلس اداره رئيس واعضالرينه فائق بر كيمسه بولندينى تعين ايتديكى تقديرده وكندوسى رضا كوسترديكى حالده تسلسل طريقيله اهليت واقتدار وشخص تعيين اولنمقسزين يالكز خفيةً مجلس اداره يه بيلديريلمه جكلرى واعضای مجلس بونك اوصاف ممدوحه سنى ينه اصول تسلسل ايله جداً تحقيق واستكشاف ايدرك استحقاقه كوره اعضالغه شايان كوردكلرى حالده ايسترسه ايجلرندن برى اوذاته برينى ترك ايله اعضالقدن جيقه جق واكر هيچ كيمسه رضا سيله برينى ترك ايتميه جك اولورسه بيلرده برقرعه كشيده اولنه رق هانكيسنه اصابت ايدرسه اوذات آنك برينه اقامه ايديله جك ومؤخراً اعضانك اكثريت رأيله رئيس انتخاب اولنه جق وبومثللو مجدداً اعضالغه قبول اولنان ذات قائمقامى بولندينى اعضالغك قول باشيلغنى درعهده ايده جكدر ١٠ اكر برينى ترك ايدنلر دن زياده ايسه يالكز بونلر آره سنده قرعه كشيده ايديله جكدر ٠

المادة الثانية عشر — حال تكثر افراد الجمعية فى كل قسم اذا تعين

بالاشياء التى يريد عرضها على مجلس الادارة وهو يبلغها الى من فوقه وبهذه الصورة تعرض على المجلس بيانات الافراد المتعلقة بالمجلس بصورة الانتقال من ما فوق الى ما فوق الى راس القسم او الى من لهم مناسبة ووصلة مع اعضاء الجمعية ومنهم الى المجلس وهؤلاء يبينون ذلك لمن دونهم وبهذا الوجه تقع تبليغات المجلس العائدة الى الافراد بصورة الانتقال من مادون الى مادون . والتعبير بما فوق يراد به الذات الذى ادخل الفرد فى الجمعية وبما دون يراد الاشخاص الذين ادخلهم هو فى الجمعية

(مجلس اداره نك صورت تشكلى)

اون برنجى ماده — مركز مجلس اداره سى رئيس واعضاسى استانبولده بولنان افرادجمعيتك ايش كذار وغيورلرندن انتخاب وهر برى برقول باشى اعتبار اولنمشدر . اعضاتزايد ايتدكجه قوللرندنى تعدد ايده جكدر .

(صورة تشكل مجلس الادارة)

المادة الحادية عشر — ينتخب رئيس مجلس ادارة المركز واعضاؤه من افراد الجمعية الموجودين فى دار السعادة الغيورين وارباب اللياقة

عادى فالصورة هى درجة القسم المنسوب هو اليه والمخرج هو الرقم الذى يرى انه كم صار عدد الفرد بالنسبة الى الافراد الموجودة فى ذاك القسم مثلا نمرة الخمسمائة والخامسة والعشرين للقسم الثالث هكذا $\frac{3}{525}$

اونجى ماده — اصول تلل مجلس اداره طرفندن افراده وافراد جانبندن مجلس اداره يه اعطاى معلومات واجراى تكليفات ايجون متخذ براصولدر . هر فرد مجلس اداره يه عرض ايده جكى شيلرى مافوقنه بيلديرر اوده كندى مافوقنه سويلر وبو صورتله افرادك مجلسه عائد بياناتى مافوقندن مافوقنه انتقال صورتيله قول باشيلر وياعضا ى جميت ايله مناسبتى اولانلره وآنلردن مجلسه بيلديريلور . آنلرده مادونلرينه بيان ايلر بو وجهله مجلسك افراده عائد تبليغاتى دخى مادونه انتقال صورتيله واقع اولور . برفردك مافوقى تعبيرى كندينى جميته ادخال ايتديكى كيمسه لردر .

المادة العاشرة — ان اصول التلل هى اصول متخذة لاجل اعطاء المعلومات واجراء التكليفات من طرف مجلس الادارة الى الافراد ومن جانب الافراد الى مجلس الادارة وكل فرد يخبر من فوقه

الآتية وهكذا كل فرد لايعرف احدا غير الذى فوقه وتحته وذات آخر وكل من المعاملات والتكليفات العائدة الى الافراد يصير اجراؤها بواسطة هذه النومرو توفيقا لاصول التسلسل . وقد تركت مطلقة لافراد الجمعية جهة تقديم واحد لآخر برأى وتشوق الطرفين وتأميناتهما الوجدانية . والذات الثالث ينبغى ترجيح انتخابه من الذوات الذين هم فوق الماقوق

طقوزنجى ماده — استانبول مجلس اداره سنى تركيب ايدن برر ئيس ايله درت اعضاك هر برى برقول اعتبار يله افراد جمعيت بش قوله منقسم در . هر قولك درجه سى رئيسدن بدأ ايله بر ، ايكى ، اوچ ، درت ، بش رقم ايله افاده وهر فردك هويتى مشعر اولان نومروسى دخى منسوب اولان قولك درجه سى صورت واوقولده موجود افرادك قاچنجيسى اولديغنى كوسترن رقم مخرج اولان بركسر ايله تعيين ايديلمجكدر . مثلا اوچنجى قولك بش يوزيكرمى بشنجى نومروسى $\frac{٥}{٥٢٥}$ در .

المادة التاسعة — باعتبار كون كل واحد من الرئيس والاعضاء الاربعة الذين تركب منهم مجلس ادارة الاستانة قسما تنقسم افراد الجمعية الى خمسة اقسام ودرجة كل قسم يعتبر افادتها وبيانها بارقام ١، ٢، ٣، ٤، ٥ مبتدأة من الرئيس وتعين نمرة كل فرد المشعرة بهويته ايضا بكسر

شعبه مجلس اداره‌سی تأسیس و تشکیل ایدیله جك وهر شعبه بولندیغی بلده‌نك اسمیله آکیله جقدر .

المادة السابعة — فی حال توسع وانتشار الجمعیة تؤسس وتشکل فی البلاد التی کثرت فیها افراد الجمعیة تسهیلا للمعاملات شعبة مجلس ادارة مرکبة من رئیس واحد وعضوین تابعة لمجلس ادارة الاستانة بواسطة من فوق رؤسائها وکل شعبة تسمی باسم البلدة التی هی فیها

سکزنجی ماده — افرادك اسم وجنسی کندیسنی جمعیته ادخال ایدن ایله آنی الذکر ایکی ذاتدن ماعدا هیچ کیمسه به معلوم اولیه جقدر . و بویله جه هر فرد مافوق ایله مادونی ودیگر اوچنجی بر ذاتدن بشقه کیمسه یی طانیمه یه جقدر . افراده عائد هر درلو معاملات وتکلیفات بونومرو لرواسطه سیله اصول تسلیه توفیقاً اجرا اولنه جقدر . ایکی طرفك رأی و آرزوسی ایله وتأمینات وجدانیه ایله افراد جمعیتك یکدیگرینه تقدیمی جهتی دهسر بست براقلمشدر . اوچنجی ذاتك مافوقك اوزرنده کی ذواتدن انتخاب اولنمسی ترجیح ایدلمیدر .

المادة الثامنة — ان اسم کل فرد وجنسه لایکون معلوما لاحد ابدا ماعدا من ادخله فی الجمعیة وذاتین آخرین یأتی ذکرهما وفی نظر الجمعیة تتعین هویة الافراد بواسطة اصول النومرو التی بینت فی المادة

المادة الخامسة — بعد ان تكتسب الحكومة العثمانية حال حكومة عادلة صديقة الحرية والترقي تعتقد جمعيتنا ان معائنها ومظاهرتها لدولتها بالمال والروح في بقائها ملكية مستقلة تامة وفي كل تشبث نافع للوطن والملة معنى ومادة كنشر المعارف وتهذيب الاخلاق وتكثير الثروة والتجارة والمعمورية هي وظيفة مقدسة

(جمعيتك صورت تشكل واداره سى)

آلتنجى ماده — جمعيتك هيئت اداره سى برئيس ايله درت اعضادن مركبدر . ومركزى استانبولدر . اداره اعضاسى افراد جمعيت آرتدقجه بيكده برنسبتده تزييد ايديله جكدر .

(صورة تشكل الجمعية وادارتها)

المادة السادسة — ان هيأة ادارة الجمعية مركبة من رئيس واربعة اعضاء ومركزها الاستانة وكلما ازدادت افراد الجمعية تزاد اعضاء الادارة بنسبة واحد في الالف

يدبرنجى ماده — جمعيتك توسع وانتشارى حالنده افرادى تكثرايدن بلده لرده تسهيل معاملات ايچون برئيس ايله ايكيشر اعضادن مركب ورئيسلرينك مافوقى واسطه سيله استانبول مجلس اداره سنه تابع

ومحافظة على حسن الاخلاق . وترقى المعارف العمومية . وبالجملة وظيفتها القيام بامور نافعة لخدمة الانسانية والمدنية . فمن يحول بينها وبين اجراء هذا المقصد الخيري او يوقفها فى تهلكة ما ينظر اليه بنظر عدو للوطن

دردنجى ماده — جميت نظرنده سلاله نجيبهٔ عثمانيه نك مقام سلطنت وخلافتده بقاسى ملتزمدر . انجق شرع ونظامه مغاير حركاتده بولندقلرى واصول مشورتى قبول وحقوق مدنيه يى حمايه ايتمدكلرى حالده حقلرنده شرعاً وقانوناً لازم كلان معامله اجرا ايدله جكدر .

المادة الرابعة — ان بقاء السلالة النجيبة العثمانية فى مقام الخلافة والسلطنة ملتزم فى نظر الجمعية ويجرى فى حقهم ما يلزم اجراؤه شرعا وقانونا من المعاملة حال سيرهم على منهج مغاير للشرع والقانون وعدم قبولهم اصول المشورة وتركهم حماية الحقوق المدنية فقط

بشنجى ماده — حكومت عثمانيه حريت وترقى طرفدارى بر حكومتدر عادله حائز كسب ايتدكدن صوكره جمعيتمز دولتمزك تماميت ملكيه واستقلاليه سنك بقاسيله نشر معارف وتهذيب اخلاقله تزيد ثروت، تكثير تجارت ومعموريت كبى وطن وملته معناً ومادةً نافع هر درلو تشبثانده حكومته مالاً وجاناً معاونت ومظاهرت ايلمكى كندينه بر وظيفهٔ مقدسه بيلير .

ايكنجى ماده — جمعيتك مقصدى عمومك منفعته متحداً جاليشمقدر آره دهمليت . قوميت . جنسيت ، مذهب ، طريق تفرقه لرى يوقدر اعضاسينده حقوق مدنيه جهمساوات كامله بولنه جقدر هراعضا رأيندة حر ومستقلدر . منافع عموميه دن بشقه هيچ برامرايله مقيد دكلدر .

المادة الثانية — ان مقصد الجمعية السعى والاجتهاد تحت راية الاتحاد لما يكون عائدا بالنفع على العموم فلا يكون بينها تفرقة قومية وجنسية بل يكون بين اعضائها المساواة الكاملة فى الحقوق المدنية وكل عضو هو حر ومستقل فى راية وليس مقيدا بامر سوى المنافع العمومية

اوچنجى ماده — جمعيتك وظيفه سى اداره حاضره حكومتى حقوق انسانيه نك محافظه سى وترقيات مدنيه نك منبعى اولان (اصول مشورت) ه اعاده ومحافظه حسن اخلاق ومعارف عموميه نك ترقيسنه وعلى العموم انسانيت ومدنيته خدمت ايتمك كبى امور نافعه ده بولنمقدر . بومقصد خيرى اجرايه حائل اولانلره وجميق هركونا تهلكه يه اوغراتانلره وطن دشمنى نظريله باقيله جقدر .

المادة الثالثة — ان وظيفة الجمعية هى اعادة حكومة الادارة الى اصول المشورة التى هى حافظة للحقوق الانسانية . ومنبع للترقيات المدنية.

عثمانلی اتحاد و ترقی جمعیتی نظامنامه‌سی

عثمانلی اتحاد و ترقی جمعیتك اسباب تشكلی ومقاصدی

برنجی ماده — حكومت حاضره‌نك عدالت ، مساوات ، حریت كبی حقوق بشریه‌یی احلال ایدن وبتون عثمانلیلری ترقیدن منع ایله وطنی اجنبینك یدتسلط واغتصابنه دوشورن اصول اداره‌ سنی اصلاح ووطنداشلرمزی ایقاظ مقصدیله قادین واركك بالجمله عثمانلیلردن مركب عثمانلی اتحاد و ترقی جمعیتی تشكل ایتمشدر .

﴿ نظام جمعیة الاتحاد والترقی العثمانیة ﴾

(اسباب تشكل الجمعیة ومقاصدها)

المادة الاولی — تشكلت جمعیة الاتحاد والترقی العثمانیة مركبة من العثمانیین ذكورا واناثا ایقاظا لمواطنینا وقصدا لاصلاح اصول ادارة الحكومة الحاضرة التی هی مخلة بالحقوق البشریة كالعدالة والمساواة والحریة مانعة من ترقی العثمانیین ملقیة بالوطن العزیز الی تسلط واغتصاب ید اجنبیة

عثمانلی اتحاد و ترقی جمعیتی

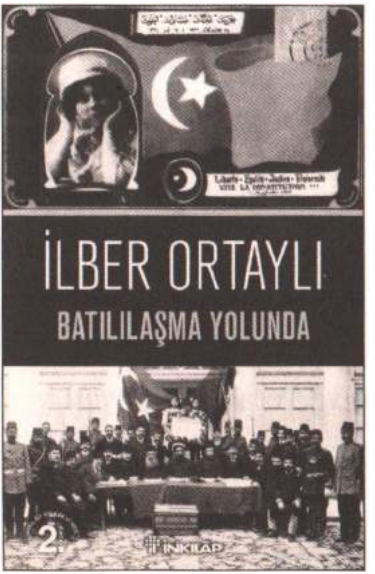
نظامنامه سی

نظام جمعية الاتحاد والترقي

العثمانيه

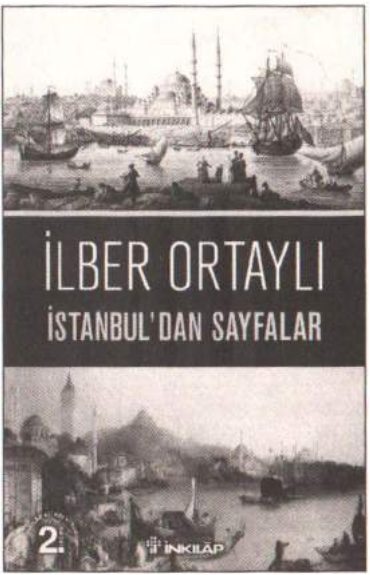
Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Nizamnamesi

Nizamname-i El İttihad ve El Terakki El Osmani

Bir uygarlık çevresine girme aşamasındaki toplum, model aldığı toplumun kendine göre bir resmini çizer, o uygarlıkta ve hayat tarzında kendine göre demirleme alanları, referans noktaları saptar. Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm yapı ve kurumlarıyla bir bütün olarak yaşadığı modernleşme olgusu da bu çizgiden hareket etmiştir. 23 Aralık 1876'da Osmanlı İmparatorluğu artık anayasal bir monarşi oldu ve ömrünün son 46 yılını bu rejimle tamamladı.

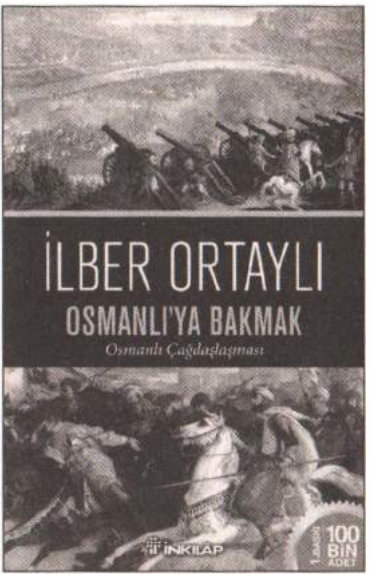
İlber Ortaylı'nın Osmanlı kurum ve cemaatlerinin modernleşme çabalarını irdeleyen eseri *Batılılaşma Yolunda* Tanzimat, Tanzimat devri basını, Osmanlı parlamentosundaki millet temsili, anayasal rejim sorunu, taşra bürokrasisi, idari modernleşme, mahalli idareler, diplomasi, Osmanlı'da laiklik hareketleri, Osmanlı İdaresi altındaki dini gruplar, Alevîlik, Nusayrîlik, Ortodoks Kilisesi ve Museviler gibi pek çok konuyu tarihsel perspektifi içerisinde ele alıyor.

Seyrine doyum olmayan bir İstanbul albümü...

Asitane, Deralıyye, Dar-ül hilâfet'il aliyye, Dar'üssaadet, Dersaadet, İslambol gibi pek çok ismi vardır İstanbul'un... Sayfaları çevirmekle bitmeyen bir kitap, seyrine doyum olmayan bir resimdir İstanbul.
Bu şehirde uygarlık tarihinin her anından, her bucağından kalıntılar, renkler vardır ve bugün de ilginç bir değişimin içindedir.

Sultanahmet Meydanı, Beyazıt, Bâbıâli, Beyoğlu, Pera, Tarlabaşı, Balat, Eyüp, Kumkapı ve Taksim'den yola çıkan *İstanbul'dan Sayfalar* sokaklarından meydanlarına, camilerinden mezarlıklarına, ulema semtlerinden eğlence mekânlarına, kütüphanelerinden meyhanelerine benzersiz bir İstanbul yolculuğu.
İlber Ortaylı; dilıyle, tarihiyle, kültürüyle var olan eşsiz bir hazinenin, bir dünya başkentinin sayfalarını aralıyor.

"Osmanlı İmparatorluğu modern dünya ve milliyetçilik karşısında yıkılan son Roma'dır. Bu tip bir imparatorluk bundan sonra olamaz."

Osmanlı'ya Bakmak kitabında Haçlı birliğini dirilten Fetih'ten, Osmanlı tarihinin tartışmalı pek çok olay, kavram ve kurumu ele alınıyor. Mohaç'tan Kırım Savaşı'na, Osmanlı tarihi boyunca hep bir muamma olarak kalan Ortadoğu'dan Mısır ile olan ilişkilere, Kavalalı Mehmet Ali Paşa sorunundan sürgündeki Şehzade Cem Sultan'a, kadınlar saltanatının en güçlü ve simge ismi Kösem Sultan'dan II. Abdülhamid'e, Osmanlı'daki milletler ve dinler mozaiğinden Balkanlar'daki milliyetçilik hareketlerine... Osmanlı Batılılaşması, diplomasi, dışişleri, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemine kadar pek çok konu İlber Ortaylı'nın akıcı kalemiyle bu kitapta.

İTTİHAT VE TERAKKİ

"Kulunuzdan gayrısı İttihatçıdır"

Türk siyasi tarihinin en önemli kırılma anlarına damgasını vuran bir gelenek İttihat ve Terakki... Gizli bir cemiyetten örgütlü ve güçlü bir yapıya ulaşarak hem Türk siyasi tarihinin hem de siyasal kültürünün seyrini değiştiren İttihat ve Terakki'nin bilinmeyenleri Erol Şadi Erdinç ve İlber Ortaylı'nın dilinden elinizdeki kitapta bir araya geliyor.

Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, Babıâli Baskını, 31 Mart Ayaklanması, asker-siyaset ilişkisi, İttihat ve Terakki'nin iki döneminden, suikastlar, gizli örgütlenmeler ve darbelere bir dönemin zihniyet ve eylem haritası ile *İttihat ve Terakki: Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler* önemli bir boşluğu dolduruyor..

"Erol Şadi Erdinç yazmayan değil, kolay yazmayan biriydi. Herkesi eleştirdiği gibi en başta da kendini eleştirdiği anlaşılırdı. Nitekim önemli bilgilerin yer aldığı bu eseri yayımlamak ölümünden sonra nasip oldu.

Türkiye tarihi, bütün Ortadoğu ve Balkanlar için önemi olan bir çalışma daha okuyucunun önüne çıkıyor."

İlber Ortaylı

THG 2796 FGP
2018
THG0787 FGP

ISBN 978-975-10-3714-5
9 789751 037145

/inkilap.yayinlari
/inkilapkitabevi
/inkilapkitabevi
Online alışveriş: www.inkilap.com

kitapsan
22 001